

Jog

történeti szemle

XX. évf.
2. szám
2022

BUDAPEST • DEBRECEN • GYŐR • MISKOLC • PÉCS • SZEGED

A TARTALOMBÓL

**Törvényszéki bíró
a vádlottak padján**

**A képviselőjelölési rendszer
kritikája az 1930-as évek
választójogi tervezeteiben**

**Pactum Mutuae Successionis
(1522). A Habsburg-ház
szétválása egy „spanyol”
és egy „osztrák” ágra?**

**Gondolatok a *parens patriae*
doktrínáról az állami
beavatkozás határainak tükrében**

**A costai szokásjogi iskola
képviselői. Pedrega, Altamira
és Ruiz-Funes García jogtudósok**

**A szóbeliség és
a közvetlenség térnyerése
az osztrák polgári perben**

Habsburg (V.) Károly császár címere

„Nagy szenzációról” adtak hírt a napilapok 1927 márciusában. Letartóztattak egy törvényszéki bírót, akit azzal vádoltak, hogy ügyvédekkel összejátszva pénzért osztogatott nagy bevétellel járó megbízásokat. Hogy mi vezette tévútra Nagy István bírót? A megélhetési viszonyok nehézsége? A bírói fizetések rendezetlensége? Vagy egyszerűen csak a jelleme? Bármi is sodorta őt „a kriminalitásba”, ügye „kirívó szokatlanságával” keltette fel a közvélemény figyelmét, hiszen hosszú idő után ez volt az első eset, hogy „a magyar bírói kar-nak, ennek a mintaszerűen puritán testületnek egyik tagja ilyen súlyos vád alá került”.²

Nagy István ellen, aki a kényszeregyezségi és csődügyek egyik előadó bírója volt a Budapesti Királyi Törvényszéken, 1926 decemberében indult fegyelmi eljárás, amelynek folytán állásából felfüggesztették. Felmerült ugyanis a gyanú, hogy az ügyek intézése során súlyos szabálytalanságokat követett el.

1. Eljárás kényszeregyezségi és csődügyekben

A gazdasági válság idején a fizetéseképtelenné vált kereskedő vagy vállalkozó először kényszeregyezés útján igyekezett hitelezőivel kiegyezni. A hitelezők értekezletet hívtak össze, és ha megállapodtak abban, hogy követelésük bizonyos százalékkal meglegednek, akkor bíróság elé vitték az ügyet, ahol a tárgyalásvezető bíró belátásától függött, hogy a kényszeregyezséget helybenhagyja-e vagy sem. Ha a bíró a kényszeregyezséget keresztülvihetőnek látta és azt helybenhagyta, akkor a kényszeregyezés alatt álló céghez vagyongfelügyelőt rendelt ki.

A 4.800/1922. I. M. számú rendelet³ értelmében a bíróságoknak polgári peres és nem peres ügyekben ügygondnokot, csődtömeggondnokot és vagyongfelügyelőt elsősorban a hadviselt ügyvédek közül kellett kirendelniük. A rendeletben foglaltaknak eleget téve a Budapesti Ügyvédi Kamara elkészítette és a megfelelő számú példányban a bíróságok rendelkezésére bocsátotta a hadviselt budapesti ügyvédek névjegyzékét azzal a céllal, hogy az ügygondnoki, a csődtömeggondnoki és a vagyongfelügyelői kirendeléseknél a bírák rendelkezésére álljon. Az igazságügy-miniszteri intézkedést megelőzően a kinevezések általában a kamarai bejegyzés sorrendjében történtek, és így előbb-utóbb mindenkire sor került.⁴

Ennek a gyakorlatnak az első világháborút követő években vetettek vége. A háború során nagyon sok ügyvéd bevonult, volt, aki hónapokat, volt, aki éveket töltött a harctéren. Eközben ügyfeleiket elvesztették, jövedelmüktől elestek, és amikor visszatértek, újra kellett építeniük karrierjüket és ezzel együtt klientúrájukat. Nem meglepő, hogy az ügyvédi kar örömmel fogadta az igazságügy-miniszteri rendeletet, amely utasította a törvényszékek elnökeit, hogy a díjazással járó kirendeléseknél elsősorban hadviselt ügyvédeket bizzanak meg.⁵

Bódiné Beliznai Kinga

Törvényszéki bíró a vádlottak padján

„Semmiel sem voltam rosszabb, mint sok törvényszéki bíró, aki ma is működik.”

(Beszélgetés Nagy Istvánnal, 1930)¹

Az intézkedés azonban nem érvényesült a gyakorlatban, a Budapesti Királyi Törvényszéken jobbra figyelmen kívül hagyták az új előírásokat. Az ügyvédi kamara készített is egy statisztikát a kirendelésekről az 1921. január 1-jétől 1924. június 30-ig terjedő időszakra vetítve. Ennek eredményeként megállapították, hogy összesen 191 csőd-, illetve csődönkívüli kényszeregyezségi ügyet tárgyalt a törvényszék, és 129 ügyvédet neveztek ki csődtömeggondnoknak, illetve vagyongfelügyelőnek. Közülük 55-en nem szerepeltek a hadviselt ügyvédek névjegyzékében, négyen 1918 óta, öten 1919 óta, 11-en 1920 óta, 19-en 1921 óta, hárman 1922 óta, kilenc ügyvéd pedig 1923 óta volt tagja a kamarának. Összesen tehát 51 legfiatalabb kamarai tag került kinevezésre, míg négy kinevezett ügyvéd nevét nem találták a kamarán 1923. december 31-én lezárt névjegyzékében. Ennek alapján rögzítették, hogy 44 ügyvédet nemcsak egy, hanem több alkalommal is kineveztek a vizsgált három és fél év alatt, közülük 17-en nem szerepeltek a hadviselt ügyvédek névjegyzékében, 25-en egészen fiatal tagjai voltak a kamarának, két ügyvédnek pedig nem volt nyoma a kamarai nyilvántartásban. Az adatok szerint ez a 44 ügyvéd 106 ügyet kapott, azaz „legrosszabb esetben 62 ügyet vont el jogosultabb kartársai elől.” A Budapesti Ügyvédi Kamara e méltatlan helyzetet feltárva 1924 őszén beadvánnyal fordult Oswald István kúriai elnökhöz, kérve a „séreelmes rendszer” megszüntetését.⁶

A Kúria elnökétől azonban nem érkezett válasz a kamara megkeresésére hónapok elteltével sem, és a kirendelések továbbra is a sérelmezett gyakorlat szerint zajlottak. De nem csak a Budapesti Királyi Törvényszék bírái ellen érkeztek panaszok a Hadviselt Ügyvédek Országos Szövetségéhez, hasonló esetekről számoltak be az ország más városaiban működő ügyvédek is. „Az engedetlenség soha nem tapasztalt általánosságban robbant ki” Miskolcon, ahol az egyik legnagyobb fűszerkereskedő cég milliárdos fizetéseképtelensége miatt indult eljárás az ottani törvényszéken. Kalocsay Kálmán ítélőtáblai címmel és jelleggel felruházott bíró egy egészen fiatal ügyvédet választott vagyongfelügyelőül a hadviselt ügyvédek névsorából, aki „véletlenül” a Miskolcon letelepedett apostoli exarchátus ügyészi teendőit is ellátta.⁷ Jóllehet helyesebb lett volna egy tapasztaltabb, a frontról, illetve a hadifogságból

közelmúltban visszatért, a jövedelemre jobban rászorult ügyvédet kirendelni. Mindazonáltal az eset nyomán a Miskolci Ügyvédi Kamara választmánya felülbírálta a hadviselt ügyvédekről készült névjegyzéket, amelyben csak azok neve maradt, akik már ügyvédek voltak, amikor a háború kitört, és mint ügyvédek vonultak hadba. Emellett a kamara sürgette az igazságügy-miniszteri rendeletben előírt gyakorlat meghonosítását. Javaslatként megfogalmazódott az is, hogy „az ügyvédi numerusz klauzura látszatának elkerülésére [...] be kell hozni a névsor szerinti kijelölést”.⁸

1925 februárjában a fiatal budapesti ügyvédek alkotta Ügyvédek Reformszövetsége is foglalkozott a hadviselt ügyvédekért sérelmekkel. Az általuk készített statisztika szerint 1922. január és 1925. február 15. között 72 ügyvédet rendeltek ki csődtömeggondnoknak, akik közül 54 hadviselt, 18 pedig nem hadviselt ügyvéd volt. Az 54 hadviselt ügyvédet összesen 83 esetben, míg a 18 nem hadviseltet 24 esetben rendelték ki. Nemcsak egy, hanem több alkalommal rendeltek ki 14 hadviselt és 10 nem hadviselt ügyvédet. Hasonló visszaélésekről számoltak be a vagyonfelügyelői kirendelések kapcsán is.⁹

Az igazságügy-miniszter 1925. március 10-én kelt, 8.790/1925. I. M. számú rendelete¹⁰ a korábbi szabályozást kiegészítve és pontosítva meghatározta, hogy kiket kell felvenni a hadviselt ügyvédek névjegyzékébe. Két jegyzéket kellett készíteni: az alapjegyzék tartalmazta azoknak a hadviselt ügyvédeknek a nevét, akik már a háború előtt is ügyvédek voltak, ugyanakkor a pótjegyzékbe került azoknak a neve, akik a háború alatt még nem voltak ügyvédként bejegyezve, de igazolták háborús katonai szolgálatukat, és jegyzékbe vételükért jelentkeztek az ügyvédi kamaránál. Csődtömeggondnokot, illetve vagyonfelügyelőt elsősorban az alapjegyzékbe felvett ügyvédek sorából kellett kirendelni. Ha az alapjegyzékben szereplő bármely ügyvédet korábban egyszer már kirendelték, akkor a pótjegyzékbe felvett ügyvédek közül kellett választania az eljáró bírónak.

A visszaélések azonban az új rendelet hatálybalépését követően sem szűntek meg. 1926 márciusában Pesthy Pál igazságügy-miniszter a Hadviselt Ügyvédek Országos Szövetségének képviselőit, árvátfalvi Nagy Istvánt és Mészöly Imrét fogadta. A szövetség szerint a csődtömeggondnoki, illetve a vagyonfelügyelői kirendelések rendszere „elhibázott”, mert olyan névjegyzék alapján történik, amelyet az ügyvédi kamarában „a tagok bemondása, de az adatok igazoltsága nélkül állítottak össze”. A minisztertől a jegyzék felülvizsgálatát kérték, és szorgalmazták a hadviselt ügyvédek három csoportba történő beosztását: 1) hadirokkantak; 2) frontkatonák vagy hadifoglyok; 3) az egyéb hadiszolgálatot teljesítettek, akik legalább tíz éve bejegyzett „elagott” vagy „más okból rászolgált” ügyvédek. Javasolták, hogy a kirendelésről ne a szakreferensbírák döntsenek, hanem egy bizottság, amelynek tagjai a törvényszék elnöke vagy megbízottja, az ügyvédi kamara kiküldöttje, az igazságügy-miniszter képviselője és a hadviselt ügyvédek megbízottja.¹¹

2. A fegyelmi eljárás

1926-ban már hónapokkal az ügy kipattanása előtt az a szóbeszéd járta, hogy Nagy István törvényszéki bíró szabályellenesen intézi a kényszeregyezségi ügyeket. De a legtöbben a bírói kar „megközelíthetlenségét és méltóságát” tiszteletben tartva, nem mertek nyíltan fellépni a pénzügyi manipulációk kapcsán hírbe hozott bíróval szemben. Az ügyet végül egy, a frontról gerinclövésével és több kitüntetéssel hazatért hadviselt ügyvéd, vitéz Botond Béla „vette a kezébe”, aki elkezdett adatokat gyűjteni Nagyról. Számos ügyvéddel beszélt, akik egytől egyig állították, hogy a törvényszéki bíró a jogszabályokat figyelmen kívül hagyva és oly módon intézi a kényszeregyezségi ügyeket, hogy azoknak „feltétlenül büntetőjogi következményei” legyenek. Vitéz Botond Béla 180 inkrimináló esetet összegzett részletes jelentésében, amelyet átadott a Budapesti Ügyvédi Kamarának.¹² A kamara azonnal a Budapesti Királyi Törvényszék elnökéhez fordult, majd megindult a szabályszerű fegyelmi eljárás.

Nagy István ellen számos panasz érkezett, mivel – az igazságügy-miniszteri rendeletben előírtak ellenére – saját tetszése szerint és főként „bizonyos kiváltságokkal rendelkező” ügyvédek között osztotta szét a „dúsan jövedelmező stallumokat”. Egy-egy ügyben a vagyonfelügyelői javadalom akár az ötszáz-hatszázmillió koronát¹³ is elérte. A hadviselt ügyvédeknek pedig csak az alig-alig jövedelmező esetek jutottak.

Tudni vélték, hogy Nagy Istvántól vagyonfelügyelőséget csak az az ügyvéd remélhetett, aki előre kötelezte magát arra, hogy a bíró által megítélt vagyonfelügyelői díjnak egy részét neki „átengedi”. A bíró és az érdekelt ügyvédek közvetlenül nem, csak közvetítő útján „tárgyaltak” egymással. A közvetítő általában Gazda György könyvszakértő volt. Ha Gazda meg tudott állapodni az ügyvéddel, akkor a megállapodást írásba foglalták, és Nagy ki is nevezte a vagyonfelügyelőt. Gazda pedig könyvszakértőként vett részt az adott kényszeregyezségi ügyben.¹⁴ Összesen ötvenhat ilyen esetet róttak fel terhükre.

Mivel a Budapesti Királyi Ítéletábla mint fegyelmi bíróság előtt lefolytatott fegyelmi eljárás során beigazolódott a bűnvádi felelősséggel járó súlyos visszaélések elkövetése, az ügyben megindult a nyomozás.

3. A nyomozás és a vizsgálat

A nyomozás során kiderült, hogy a kényszeregyezségi ügyekben valóságos ügynöki hálózatot működtettek, amelyhez több ismert fővárosi ügyvéd és könyvszakértő is csatlakozott, ellenük megvesztegetés, illetve hivatali hatalommal való visszaélés büntette miatt indítottak eljárást.

A rendőrség tudomást szerzett arról is, hogy a törvényszéki bírónak százezer bankbetétjei voltak a Magyar–Olasz Bankban,¹⁵ felesége és gyermekei nevére¹⁶ pedig több mint egymilliárd korona értékű részvényt vásárolt egy Király utcai bérházra alakult részvénytársaságban. Korábbi bérlakását feladva, a

belvárosban (Arany János utca 1.) vett egy nyolcszobás lakást, amelyet gyönyörűen berendezett, személyzetet tartott, két autója volt, divatosan öltözködött, majdnem mindennap új ruhákban látták, és feleségével külföldi fürdőhelyeken nyaralt. „Beszéltek arról is, hogy a bírónak egy Lubik Juci nevű ismerőse van, aki a kényszeregyezésbe került cégeknél bizonyos emberük közvetítésével tisztviselőként helyezkedett el. Lubik Juci néhány heti szolgálat után távozott az állásából, és rendszerint három- vagy hathavi végkielégítést kapott, természetesen a kényszeregyezés alatt álló cég terhére.”¹⁷

Az első eset, amelyben konkrét vád merült fel, a Károly körüti Koch Testvérek Férfiszabó és Ruha-nagykereskedő Cég ügye volt. A cég 1925 augusztusában mintegy hárommilliárd korona passzívával kényszeregyezést jelentett be. Nagy István a jogászi körök legnagyobb meglepetésére Márk Sándor ügyvédet rendelte ki vagyonfelügyelőnek, holott az ügyvédről mindenki tudta, hogy rossz anyagi körülmények között él, és éppen kilenc fegyelmi eljárás is folyamatban van ellene. Az ügyvédi kamara figyelmeztette is erre Nagy Istvánt, és azt tanácsolták neki, hogy mozdítsa el Márkot a vagyonfelügyelői állásból. Az ügyvéd azonban egészen 1926 augusztusáig megmaradt ebben a tisztségben.

A vagyonfelügyelők és a könyvszakértők aszerint, hogy mi felelt meg jobban „nyereségi céljuknak”, leértékelték vagy felbecsülték a kényszeregyezésbe került cégek vagyonát. A vádak szerint így óriási összegekhez jutottak. Csak példaképp: a Kemény és Kallós Női Divatárucég ügyében száztízmillió koronát kaptak, amely jóval túllépte az elvégzett munka ellenértékét. Számos más esetben a vagyonfelügyelői és a könyvszakértői díjak oly mértékben meghaladták „a cégek teherbíróképességét”, hogy a kényszeregyezés egész egyszerűen meghiúsult. A Katzky Vas- és Gépipari Rt. kényszeregyezési eljárásában pedig a cégtulajdonosok kénytelenek voltak ékszereiket zálogba adni, hogy az üzemet egyáltalán fenn tudják tartani.¹⁸

1927. március 15-én házkutatást tartottak azoknál a cégeknél és könyvszakértőknél, amelyeknél a rendőrség adatai szerint olyan iratok és kompromittáló adatok lehettek, amelyek a „Nagy Istvánnal való összejátszásra és anyagi előnyökért való együttműködésre vonatkoztak”. Nagy a rendőrkapitányságon tagadta a terhére rótt bűncselekmények elkövetését. Am több órán át tartó kihallgatása után letartóztatták.

Ezt követően Nagy István feleségét hírlapírók faggatták férjéről, de legfőképp másfél milliárd koronára tehető vagyonukról. A nő elmondta, hogy azt „tisztán és becsületesen szereztek”, és „nagy részt tőzsdei spekulációból” származott. „Én igen élelmes asszony vagyok – mondta Nagyné, és kitűnően forgatom a pénzt. Azután hoztam is valami pénzt a házhoz. A háború alatt különböző üzleteket kötöttem. Ez vetette meg a vagyon alapját. Legutóbb pedig ügyesen ingatlanok vételével és eladásával foglalkoztam.” És szóba került Lubik Juci¹⁹ is, akit egy ismerőse mutatott be férjének.²⁰

Az újságírók Lubik Júliát is megkeresték, aki kijelentette, hogy egy szó sem igaz azokról híresztelések-

ből, „mintha őt Nagy István szabálytalan módon állásához juttatta volna”.²¹

A gyanús kényszeregyezési ügyekkel kapcsolatban két nap alatt közel kétszáz tanút, köztük azokat az ügyvédeket hallgatták ki a Budapesti Rendőr-főkapitányságon, akik a visszaélések miatt már korábban panaszt tettek, illetve a kényszeregyezési ügyekben vagyonfelügyelőként vagy könyvszakértőként eljárak. Az érdekesebb esetek közé tartozott a Nagymező utcában működő Martos Testvérek Rt. ügye. A cég három évvel korábban jelentős „részletüzletekkel” kezdett foglalkozni, és „elárasztotta részletfizetéses áruival a fővárost”. Mivel a vevők nagy része sajnálatos módon késedelmesen vagy egyáltalán nem fizette a részleteket, a társaság fizetése képtelenné vált, és így elkerülhetetlen volt a kényszeregyezési eljárás. Az Országos Hitelevédő Egyesület Szántó Béla könyvszakértőt rendelte ki, aki elkészítette a cég mérlegét, és szakértői véleményében kifejtette, hogy csődön kívüli kényszeregyezéssel a cég még megmenthető. Szakértői munkájáért tízmillió korona tiszteletdíjat kapott.

A kényszeregyezési eljárásnak az lett volna a feladata, hogy a cég és hitelezői a kvótára nézve megállapodjanak. Az ügy Nagy István törvényszéki bíróhoz került, aki „meglepetésszerűen” új szakértői vélemény elkészítését kérte. „Még nagyobb lett azonban az érdekeltek meglepetése”, amikor kiderült, hogy az új szakértői vélemény teljes mértékben ellentmond annak, amely korábban készült. Nem sokkal később olyan híresztelések kaptak szárnyra, hogy Nagy István saját hatáskörében Szántó Bélának ezért a könyvszakértői munkáért 70 millió korona tiszteletdíjat állapított meg. A „különös szakértői vélemény és ennek anyagi vonatkozásai kínos feltűnést keltettek” annál is inkább, mert a hitelezők többsége szívesen elkerülte volna a költséges csödeljárást, és elfogadta volna a kvótát.²²

Az újabb kihallgatásokat újabb letartóztatások követték: előzetes letartóztatásba került a 38 éves, hadirokkant Hódy Árpád törvényszéki jegyző, Nagy István titkára, Gazda György könyvszakértő, valamint Bogdy István ügyvédjelölt. Hódy Árpád a nyomozás adatai szerint tudomással bírt főnöke kényszeregyezési ügyeiről, többen ezzel magyarázták, hogy két és fél éven keresztül Nagy István mellett maradhatott, holott a bírósági gyakorlat szerint a jegyzők rendszerint csak néhány hónapig teljesítettek szolgálatot egy-egy bíró mellett.²³ Mindezzel együtt tagadta, hogy tudomása lett volna a Nagy által elkövetett visszaélésekről.

Nagy Istvánt szembesítették Huczik Elemér ügyvéddel, akit a bíró vagyonával kapcsolatban kérdeztek ki. Huczik elmondta, hogy 1923-ban, a gazdasági konjunktúra idején ismerkedtek meg, amikor ő a Duna Lloyd Rt. vezetője volt. A vállalat akkoriban tőzsdei üzletekkel is foglalkozott, és Nagy István az ő közvetítésével vásárolt ezer darab cipőgyári részvényt, akkori értéken kétmillió koronáért. A vásárlást követően a részvényeket Nagy István eladta, méghozzá húszmillió korona haszonnal. Az így szerzett pénzt Nagy Istvánné – ugyancsak Huczik közvetítésével – dollárba fektette, amely szépen jövedelme-

zett.²⁴ Újabb kihallgatásakor Huczik elismerte, hogy korábbi vallomása nem felelt meg mindenben a valóságnak. Előadta, hogy felesége – aki Nagy Istvánné barátnője volt – kérésére olyan nyugtákat és elismervényeket juttatott el Nagyhoz, amelyekkel igazolni tudta vagyonának keletkezését. Huczik az iratokat ugyan kiállította, de „nem volt meggyőződve” az abban foglaltak valódiságáról, és a bíró vagyonát sem ő kezelte.²⁵

Sellő Vilmos ügyvédjelölt – akivel szemben korábban felmerült a gyanú, hogy ő szervezte volna a törvényszéki bíró körül „sereglett felhajtókat”,²⁶ és hogy szerepe lett volna a lefolytatott kényszeregyezségi eljárásokban – szintén úgy nyilatkozott, hogy Nagyné az ő tőzsdebizományi cégén keresztül kötött üzleteket, és 1926 októberében Nagy István kérésére a korábbi üzleti könyvek még lezáratlan lapjaira hamis adatokat vezetett be, amelyek „látszólag” a Nagy István „javára mutató tőzsdei nyereségeket igazolnák”.²⁷ A kihallgatásokat követően a rendőrség ismét házkutatást tartott Nagy István lakásán.

A nyomozás befejeztével, 1927. március 19-én a Budapesti Királyi Ügyészség indítványt terjesztett elő a Budapesti Királyi Törvényszék vizsgálóbírójánál a rendőrség által elrendelt előzetes letartóztatás fenntartása iránt. Az ügyészség Nagy Istvánnal és Hódy Árpáddal szemben megvesztegetés és hamis tanúzásra való rábírási büntetének, valamint Naggyal szemben ezenkívül hivatali hatalommal való visszaélés vétségének, Gazda Györggyel és Bogyó Istvánnal szemben pedig megvesztegetés büntetésében való bűnrészesség alapos gyanúját „látta fennforogni”. Indítványozták továbbá Huczik Elemér és Sellő Vilmos előzetes letartóztatásának fenntartását is, Huczikra nézve bűnpártolás vétsége, Sellő esetében bűnpártolás, valamint megvesztegetés büntetésében való bűnrészesség és sikkasztás büntetésének címén.²⁹

Földy Antal vizsgálóbíró a mintegy nyolcvan kilogramm súlyú iratanyag áttanulmányozása, valamint további tanúk és a gyanúsítottak kihallgatása után március 26-án döntött Nagy István és társai előzetes letartóztatásának fenntartásáról. A vizsgálóbíró a rendőrség által elrendelt előzetes letartóztatást fenntartotta Nagy István, Hódy Árpád, Sellő Vilmos, Gazda György és Bogyó István esetében, Huczik Elemér előzetes letartóztatását viszont megszüntette.

Az előzetes letartóztatás fenntartását indokolta az, hogy a nyomozati anyag „súlyos gyanúokat szolgáltatott arra”, hogy Nagy István és társai a terhükre rótt bűn-

cselekményeket elkövették, de a büntetés előrelátható nagysága, valamint „az összebeszélés veszedelme” is szükségessé tette azt.³⁰ A gyanúsítottak és védőik, illetve az ügyészség is felfolyamodást nyújtott be a végzés ellen. A felfolyamodásokról március 31-én, hosszabb tanácskozást követően döntött a vádtanács Ottrubay Dezső elnökletével: Nagy, Sellő és Gazda előzetes letartóztatásban maradt, Hódyt és Bogyót pedig szabadlábra helyezték.³¹ A vádtanács a szabadlábra helyezést indokolva utalt Hódy orvosilag igazolt súlyos betegségére, valamint Bogyó István esetében arra, hogy figyelembe vették, hogy „rendes lakása és bejelentett lakása van és még büntetve nem volt”, továbbá, hogy a terhére rótt cselekmény „súlyosabb minősítését maga után vonó ténykörülmények még teljes tisztázást nem nyertek”.³²

Az ügyészség április közepén nyújtotta be a vizsgálati indítványt. Nagy István ellen többrendbeli megvesztegetés büntetése, hivatali hatalommal való visszaélés vétsége, okirat-hamisítás büntetése és hamis tanúzásra való rábírási miatt indítványozták a vizsgálatot. Hódy Árpád ellen megvesztegetés és hamis tanúzásra való

rábírási büntetése miatt, Gazda György és Bogyó István ellen megvesztegetés büntetésére irányult a vizsgálati indítvány. Sellővel szemben megvesztegetés büntetése, sikkasztás büntetése, valamint bűnpártolás vétsége, Huczik Elemérrel szemben pedig bűnpártolás vétsége miatt kezdeményezett eljárást a vádhatóság.³³

A vizsgálati indítvány a Nagy István terhére róható bűncselekményeket három csoportba sorolta,³⁴ amelyekbe a többi gyanúsított bekapcsolódott.

Legsúlyosabbnak azt tartották, hogy Nagy az általa megállapított „horribilis” és a kényszeregyezség alatt álló cégek vagyonát gyakran szinte teljes mértékben kimerítő vagyonfelügyelői és könyvszakértői díjakban részesedett. Ezeknek a bűncselekményeknek az elkövetését alátámasztották azok a bizonyítékok, amelyeket az érdekeltek a díjak felvételével és felosztásával kapcsolatban hagytak maguk után. A vagyonfelügyelőül kirendelt ügyvédek, illetve a könyvszakértők ugyanis a cégeknél sok esetben azzal mentették magukat, hogy „a hatalmas díjak lefizetését azért kell olyan kíméletlenül szorgalmazniuk, mert azoknak egy részét nekik is le kell adniuk”.³⁵

Fény derült arra is, hogy a magas díjak ellen tiltakozó feleket a gyanúsítottak azzal hallgattatták el, hogy

Nagy István kihallgatása (1927. március)²⁸

„velük szemben a legkülönbözőbb fenyegetéseket alkalmazták, sőt Nagy István attól sem riadt vissza, hogy azt az adóst, aki a díjakat csak úgy tudta volna megfizetni, hogy áruraktárát elkótyavetyéli [...], a kényszerített eladás megtagadása esetére bírói tárgyaláson lecsukással fenyegette”.³⁶

A harmadik csoportba tartoztak azok a bűncselekmények, amelyekkel Nagy a hatályos rendeletek és a bírósági gyakorlat megsértésével, azzal a céllal, hogy bizalmasainak jogtalan hasznot szerezzen, meg nem engedett vagyonfelügyelői és könyvszakértői díjakat állapított meg. Nagy és társai még azt is elérték, hogy „a fizetésre kötelezettek különböző rekompenciák reményében perorvoslataikat visszavonták”. Bizonyítást nyert az is, hogyha az adósok perorvoslataikat ennek ellenére is fenntartották, a felsőbb bíróságok szinte kivétel nélkül felmentették őket a fizetési kötelezettség alól, vagy pedig „csekély töredékére” szállították le az egyébként sok százmillió koronás díjakat. Szép számmal születtek olyan felsőbb bírósági határozatok is, amelyek Nagy Istvánt erélyesen kitanították, „hogy megállapításai szabálytalanok, azoktól tehát a jövőben tartózkodjék”.³⁷

Nagy Istvánt „utánozva”, bár összecszerúségét tekintve jóval csekélyebb mértékben, Hódy Árpád is követett el hasonló szabálytalanságokat, amelyek révén különböző kedvezményekhez és jogtalan előnyhöz jutott.³⁸ Bizonyítást nyert, hogy a bűnvádi eljárás megindulása után mindketten arra törekedtek, hogy azokat a tanúkat, akik rájuk nézve nagy valószínűséggel terhelően vallottak volna, rávegyék arra, hogy hamis vallomást tegyenek.

A vizsgálóbíró Nagy István vagyonára 1927. április 23-án bűnügyi zárlatot rendelt el. Az intézkedésre azért került sor, mert kiderült, hogy Nagy arra kérte a feleségét, aki őt a Markó utcai fogházban meglátogatta, hogy lakásukat, bútoraikat és egyéb ingóságait adja el, majd gyermekeikkel együtt utazzon külföldre. A jelenlévő fegyőr a hallottakról jelentést készített, a vádhatóság pedig ez alapján indítványozta a bűnügyi zárlat elrendelését.³⁹

Nagy Istvánné májusban panaszt nyújtott be az ügyésznek, amelyben sérelmezte, hogy vagyonukat lefoglalták, útlevelét elvették, holott ellene semmiféle eljárás nincs folyamatban. Mivel Magyarországon állást sem kap, kérelmezte, hogy útlevelét visszakaphassa, hogy külföldre utazhasson. Az ügyész kérelmének eleget tett. Az asszony két gyermekével Portorozba utazott.⁴⁰ A hírek szerint egy előkelő fürdőhelyen egy kozmetikai intézet vezetését vette át.⁴¹

A további vizsgálat során megállapítást nyert, hogy Nagy István korábbi állításaival szemben másfél milliárd koronára rúgó vagyonát házvásárlásokra fordította, „amely vételeket érdekeltségének elpalástolása céljából részvénytársasági formába burkolva hajtotta végre”. A sorozatos házvételek és házeladások – „amelyek az adó eltitkolásával mellékesen még a kincstár megrövidítésével is jártak” – Sebestyén Jenő ügyvéd közreműködésével történtek, még az idő tájt is, amikor a törvényszéki bírót már letartóztatták, sőt vagyonára a bűnügyi zárlatot elrendelték.⁴²

1927 júliusának első napjaiban feltűnt a szomszédoknak, hogy Nagy üresen álló Arany János utcai lakásából valaki titokban értékes holmikat visz ki, holott a bíróság bűnügyi zárlatot rendelt el az ingatlanra és az egyéb ingóságokra. A detektívek elkezdtek figyelni a lakást, és kiderült, hogy Nagy sógora „dézsmálgatta” a holmikat. Ifj. Horváth Mihályt letartóztatták,⁴³ és sikkasztás büntette miatt eljárást indítottak ellene.⁴⁴

1928 februárjában az ügyészség pótnyomozás elrendeléséről döntött, így a Nagy István-ügy iratai visszakerültek a rendőrségre. Az iratok ismételt áttanulmányozása és a kihallgatások lefolytatása után Auer György királyi ügyész elkészítette a 196 oldalra terjedő vádiratot.

3. A bűnügy „egy mellékepeződja”

1928 tavaszán a Nagy István-ügy „egy mellékepeződjának” adott helyet a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék tárgyalóterme. Tamás Ernő hírlapíró (*Pesti Hírlap*) ugyanis egy cikkében azt írta, hogy a törvényszéki bíró ismerősét, Lubik Júliát „nagy jövedelemhez juttatta azon a réven, hogy beprotezsálta a kényszeregyezés alatt álló Erdélyi Pál és társa céghez”. Királyi Pál (*Az Est*) ezt 1927 márciusában⁴⁵ azzal egészítette ki, hogy a pénzt Nagy és a nő együtt költötték el Olaszországban.⁴⁶

Lubik Júlia, pedig akit egyébként bűnsegédi bűnrészességgel vádolt a királyi ügyész, pert indított a két újságíró ellen, akik „a Nagy Istvánhoz fűződő barátságát szóvá tették”. Nagy a tárgyaláson úgy nyilatkozott, hogy Lubik Juci „nem volt a barátnője”, csak az Erdélyi-féle kényszeregyezés során ismerte meg, és semmiféle törvénytelen előnyhöz nem juttatta őt.

Az Erdélyi Pál és Társa cég tulajdonosa, Marbach Bernát cipésmester és kereskedő azt vallotta, hogy Lubik Júlia Nagy utasítására, „ellenőrzés céljából” került a céghez. Mint mondta, „hatheti felmondást kötöttünk ki és

Lubik Júlia⁴⁷

eleinte két és fél, majd három millió korona fizetést adunk Lubik Júliának, azonkívül ebédet is kapott”. Szólt arról, hogy azért emelték fel a nő fizetését, mert nem akartak vele ellenkezni, „hiszen függünk tőle, mert tudtuk, hogy Nagy Istvánnal jó viszonyban van”.

A bíróság rágalmozás vétségében bűnösnek nyilvánította a két perbefogott újságírókat.⁴⁸

4. A főtárgyalás

Nagy István és társai ügyében 1928. május 21-én kezdődött meg a tárgyalás. A királyi ügyészség terjedelmes vádirata tizenkilenc vádlottat állított a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék vádtanácsa elé.

Egyheti tárgyalás után, 1928. június 9-én határozat született a vád alá helyezésekről. *Nagy Istvánt* kilencrendbeli megvesztegetés büntette, tizenháromrendbeli hivatali hatalommal való visszaélés büntette, okirat-hamisítás büntette, hamis tanúzásra való rábírás vétsége és hamis tanúzás büntette; *Gazda Györgyöt* háromrendbeli megvesztegetés; *Fazakas Endre* ügyvédet megvesztegetés, sikkasztás, hűtlen kezelés, magánokirat-hamisítás és csalás büntette; *Bogyó Istvánt* kétféle megvesztegetés büntette; *Sellő Vilmost* megvesztegetés, hűtlen kezelés és sikkasztás büntette, valamint bűnpártolás vétsége; *Hódy Árpádot* kétféle megvesztegetés, kétféle közokirat-hamisítás büntette, kétféle hivatali hatalommal való visszaélés vétsége és hamis tanúzásra való rábírás vétsége; *Pajzs Elemér* ügyvédet hivatali hatalommal való visszaélésben való bűnsegédi bűnrészesség; *Huczik Elemért* bűnpártolás vétsége; *Csillag Jenő* ügyvédet megvesztegetés és hűtlen kezelés büntette; *Sebestyén Jenő* ügyvédet okirat-hamisítás büntette és bűnpártolás vétsége; *Szántó Béla* ügyvédet hamis tanúzás büntette; *ifj. Nagy Sándor* ügyvédet megvesztegetés büntette; *Unger Hermann* kereskedőt és feleségét megvesztegetés büntette; *Grünfeld Miksa* fodrászt megvesztegetés büntette; *Nemes Rózsi* magán-tisztviselőnőt sikkasztás és hamis tanúzás büntette, végül *Lubik Júlia* magán-tisztviselőnőt hamis tanúzás büntette miatt helyezték vád alá. *Szilárd Béla* és *Rózsa Sándor* ügyvédek ellen a hűtlen kezelés miatt indított eljárást megszüntették.⁴⁹

A főtárgyalás 1928. november 5-én kezdődött meg a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék esküdszéki termében. Az ítélettanácsban Patay István tanácselnök elnökölt.

A vádirat rendelkező részének felolvasása után a bíróság megkezdte Nagy István kihallgatását, aki kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek. A tanácselnök ezután az egyes vádpontokra tért rá. Az első ügy, amelyet tárgyaltak, a Hegedűs Dezső és a Magyar Országos Központi Takarékpénztár (MOKTÁR) közötti per volt, amelynek során 1924. július 5-én Nagy István az általa kirendelt könyvszakértőtől, Gazda Györgytől a szakértői díj egy részének átengedését követelte. A megállapodás létrejött, a szakértői díj – törvényellenesen – a perérték tíz százaléka volt. Nagy ennek kapcsán azzal védekezett, hogy a szakértői díjazás a polgári ügyekben akkor még

nem volt tökéletesen rendezve, és a bírósági gyakorlat szerint a szakértői díjakat ugyanúgy kellett megállapítani, mint az ügyvédek napidíját.⁵⁰

A fizetéseképtelenné vált Friedrich Siemens Művek Rt. kényszeregyezségi ügyében 1926. június 24-én a bíró ügy állapodott meg Gazda Györggyel, hogy „a horribilisan magasán megállapított” szakértői díjból 75 millió koronát átenged neki. Horseczky József vagyonfelügyelőt pedig felhívta, hogy bár a szakértői díj előírása még nem emelkedett jogerőre, Gazda Györgynek fizessen ki 150 millió korona előleget. Ezután a Horseczky részére 1927-ben megállapított 800 millió korona vagyonfelügyelői költség került szóba, amelyet az ítélet tábla 400 millió koronára szállított le. Nagy azzal indokolta a rendkívül magas összeget, hogy a Siemens-ügyben a perérték 24 milliárd korona volt, és bár a szabályok szerint tíz százalékot utalhatott volna ki a vagyonfelügyelőnek, ő csekélyebb díjat állapított meg, mert nem tartotta méltányosnak, hogy „egy fejlődésre képes intézet ilyen nagy összeget fizessen”.⁵¹ A harmadik ügy a Quittner Alfréd és Társa cég kényszeregyezségi ügye volt, amelyben a vádirat szerint a törvényszéki bíró 70 millió koronát kért és kapott Bogyó István vagyonfelügyelőtől, és a megítélt összeget, illetve a könyvszakértői díjat ebben az esetben is haladéktalanul kiutalta.⁵² A kényszeregyezésbe került céget pedig csóddal fenyegette, ha az nem fizeti ki a díjat. Nagy István szerint ez valótlan állítás, ő semmilyen erőszakot nem alkalmazott, Quittnerrel szemben jóindulatú volt, és mindenben „a törvény szerint járt el”.⁵³

A következő tárgyalási napokon a kényszeregyezségi ügyekben eljáró vagyonfelügyelőket hallgatta ki a bíróság. Szóba került, hogy Nagy a megvesztegetéssel szerzett pénzből Lubik Júliával Olaszországba utazott.⁵⁴

1928. november 30. „kellemetlen napja” volt Nagy Istvánnak, ugyanis felbukkant egy tanú, Vázsonyi Imre járásbírói kezelő, aki azt vallotta, hogy látta, amikor Nagy Gazda Györggyel a könyvszakértői díjon osztozkodott. Vázsonyi 1922 januárjától 1924. október végéig díjnokként teljesített szolgálatot Nagy István mellett. Mint mondta, a bíró és a könyvszakértő „a legjobb baráti viszonyban” voltak, és Nagy, ha csak lehetett, Gazdát rendelte ki könyvszakértőül. A tanú beszámolt arról is, hogy látta, amint Gazda pénzt ad át Nagy Istvánnak. Elmondta még azt is, hogy 1925-ben Nagy egyik ügyvédbarátját tájékoztatta arról a kellemetlen dologról, amelyet tapasztalt, azaz, hogy Nagy István „bírói palástját pénzszerzésre” használja fel. Patay elnök kérdésére, Vázsonyi Lubik Júlia látogatásairól is beszélt, valamint arról is, hogy Nagy ajándékokkal is meglepte a nőt.⁵⁵

A bíróság Vázsonyi szavahihetőségét is vizsgálta, az ezzel kapcsolatban meghallgatott tanúk jóindulatú emberként jellemezték, de megemlítték azt is, hogy nem mindig szavahihető, „fantasztá”, aki nem egészen normális, és szeret „nagyolni”.⁵⁶

December 10-én a folytatólagos főtárgyaláson Quittner Alfréd volt az első tanú. „Bogyó egy napon közölte

velem – vallotta Quittner –, hogy Nagy István 150 millióban akarja megállapítani a szakértői díjat. Megdöbbenem, mert ez az összeg felemésztette volna egész aktívámat. Bogyó ekkor azt mondta, hogy visszamegy a bíróhoz és beszél vele. Másnap azzal jött vissza hozzám, hogy a bíró méltányosságból 125 millió koronát állapított meg. Ezt is túl soknak találtam, mert legfeljebb 30–40 millió koronára számítottam. Amikor a 125 millió koronáról szóló végzést megkaptam, a végzés ellen felfolyamodást jelentettem be. Nagy bíró ekkor kapacitált, hogy ne okozkodjam [...], mert ő tud nekem használni, de ártani is.”⁵⁷

5. Nagy István szabadon bocsátása

Huszonkét hónapi vizsgálati fogság után, 1928. december 21-én szabadon bocsátották Nagy Istvánt. A szabadlábra helyezési kérelmet „érzelmi motívumokkal” is gazdagította védője. Mint mondta, „ez az utolsó tárgyalási nap a karácsonyi ünnepek előtt, s ez volna a második karácsony, amelyet Nagy István nem tölthetne apró gyermekei körében”.⁵⁸ Bár Auer György királyi ügyész a szabadlábra helyezési indítvány elutasítását kérte, a bírói tanács azonban másként döntött, és elrendelte Nagy szabadon bocsátását azzal, hogy nem hagyhatja el a fővárost.⁵⁹

A büntetőtörvényszék december 31-i tárgyalási napján több terhelő vallomás hangzott el Nagy István ellen. Marbach Bernátot, a Marbach és Diamant cég egyik volt tulajdonosát hallgatták ki. A cég kényszeregyezségi ügyét Nagy tárgyalta 1925-ben. Marbach elmondta, hogy közte és cégtársa, Erdélyi Pál között „súrlódások keletkeztek”. Amikor Nagy közbeavatkozását kérte, „a bíró Lubik Jucit küldte a céghez pénztárosnőnek”.⁶⁰

1929. januárjában folytatódott a bizonyítási eljárás, további tanúkat hallgatott meg a bíróság, kényszeregyezségi ügyek adósait és hitelezőit, vagyonfelügyelőket és könyvszakértőket. A vallomások túlnyomó része igazolta azt, hogy Nagy István indokolatlanul magas díjakat állapított meg, amelyeken később a vagyonfelügyelővel, illetve a könyvszakértővel osztozkodott. A büntetőtörvényszék nehéz helyzetben volt, mivel a tanúk jó része saját szemével nem látta a pénzek átadását, csak „hallott róla”, „az volt az impressziója”, illetve tudomására jutott, mert „azt beszéltek”, „azt suttogták”. Az 1929. február 19-i tárgyaláson valószínűleg Patay tanácselnök türelme is fogytán volt, mert, amikor az egyik tanú „nem emlékszem” válasszal élt, megkérdezte tőle: „Mi az, maga miért nem emlékszik semmire, beteg talán?” „Igen, influenzás vagyok.” – hangzott a válasz, mire az elnök csak annyit mondott: „Ha influenzás is, azért az esze csak fog.”⁶¹ Nagy minden alkalommal hangsúlyozta, hogy ő „becsületes, tisztakezű ember”, és tagadta, hogy megvesztegették volna.

1929. január 16-án az Országos Hitelezői Védegylet ügyészét hallgatták meg, aki úgy nyilatkozott, hogy önmagában a rendkívül magas vagyonfelügyelői és könyvszakértői díjak megállapítása nem kirívó, hi-

szen más bírák által tárgyalt ügyekben is előfordul ez, és szokványosnak tartotta azt is, hogy az adósok igyekeznek húzni-halasztani a kényszeregyezségi eljárást, hogy minél később nyíljon meg a fizetési kötelezettség. Ez nem csak a Nagy István elé került ügyekre volt jellemző.⁶²

A bíróság márciusban azoknak a bírónak és ügyészeknek a kihallgatását kezdte meg, akiknek szerepe volt a Nagy István ellen lefolytatott fegyelmi eljárásban, illetve a Budapesti Királyi Törvényszéken Nagyhoz hasonlóan csőd- és kényszeregyezségi ügyek előadó bírái voltak. A március 9-i tárgyalási napon Csiky Károly törvényszéki bíró a kényszeregyezségi ügyek menetét ismertette a bírósággal. Elmondta, hogy eleinte a vagyonfelügyelőket a bírák rendelték ki. Megtörtént, hogy „két ízben ugyanazt jelölték”, de hogy hasonló esetek ne forduljanak elő, „listát készítettek, amelyen tíz-tizenkét ügyvéd szerepelt”. Erről a listáról jelölték ki aztán a soron következő vagyonfelügyelőt. Részletesen ismertette, hogy milyen kulcs és milyen eljárás alapján állapították meg a vagyonfelügyelői díjat. Szólt arról is, hogy a könyvszakértői díj megállapítása előtt bizonyos esetekben meghallgatták az adóst, de előfordult az is, hogy nem.⁶³

A büntetőtörvényszék kihallgatta az ügyben eljáró Petőcz Gyula vizsgálóbiztost, aki kifejtette, hogy miért döntött úgy, hogy az ügyet bűnvádi útra tereli. Megállapította ugyanis, hogy a Nagy Istvánnal szemben tett feljelentésben szereplő ügyek – egy kivételével – a büntetőbíróság elé tartozó ügyek voltak. Mint mondta „az eljárás során igyekeztem tisztázni Nagy István vagyoni viszonyait. Tüzetesen megtekintettem a lakását, majd vagyoni viszonyairól kihallgattam, és vallomását jegyzőkönyvbe foglaltam. [...] A rendelkezésemre álló adatokból megállapíthattam, hogy Nagy István 2–4–5 naponként rakott be betéteket 70–100–150–200 millió erejéig, összesen körülbelül 900 millió koronát. Ez természetesen feltűnt nekem, hiszen egy törvényszéki bíró ilyen hatalmas összeget nem takaríthat meg a fizetéséből, és különben is ez 1925-ben volt, amikor a tőzsdei konjunktúrára sem lehetett hivatkozni”. A betétek kapcsán megállapította azt is, hogy egy-két esetben „feltűnően egyezett a vagyonfelügyelői és szakértői díjak felvételének ideje a betétek idejével. Láttam azt is az iratokból, hogy Nagy István feltűnően sürgette egyes vagyonfelügyelői és szakértői díjak kifizetését”.⁶⁴

Lukács Jenőt, a Budapesti Királyi Törvényszék elnökét a vagyonfelügyelői kirendelésekről kérdezte Patay. Eleinte az volt a gyakorlat, vallotta Lukács, hogy a bírák maguk rendelték ki a vagyonfelügyelőket, később a kirendelés az elnökséggel karöltve történt. Az egyik kényszeregyezségi ügyben az egyik hitelező feljelentést tett Nagy ellen, mondván, hogy részrehajlóan járt el.⁶⁵

A hónapokig tartó bizonyítási eljárás végeztével a per 1929. április 12-i tárgyalásának megnyitása után Patay István elnök kihirdette a törvényszék határozatát, amellyel Nagy Istvánnal szemben a többrendbeli hivatali visszaélés vétsége és hamis tanúzásra való rábírás

büntette, Fazakas Endrével szemben a család, Hódy Árpáddal szemben a közokirat-hamisítás és Nemes Rózsival szemben a sikkasztás címén emelt vád elejtése folytán a további eljárást megszüntette.⁶⁶

6. Az ítélet és indokolása

Elhangzottak a perbeszédék, és a büntetőtörvényszék több mint öt hónapi tárgyalás után 1929. április 25-re tűzte ki az ítélethirdetést. Az ítéletet Patay István tanácselnök hirdette ki. E szerint a büntetőtörvényszék bűnösnek mondta ki „Nagy Istvánt egyrendbeli folytatólagosan elkövetett megvesztegetés büntetében, mert 1925 elején a Quittner Alfréd és társai kényszeregyezési ügyben mint az ügyben eljáró bíró, valamint a Friedrich-Siemens-féle kényszeregyezési ügyben ugyan csak mint eljáró törvényszéki bíró, Gazda György dr. szakértőtől 5000 pengőt⁶⁷ és külön 6000 pengőt ajándékkul elfogadott. Bűnös még Nagy István hivatali sikkasztás büntetében, mert a Steiner Ferenc-féle csőd-ügyben mint csődbíró Budapesten 1924. december közepén 2000 pengő értékű szalagarnitúrát elsikkasztott, azt a csődtömeg javára nem leltározta, hanem saját céljaira használta fel. Bűnös továbbá egyrendbeli hivatali hatalommal való visszaélés vétségében is a Külkereskedelmi Áruforgalmi Részvénytársaság ügyében elkövetett cselekménye miatt.

Gazda György dr. bűnös egyrendbeli folytatólagosan elkövetett megvesztegetés büntetében, mint bűnsegédi bűnrészes, mert Nagy Istvánnal megállapodott, hogy ha őt fogja kiküldeni szakértőként, akkor neki is juttat majd a szakértői díjból, és e megállapodás alapján Nagy Istvánnak két ízben összesen 11 600 pengőt adott át.

Fazakas Endre dr. bűnös a sikkasztás büntetében és a közokirat-hamisítás büntetében, mert mint vagyonfelügyelő, egy kényszeregyezési ügyben a 12 000 pengő vételárból 6400 pengőt jogtalanul eltulajdonított.⁶⁸

A büntetőtörvényszék Nagy Istvánt háromévi és hat hónapi fegyházra, tízévi hivatalvesztésre és politikai jogainak ugyanannyi időre való felfüggesztésére, valamint hivatalának elvesztésére ítélte. A vizsgálati fogságból a törvényszék huszonegy hónapot kitöltöttnek tekintett. Gazda Györgyöt kilenc hónapi börtönre és öt évi hivatalvesztésre, Fazakas Endrét pedig egyévi börtönre és öt évi hivatalvesztésre ítélték. Gazdánál és Fazakasnál is „az elszenvedett vizsgálati fogsággal a büntetést teljesen kitöltöttnek vette” a bíróság.

Bogyó Istvánt, Sellő Vilmost, Hódy Árpádot, Huczik Elemért, Csillag Jenőt, Sebestyén Jenőt, Szántó Bélát, ifj. Nagy Sándort, Grünfeld Miksát, Lubik Júliát és Nemes Rózsit felmentették.

Az ítélet terjedelmes indokolása kiemelte, hogy a Nagy István és Gazda György közötti baráti viszony „bensősége a köztudatba annyira begyökerezett”, hogy az ügyvédek vagyonfelügyelői kirendelésekhez Gazda közbenjárását vették igénybe. Kitért arra is, hogy Nagy 1921 és 1924 között még Nagymaroson, 1925-től kezdve viszont már külföldön „nyaraltatta a családját”.

1924-ig kétszobás, azután nyolcszobás lakásban lakott, lakását nagy költséggel átalakította és új bútorokat vásárolt, költséges életmódot folytatott, kártyázott, részvényeket, házakat vásárolt.

A bíróság ítélete bizonyos vonatkozásaiban az általános körülményekből levont következtetéseken alapult. A főtárgyalás folyamán közvetlen bizonyíték nem merült fel arra nézve, hogy Gazda György Nagy Istvánnak pénzt adott át. Gazda az eljárás, majd a főtárgyalás folyamán sem tudott elszámolni azzal, hogy a könyvszakértői díjakból befolyt jövedelmét mire fordította, Nagy István pedig 880 millió koronányi bankbetét eredetét nem tudta igazolni.

Auer György királyi ügyész fellebbezést jelentett be súlyosításért az elítélt vádlottak terhére, valamint Huczik Elemér ügyvéd⁶⁹ kivételével a felmentett vádlottak terhére is, elítélésüket indítványozva.⁷⁰

7. A perorvoslati eljárás

Az 1930. január 23-án kezdődő fellebbviteli eljárásban a Budapesti Királyi Ítéletábla öt nappal később, január 28-án hozott ítéletet. Az ítéletábla Nagy Istvánt a lopás büntetében és a hivatali hatalommal való visszaélés vétségében ellene emelt vád alól felmentette, bűnösnek mondta ki ugyanakkor egyrendbeli, folytatólagosan elkövetett megvesztegetés büntetében, és ezért a törvényszéki ítélet megváltoztatásával 3 évi fegyházbüntetésre, 1000 pengő pénzbüntetésre és 10 évi hivatalvesztésre ítélte. Fazakas Endrét a bíróság a közokirat-hamisítás büntette alól felmentette, de bűnösnek mondta ki sikkasztás vétségében, és ezért 5 hónap fegyházra és 500 pengő pénzbüntetésre ítélte. Gazda Györgyöt megvesztegetés büntette miatt 9 hónap börtönbüntetéssel, 1000 pengő pénzbüntetéssel és 5 évi hivatalvesztéssel sújtották. Lubik Júliát és Nemes Rózsit a hamis tanúzás büntetének vádjára alól az ítéletábla felmentette, azzal a helyesbítéssel, hogy a felmentést a bűnvádi perrendtartás 326. § 3. pontja⁷¹ alapján mondta ki.

A bíróság Nagy István szabadságvesztés-büntetéséből egy évet és kilenc hónapot „az elszenvedett vizsgálati fogsággal kitöltöttnek vett”, Fazakas és Gazda büntetését az általuk „elszenvedett vizsgálati fogsággal teljesen kitöltöttnek minősítette, és a rájuk kiszabott pénzbüntetést lerovottnak tudta be”. A másodfokú ítélet a Nagy Istvántól bűnjelként lefoglalt bútorokat az ítélet jogerőre emelkedését követően kiadni rendelte a volt törvényszéki bírónak.⁷²

Az ítélet részletes indokolásának felolvasását követően Kéler Béla királyi főügyész helyettes az elnök kérdésére úgy nyilatkozott, hogy Nagy István lopás büntette alóli, illetve Fazakas Endre közokirat-hamisítás büntette alóli felmentésében „megnyugszik”. Semmisségi panaszt jelentett be azonban amiatt, hogy az ítéletábla Gazda Györgyöt a megvesztegetés büntetében csupán mint bűnsegédet és nem mint felbújtót ítélte el. Ugyancsak semmisségi panaszt jelentett be Nagy Istvánnak a hivatali hatalommal való visszaélés büntette alóli felmentése, továbbá Lubik Júlia és Nemes Rózsit a hamis tanúzás büntette alóli fel-

mentése miatt. Végül semmisségi panaszt jelentett be Nagy, Gazda és Fazakas terhére a kiszabott büntetés súlyosítása érdekében. A védők szintén semmisségi panaszsal kívántak élni a marasztaló ítéletek ellen.⁷³

A Kúria II. büntetőtanácsa Szeőke István tanácselnök vezetésével 1930. október 21-én kezdte meg a tárgyalást Nagy István és társai ügyében,⁷⁴ az ítélethirdetésre október 28-án került sor.

A legfőbb ítélkező fórum a semmisségi panaszok nagy részét elutasította, ugyanakkor helyt adott a főügyészség azon semmisségi panaszának, amelyet a hivatali hatalommal való visszaélés vétségének meg nem állapítása miatt jelentettek be. A Kúria Nagy Istvánt bűnösnek mondta ki a hivatali hatalommal való visszaélés vétségében is, és ehhez igazítva büntetését 4 évi fegyházra emelte fel, mellék-büntetésként pedig 10 évi hivatali és politikai jogvesztést állapított meg. A másodfokú ítéletet egyebekben teljes egészében jóváhagyta és elrendelte, hogy Nagy Istvánnak a vizsgálati fogságban, illetve az előzetes letartóztatásban töltött idejét a törvényszék saját hatáskörében számítsa be a kiszabott büntetésbe.⁷⁵

Az ítélethirdetésen Nagy István nem volt jelen, felesége, Lubik Júlia viszont ott ült a hallgatóság soraiban, és „férje büntetésének a felemelését hangos zokogással fogadta”. Gazda György és Fazakas Endre büntetését a Kúria helybenhagyta. Jogerőssé vált Lubik Júlia és Nemes Rózsi felmentése is. Az ítélet indokolása szerint a Kúria súlyosító körülményként értékelte, hogy Nagy István tette „megrendítette a magyar bíró megbízhatóságába vetett hitet olyan időben, amikor arra a nemzetnek a legnagyobb szüksége volt, és hogy ez eljárásra nem is az anyagi szükség vezette a bírót, hanem kapzsiság és bíróhoz nem illő életmód. A bírónak még a nélkülözést is megadással kellene viselnie, és egyetlen megnyugvását és vigaszát magasztos hivatásában kell keresnie”.⁷⁶

A Kúria írásba foglalt ítélete 1930 decemberében érkezett meg a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszékhez, kihirdetését Patay tanácselnök december 5-ére tűzte ki.⁷⁷ Az immár jogerős és végrehajtható ítélet kihirdetését követően Nagy Istvánt nyomban letartóztatták, „a szokásos értesítővel együtt” átadták a királyi ügyészségnek, és még aznap a Markó utcai fogházban törzskönyvezték, ahol megkezdte szabadságvesztés-büntetésének letöltését.⁷⁸ Utóbb a váci fegyházba szállították át.⁷⁹

8. Nagy István újra a bíróság előtt

Nagy István 1933. március 5-én szabadult a váci fegyházból. Szabadulása után nem sokkal ismét bíróság elé került, a Budapesti Királyi Ügyészség háromrendbeli csalás büntetével vádolta. A vádirat szerint megkárosította Stern Jenő nevű üzlettársát, akivel közös vállalkozásba kezdtek, mozt béreltek. Ezenkívül két háztulajdonostól becslési költségek címén előleget vett fel, aztán a jelzálogkölcsonöket mégsem sikerült megszereznie. Az első fokon eljáró Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék felmentő ítéletet hozott részint bűncselekmény hiányában, részint bizonyíték híján.⁸⁰

Néhány hónappal később, 1933 októberében ismét a büntetőtörvényszék előtt állt Nagy. Ezúttal uzsora és sikkasztás miatt vonták felelősségre, mivel az Orion Kereskedelmi Vállalat egyik tulajdonosaként az ott dolgozó egyik mérnöknek húsz pengőt adott kölcsönöt zálogjegyre, havi négy pengő kamatot, valamint nyolc pengő költséget számított fel. Nagy tagadta az uzsorát, az ügyész azonban felhívta a bíróság figyelmét arra, hogy a vádlott ellen további hat hasonló eljárás van folyamatban. A volt törvényszéki bírót tíznapi fogházra, száz pengő pénzbüntetésre és politikai jogainak egy évre való felfüggesztésére ítélték.⁸¹

1933 továbbra is mozgalmasan telt Nagy István számára, hiszen egy hónappal később ismét a tárgyalóteremben találjuk. Az öt uzsora miatt feljelentő mérnök a feljelentések lavináját indította el. Nagy ekkor irodát működtetett a VII. kerületi Hársfa utcában, ahol különféle ügyletek lebonyolításával foglalkozott. Ügyfelei közül két házmester azon a címen jelentette fel, hogy állást ígért nekik, a közbenjárásért pénzt kért és vett át tőlük, de az állást nem szerezte meg. Többen pedig azal vádolták, hogy mikor kölcsönt kértek tőle, „információs díj” fejében 6–8 pengőt vett át tőlük, majd közölte, hogy kölcsönt nem kaphatnak. A sértettek szerint viszont nem is informálódott, csak eltette a pénzt.

Nagy bűnösségét tagadta, és alaptalannak minősítette a vádak. A sértettek azonban terhelően vallottak, és mivel más ügyek miatt is eljárás alatt állt, a rendőrség letartóztatta Nagy Istvánt.⁸²

Nagy István bírósági kálváriája ezzel még korántsem ért véget. 1935 nyarán „érdekes kaucióikkasztási ügyben indított nyomozást a főkapitányság”, amelyben nyolc feljelentés érkezett Nagy, immár az Universal Inkasszó és Címtudakozó Vállalat főnöke ellen. A detektívek azonban nem tudták előállítani, mivel Nagy megszökött, így a rendőrség körözést adott ki ellene. 1935. október 16-án a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék tárgyalta volna Nagy és második felesége, Lubik Juci ügyét, mindkettőjüket csalás büntetével és vétségével vádolták. A tárgyalásra közel száz tanút idézett be a bíróság, de a vádlottak és a tanúk nagy része nem jelent meg. A törvényszék Nagyék ellen nyomozólevél⁸³ kibocsátását rendelte el, és a tárgyalást elnapolni kényszerült.

A volt törvényszéki bírora november elején Bécsben bukkantak rá,⁸⁴ ahol Róna Ferenc álnéven élt feleségével. Letartóztatták, majd a kiadatási eljárás lefolytatását követően Budapestre, a büntetőtörvényszék fogházába szállították.⁸⁵ Ügyét 1936. március 24-én tárgyalta volna a törvényszék. A bíró azonban megállapította, hogy Nagy vádlottnak több olyan bűnügye van, amelyeknek elbírálása nem egyesbíró, hanem hármastanács elé tartozik, ezért úgy határozott, hogy az összes iratot átteszi hármastanácsnak a megfelelő elbírálás érdekében. Ítélethozatalra szeptember 23-án került sor ebben az ügyben, a bíróság két év és három hónapi börtönbüntetéssel sújtotta Nagy Istvánt.⁸⁶ A rabtörzskönyv tanúbizonysága szerint büntetését a Szegedi Királyi Kerületi Börtönben töltötte, ahonnan 1938. május 12-én szabadult.⁸⁷

BÓDINÉ BELIZNAI, KINGA

Richter auf der Anklagebank

(Zusammenfassung)

Im März 1927 brachten die Tageszeitungen die „große Sensation“: István Nagy, Berichterstatter in Zwangsvergleichs- und Insolvenzsachen am Budapester kgl. Gerichtshof wurde beschuldigt, in Zusammenwirken mit Rechtsanwälten für Geld große Einnahmen versprechende Aufträge verteilt zu haben und deshalb verhaftet. Er geriet in Verdacht, bei Erledigung der Sachen schwere Regelwidrigkeiten begangen zu haben. Da im Zuge des Disziplinarverfahrens das Begehen strafrechtlich geahndeten schweren Missbrauchs nachgewiesen werden konnte, wurden die Ermittlungen in der Sache aufgenommen. Was mag wohl ihn auf diesen Abweg geführt haben? Schwierigkeiten beim Lebensunterhalt? Mangelnde Regelung der Richterbesoldung? Oder einfach sein Charakter? Was

ihn auch immer auf den Weg „zur Kriminalität“ geführt haben mag, seine Sache lenkte die Aufmerksamkeit der Öffentlichkeit auf sich, denn „nach langen Jahrzehnten war das der erste Fall, in dem ein Mitglied der ungarischen Richterschaft, dieser beispielhaft puritanischen Körperschaft, so schwer beschuldigt wurde.“ Zum Glück glaubte die rechtsuchende Öffentlichkeit weiterhin unerschütterlich an Unparteilichkeit und Unbestechlichkeit der Richterschaft. Wenn es nämlich „in der Justizorganisation, die Tausende von Mitgliedern zählt, einen oder zwei Menschen gibt, dessen Charakter der Versuchung nicht widerstehen kann, kann daraus mit nüchternem Verstand auf nichts anderes geschlossen werden, dass die Möglichkeit der Versuchung zu verringern ist“.

Jegyzetek

- ¹ Beszélgetés Nagy Istvánnal és második feleségével. *Esti Kurir*, 1930. (január 30.) 24. sz. 5. p.
- ² Nagy István törvényszéki bíró a vádlottak padján. *Budapesti Hírlap*, 1928. (november 6.) 251. sz. 6. p.
- ³ A m. kir. igazságügyminiszternek 4.800/1922. I. M. számú rendelete a hadviselt ügyvédeknek ügygondnoki, csődtömeggondnoki és vagyonfelügyelői kirendeléséről. *Igazságügyi Közlöny*, 1922. 2. sz. 41. p.
- ⁴ Ügyvédek sérelme az ügygondnoki kinevezések körül. *Az Ujság*, 1924. (október 18.) 220. sz. 10. p.
- ⁵ Erőteljes akcióra készülnek a hadviselt ügyvédek a sérelmes tömeggondnoki kinevezések miatt. *Az Ujság*, 1925. (január 24.) 19. sz. 4. p.
- ⁶ Ügyvédek sérelme az ügygondnoki kinevezések körül. *Az Ujság*, 1924. (október 18.) 220. sz. 10. p.
- ⁷ A Miskolcon letelepedett apostoli exarchátus 1924-ben alakult jórészt az Eperjesi Egyházmegyéből maradt parókiákból, vezetésével a Munkácsról elűzött Papp Antal érseket bízta meg a Szent-székek. Az apostoli exarchátus történetéről részletesen lásd www.migorkat.hu/a-miskolci-egyhazmegye-tortenete.
- ⁸ SOLTÉSZ Imre: Meg kell szüntetni a hadviselt ügyvédek sérelmét a vagyonfelügyelői kirendeléseknél. *Reggeli Hírlap*, 1925. (február 7.) 5. p.
- ⁹ Hadviselt ügyvédek panasza a vagyonfelügyelői kinevezések rendszertelensége miatt. *Az Ujság*, 1925. (március 6.) 53. sz. 6. p.
- ¹⁰ A m. kir. igazságügy-miniszternek 8.790/1925. I. M. számú rendelete, a hadviselt ügyvédek ügygondnoki, csődtömeggondnoki és vagyonfelügyelői kirendeléséről kiadott 4.800/1922. I. M. számú rendelet kiegészítése tárgyában. *Igazságügyi Közlöny*, 1925. 3. sz. 31. p.
- ¹¹ NÁDOR Jenő: Rendet teremt a vagyonfelügyelőségek körül Pesthy Pál igazságügyminiszter. *Ujság*, 1926. (március 28.) 71. sz. 5. p.
- ¹² Ma estére újabb szenzációs letartóztatások várhatók Nagy István dr. bíró bűnügyében. *8 Órai Ujság*, 1927. (március 17.) 62. sz. 1. p.
- ¹³ Viszonyításként néhány élelmiszer ára 1926 végén a vásárcsarnokban: 1 kg marhahús 26 000–40 000 korona, 1 kg sertéshús 30 000–34 000 korona, 1 kg fehér kenyér 7000–8000 korona, 1 kg félbarna kenyér 6000–6800 korona, 1 kg burgonya 2200–3000 korona, 1 kg alma 6000–30 000 korona, 1 liter tej pedig 4600–5000 korona.
- ¹⁴ Dr. Nagy István törvényszéki bírót ma éjszaka előzetes letartóztatásba helyezték. *Pesti Hírlap*, 1927. (március 16.) 61. sz. 2. p.
- ¹⁵ Nagy István „Tamás Benő” néven bérelt széfet a Magyar–Olasz Bankban, ahol Erzsébet és Tamás néven betétkönyvei is voltak. Közvetlenül letartóztatása előtt pedig nagyobb összeget helyezett el a bankban. *Budapesti Hírlap*, 1929. (február 17.) 40. sz. 20. p.
- ¹⁶ Nagy István Budapesten született 1887. július 14-én. Az első világháború idején főhadnagy hadbíró. A háborút követően jegyző, majd 1921-től bíró a Budapesti Királyi Törvényszéken. 1918. február 7-én kötött házasságot felsőbüki Horváth Erzsébettel, felsőbüki Horváth Mihály, a Hangya Szövetkezet igazgatójának leányával. 1929 tavaszán házasságukat felbontották. Két fiúgyermekük született: Olivér (Budapest, 1924. május 29. – Vancouver, 2013. október 12.) és Tamás (szül. 1923-ban).
- ¹⁷ Súlyos visszaélések gyanúja miatt letartóztatták Nagy István dr. törvényszéki bírót. *Budapesti Hírlap*, 1927. (március 16.) 61. sz. 3. p.
- ¹⁸ Ügyvédek, igazgatók vallomása Nagy István bűnperében. *Pesti Napló*, 1929. (január 10.) 8. sz. 11. p.
- ¹⁹ Nagy István 1929 decemberében feleségül vette Lubik Júliát (? – Budapest, 1971. október 21.). Lubik Juciból Nagy Istvánné lett. *Friss Ujság*, 1930. (január 26.) 21. sz. 4. p.; özv. Dr. Nagy Istvánné [H]lubik Júlia gyászjelentése. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/433265>.
- ²⁰ Letartóztatták dr. Nagy István törvényszéki bírót. *Friss Ujság*, 1927. (március 16.) 61. sz. 4. p.
- ²¹ Súlyos visszaélések gyanúja miatt letartóztatták Nagy István dr. törvényszéki bírót. *Budapesti Hírlap*, 1927. (március 16.) 61. sz. 4. p.
- ²² Nagy István dr. és Sellő V. István mai szembesítésükkor nyugodtan mentegettek egymást. *8 Órai Ujság*, 1927. (március 18.) 63. sz. 1. p.
- ²³ Uo. 2. p.
- ²⁴ Újabb három letartóztatás és két őrizetbe vétel Nagy István ügyében. *Budapesti Hírlap*, 1927. (március 17.) 62. sz. 6. p.
- ²⁵ Újabb fontos adatok Nagy István vagyonának keletkezéséről. *Budapesti Hírlap*, 1927. (március 19.) 64. sz. 7. p.
- ²⁶ Dr. Nagy István törvényszéki bírót ma éjjel előzetes letartóztatásba helyezték. *Pesti Hírlap*, 1927. (március 16.) 61. sz. 2. p.
- ²⁷ Nagy István törvényszéki bíró vagyonának jogos szerzéséről tett vallomását társai beismerésükkel megdöntötték. *Pesti Hírlap*, 1927. (március 20.) 65. sz. 6. p.
- ²⁸ *Friss Ujság*, 1927. (március 17.) 62. sz. 1. p.

- ²⁹ Megvesztegetéssel, hamis tanúzásra való rábírással és hivatalos hatalommal való visszaéléssel vádolják Nagy István bírót. *Ujság*, 1927. (március 22.) 66. sz. 4. p.
- ³⁰ Huczik Elemért és Márk István dr.-t szabadon bocsátották. *Budapesti Hírlap*, 1927. (március 27.) 70. sz. 23. p.
- ³¹ A vádtanács Nagy István dr., Sellő V. István és Gazda György le tartóztatását jóváhagyta. Hamis tanúzás, hivatalos hatalommal való visszaélés és sikkasztás bűncselekményei forognak fenn a döntés szerint. *8 Órai Ujság*, 1927. (április 1.) 74. sz. 1. p.
- ³² Nagy István, Sellő Vilmos és Gazda György fogva maradnak. *Budapesti Hírlap*, 1927. (április 1.) 74. sz. 13. p.
- ³³ Az ügyészség összeállította Nagy István és társai bűnlajstromát. *Pesti Hírlap*, 1927. (április 15.) 86. sz. 14. p.
- ³⁴ Nagy István és társai ügye. *Budapesti Hírlap*, 1927. (április 15.) 86. sz. 12. p.
- ³⁵ Elkészült a vizsgálati indítvány Nagy Istvánék bűnperében. *Nemzeti Ujság*, 1927. (április 15.) 86. sz. 7. p.
- ³⁶ Nagy István és társai ügye. *Budapesti Hírlap*, 1927. (április 15.) 86. sz. 12. p.
- ³⁷ Uo.
- ³⁸ Hódy Árpád a főtárgyaláson való kihallgatásakor végül bemutatott egy rózsavizes üvegesét és két szappanbáránkyát, amelyeket Grünfeld Miksa fodrásztól kapott ajándékba. A Nagy István-ügy egyetlen bűnjele – két szappanbáránkyát, amelyeket egy fodrász ajándékozott Nagy István jegyzőjének. *Pesti Napló*, 1928. (november 20.) 263. sz. 15. p.
- ³⁹ Nagy István törvényszéki bíró vagyonára bűnügyi zárlatot rendeltek el. *Budapesti Hírlap*, 1927. (április 24.) 92. sz. 25. p.
- ⁴⁰ Nagy István bíró felesége Portoroséba költözött. *Budapesti Hírlap*, 1927. (június 1.) 123. sz. 10. p.
- ⁴¹ A letartóztatott Nagy István bíró felesége Olaszországba költözött. *Friss Ujság*, 1927. (június 1.) 123. sz. 5. p.
Nagy Istvánné a fürdőidény végén Triesztbe költözött, majd hazatért Budapestre. Október elején „morfummal és veronállal” öngyilkosságot kísérelt meg.
- ⁴² A Nagy István-féle bűnügyben újabb letartóztatás történt. *Budapesti Hírlap*, 1927. (június 18.) 136. sz. 13. p.
- ⁴³ Dr. Nagy István sógorát is letartóztatták. *Pesti Hírlap*, 1927. (július 5.) 149. sz. 14. p. Ifj. Horváth Mihályt néhány nappal később, július 9-én szabadon bocsátották. Dr. Nagy István sógora elhagyta a fogházat. *Pesti Hírlap*, 1927. (július 10.) 154. sz. 16. p.
- ⁴⁴ Letartóztatták Nagy István sógorát. *Budapesti Hírlap*, 1927. (július 5.) 149. sz. 13. p.
- ⁴⁵ Dr. Nagy István törvényszéki bírót előállították a rendőrségre. *Az Est*, 1927. (március 16.) 61. sz. 3. p.
- ⁴⁶ Nagy István mint tanu. *Budapesti Hírlap*, 1928. (március 3.) 52. sz. 15. p.
- ⁴⁷ Nagy István bűnügye egyre dagad és bonyolódik. *Friss Ujság*, 1927. (március 17.) 62. sz. 2. p.
- ⁴⁸ Ki volt Lubik Júlia protektora? *Budapesti Hírlap*, 1928. (március 29.) 73. sz. 12. p.
- ⁴⁹ Vád alá helyezték Nagy Istvánt és bűntársait. *Budapesti Hírlap*, 1928. (június 10.) 130. sz. 14. p.
- ⁵⁰ Nagy István törvényszéki bíró a vádlottak padján. *Budapesti Hírlap*, 1928. (november 6.) 251. sz. 6. p.
- ⁵¹ Tudom, de nem mondom meg, hogy kinek a protekciójára neveztem ki Siemensék vagyonfelügyelőjét – jelentette ki Nagy István. *Magyarország*, 1928. (november 6.) 251. sz. 2. p.
- ⁵² Nagy István törvényszéki bíró a vádlottak padján. *Budapesti Hírlap*, 1928. (november 6.) 251. sz. 6. p.
- ⁵³ Dr. Nagy István volt kényszeregyezési bírót kilencrendbeli megvesztegetéssel, tizenháromrendbeli hivatali visszaéléssel, okirathamisításokkal, hamis tanúzásra való rábírással vádolja az ügyészség. *Pesti Napló*, 1928. (november 6.) 251. sz. 7. p.
- ⁵⁴ Nagy István olaszországi kéjútazásai. *Budapesti Hírlap*, 1928. (november 17.) 261. sz. 6. p.
- ⁵⁵ Egy tanú, aki látta, hogy Nagy István osztozkodott a szakértővel. *Budapesti Hírlap*, 1928. (december 1.) 273. sz. 6. p.
- ⁵⁶ Lubik Juci selyemharisnyái. *Friss Ujság*, 1928. (december 1.) 273. sz. 7. p.
- ⁵⁷ Nagy István aránytalan nagy díjakat állapított meg. *Budapesti Hírlap*, 1928. (december 11.) 280. sz. 19. p.
- ⁵⁸ Nagy Istvánt szabadlábra helyezték. *Friss Ujság*, 1928. (december 22.) 290. sz. 2. p.
- ⁵⁹ Uo.
- ⁶⁰ Terhelő vallomások Nagy István ellen. *Budapesti Hírlap*, 1929. (január 1.) 1. sz. 21. p.
- ⁶¹ Ma sem derült ki, kik beszéltek Nagy Istvánról, hogy panamázik? *8 Órai Ujság*, 1929. (február 20.) 42. sz. 4. p.
- ⁶² A Nagy István elleni pletykák forrása egy törvényszéki díjnok. *Pesti Hírlap*, 1929. (január 17.) 14. sz. 23. p.
- ⁶³ A kényszeregyezési bírák gyakorlatáról vallott Nagy István egyik bírótársa. *Budapesti Hírlap*, 1929. (március 15.) 62. sz. 20. p.
- ⁶⁴ A vizsgálóbiztos terhelő vallomása Nagy István ellen. *Budapesti Hírlap*, 1929. (március 20.) 65. sz. 12. p.
- ⁶⁵ A törvényszék elnökének tanúvallomása Nagy István és társai bűnperében. *Budapesti Hírlap*, 1929. (március 29.) 72. sz. 19. p.
- ⁶⁶ A törvényszék Nagy Istvánnal és társaival szemben néhány vádpontban megszüntette az eljárást. *8 Órai Ujság*, 1929. (április 13.) 83. sz. 1. p.
- ⁶⁷ A vád tárgyává tett cselekmények elkövetésekor még a korona, az ítélet kihirdetésekor viszont már a pengő volt a hivatalos pénznem Magyarországon. Az aranyalapú koronát 1892. augusztus 2-án, a pengőt pedig 1926. augusztus 25-én vezették be.
- ⁶⁸ Nagy Istvánt negyedfélévi fegyházra ítélték. *Budapesti Hírlap*, 1929. (május 5.) 101. sz. 6. p.
- ⁶⁹ 1930 áprilisában Huczik Elemér ismét összetűzésbe került a hatóságokkal. Lásd A Nagy István-per egyik rehabilitált szereplőjének bukása. Huczik Elemér dr. ügyvédet, akit huszezer pengős kauciósikasztás miatt jelentettek fel, egy újabb nagyszabású manóver közben ma letartóztatták. *Esti Kurir*, 1930. (április 16.) 87. sz. 5. p.; Huczik Elemér zavaros karrierje a fogházig. *Ujság*, 1930. (április 16.) 87. sz. 2. p.
- ⁷⁰ Nagy Istvánt negyedfélévi fegyházra ítélték. *Budapesti Hírlap*, 1929. (május 5.) 101. sz. 6. p.
- ⁷¹ A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. szerint felmentő ítéletet kell hozni, ha „a bűnvádi eljárás megindítását vagy a beszámíthatóságot kizáró vagy a büntethetőséget megszüntető ok forog fenn”.
- ⁷² Háromévi fegyházat kapott Nagy István. *Budapesti Hírlap*, 1930. (január 29.) 23. sz. 4. p.
- ⁷³ Uo.; Három évi fegyházra ítélte a Tábla dr. Nagy István volt törvényszéki bírót. *Pesti Hírlap*, 1930. (január 29.) 23. sz. 5. p.
A másodfokú ítélet kihirdetését követően az *Esti Kurir* interjú készített Nagy István törvényszéki bíróval és második feleségével, Lubik Júliával. Nagy többek között azt hangsúlyozta, hogy „majd a Kúria gyökerében reparálja ezt az ügyet”, amely véleménye szerint nemcsak az ő, hanem „a magyar bírói kar ügye is”. Beszélgetés Nagy Istvánnal és második feleségével. *Esti Kurir*, 1930. (január 30.) 24. sz. 5. p.
- ⁷⁴ A Nagy István-ügy a Kúrián. *Az Est*, 1930. (október 22.) 240. sz. 4. p.
- ⁷⁵ Uo.
- ⁷⁶ A Kúria felemelte Nagy István büntetését. *Budapesti Hírlap*, 1930. (október 29.) 247. sz. 7. p.; Nagy István büntetését négyévi fegyházra emelte fel a Kuria. *Esti Kurir*, 1930. (október 29.) 247. sz. 2. p.
- ⁷⁷ Kihírdették a Kuria ítéletét Nagy István előtt és nyomban letartóztatták. *Magyar Jövő*, 1930. (december 6.) 278. sz. 3. p.
- ⁷⁸ Nagy István előtt kihírdették a Kúria jogerős ítéletét. *Budapesti Hírlap*, 1930. (december 6.) 279. sz. 5. p.
- ⁷⁹ Vádra vitték hátralévő büntetésének kitöltésére Nagy István volt törvényszéki bírót. *Pesti Napló*, 1930. (december 6.) 278. sz. 13. p.
- ⁸⁰ Nagy István volt bírót felmentették az újabb vádak alól. *Budapesti Hírlap*, 1933. (augusztus 24.) 192. sz. 7. p.
- ⁸¹ A volt bírót megint elítélték. *Népszava*, 1933. (október 24.) 243. sz. 10. p.

⁸² Nagy István bírót újra letartóztatták. *Budapesti Hírlap*, 1933. (november 21.) 264. sz. 9. p.

⁸³ A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. 470. §-a szerint, ha „a terheltnek tartózkodóhelye ismeretlen, vagy ha az ellene indított bűnvádi eljárás alatt megszökött és reá nézve a 141. §-ban [előzetes letartóztatás] meghatározott körülmények valamelyike fennforog, vagy őt a 469. § szerint hírlap útján eredmény nélkül idézték: elfogatása iránt a körülményekhez képest házkutatással, megkeresés útján, kézrekerítésnek elrendelésével, vagy nyomozólevél kibocsátásával kell intézkedni”.

⁸⁴ Bécsben elfogták dr. Nagy Istvánt, akit sorozatos csalások miatt körorztek. *Esti Kurir*, 1935. (november 6.) 252. sz. 5. p.

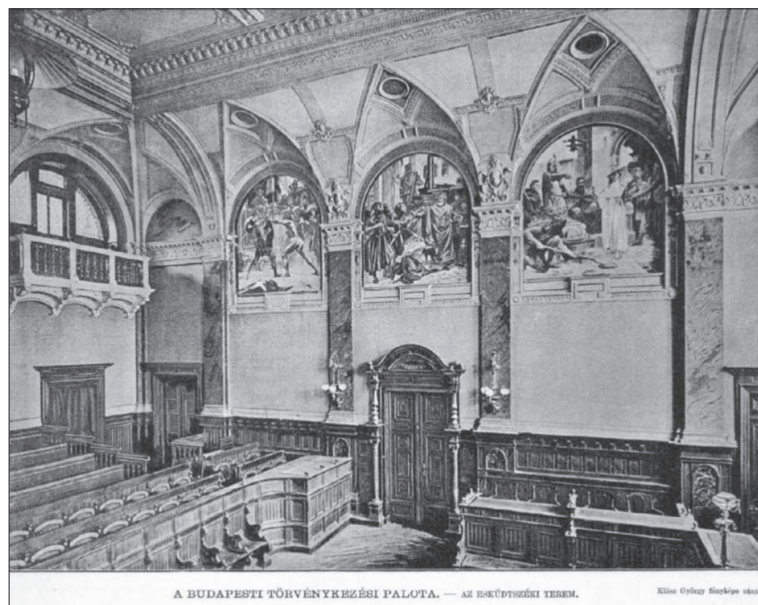
⁸⁵ HU BFL–VII.101.d–rab.IV–1895. *Fogolytörzkönyvek és -nyilvántartások*, VII.101.d – A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti

Királyi Országos Gyűjtőfogház (1947-től Budapesti Országos Büntetőintézet, 1951-től Budapesti Országos Börtön) iratai.

⁸⁶ Börtönre ítélték Nagy István volt bírót. *Budapesti Hírlap*, 1936. (szeptember 24.) 218. sz. 8. p.

⁸⁷ HU BFL–VII.101.d–rab.IV–3698. *Fogolytörzkönyvek és -nyilvántartások*, VII.101.d – A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház (1947-től Budapesti Országos Büntetőintézet, 1951-től Budapesti Országos Börtön) iratai.

Nagy István 1967. május 2-án hunyt el, Budapesten. Gyászjelentésében az áll: gimnáziumi tanár. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/433045#> Arra nézve, hogy mikor és melyik gimnáziumban helyezkedett el, és hogy milyen tantárgyat tanított, nem állnak rendelkezésre adataink.

1. Bevezető

Az 1930-as éveknek Gömbös Gyula volt a legkarakterisztikusabb miniszterelnöke, akinek tekintélyuralmi törekvéseit maga Horthy is ellenezte, ezért csak halálos kimenetelű betegsége miatt nem menesztette.² 95 pontos Nemzeti Munkatervének, kormányprogramjának – amit kritikusai csak „Álmoskönyvnek” csúfoltak – így szólt az egyik mondata: „Szükségesnek tartjuk a választójog reformját, a titkosság elvének érvényesítése alapján, de a nagy nemzeti érdekek legmesszebbmenő megóvásával.”³ A tekintetben azonban, hogy ezt Gömbös nem veszi komolyan, az aggályok már miniszterelnöki pályafutása közepe táján megfogalmazódtak. Erről tanúskodik Vértés István *Száz éves harc a választójogért* című, 1934-ben megjelent könyve Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban őrzött példányának utolsó sorai, melyet arra már a megjelenést követően, valószínűleg maga a szerző kézzel és ceruzával írt: „Azóta, hogy e sorok megíródtak, világossá vált, hogy milyen mélységes szakadék áll Magyarország jelenlegi miniszterelnökének szavai és tettei között. Világossá vált ez nemcsak a gazdasági és szociális téren beígért, de meg nem valósított reformokkal kapcsolatban, melyek megvalósításának talán rajta kívül álló akadályai is nagy számban vannak, de különösen a közjogi s e téren is a választójogi reformigérettel kapcsolatban, melynek kizárólagos akadály a ma egyedül a miniszterelnök és pártjának hatalmi féltékenysége. Titkos választójog – Gömbös ígéret – Írott malaszt, maszlag!!!”⁴

Bár Gömbös elhunyt 1936-ban, utóda, Darányi Kálmán a választójog reformját továbbra is napirenden tartotta. Így még abban az évben választójogi ankétot tartottak – amit érinteni fogunk tanulmányunkban –, 1937-ben pedig megszületett a választójogi novella.⁵

Aligha meglepő tehát, hogy az 1930-as években választójoggal kapcsolatos írások, ötletek, kritikák tömegével jelentek meg. A szerzőket hosszasan tudnánk sorolni: példáulözva Féja Gézá, Halmay Elemért, Szabó Dezsőt, Vámbéry Rusztemet vagy a már idézett Vértés Istvánt emelhetjük ki.⁶ A rendkívül gazdag emlékirodalomból valamilyen módon szelektálnunk kellett, ezért csak négy olyan szerzővel – köztük egy társadalmi szervezettel – foglalkozunk e helyen, akik a kritikákon túl választójogi tervezetet is készítettek. Mégpedig olyat, amelyek kitérnek szűkebb témakörünkre, a korabeli képviselőjelölés reformjára is, vagy legalábbis azzal kapcsolatba lehet hozni. Ugyanakkor hangsúlyozzuk: a teljességre törekvés még e szempontból sem célunk, mivel egyik kedvelt témánként az 1930-as évek választójogi tervezetei után jelenleg is folyamatosan kutatunk.

Helyesen láttuk viszont, ha munkánk egy-egy fejezeteként az általunk tárgyalt tervezetek szerzőinek az életútját is tömören összefoglaljuk. A szerzők, a három budapesti ügyvéd – Berez Sándor, Acsay Tihamér és Krivoss Árpád – elméleti teljesítményére tekintettel mindenképpen megérdemli, hogy emléküket megörökítsük itt, a *Jogtörténeti Szemle* hasábjain.

Hollósi Gábor

A képviselőjelölési rendszer az 1930-as évek választójogi tervezeteiben

„Ennek a mai választási eljárásnak három sarvaszhibája van: [...] A második az ajánlási rendszer, amely a nem hivatalos jelöltre nézve úgyszólván lehetetlenné teszi a helyzetet, vagy legalábbis megkétszerezi a nehézségét annak, hogy egyáltalában a küzdelemben beléphessen. Két szavazáson kell keresztülmennie a jelöltnek, [...] a nem hivatalos, különösen az ellenzéki jelöltnek minden akadályt újjába gördítenek, hogy meg ne szerezhesse az aláírásokat, [...] ez föllépését is oly mértékben megnehezíti, amely a fair küzdelemnek minden látszatát is megszünteti.”¹

(Aponyi Albert, 1930)

2. Ki volt Berez Sándor?

Berez Sándor 1891. november 17-én, római katolikus vallásban született, idősebb dr. Berez Sándor (1861–?) és Schanowetz Mária gyermekeként, Szentesen.⁷ Idősebb Berez – aki egyházi rendből lépett ki – a budapesti Erzsébet-nőiskola polgári iskolai tanítónőképzőjének tanára volt, és figyelemre méltó tankönyvíró.⁸ Ifjabb Berez a Szentesen elkezdett középiskolai tanulmányait már Budapesten fejezte be, a bölcsészkart Budapesten, Lipcsében, Berlinben,⁹ Strasbourgban és a párizsi Sorbonne-on végezte. Óriási műveltsége és kiemelkedő nyelvtudása volt: németül és franciául írt és beszélt, illetve értett angolul és olaszul. Berez 1913-ban Budapesten bölcsészdoktori fokozatot szerzett, értekezése az *Apolloniusz története* címet viselte. Ámbár már középiskolai tanári oklevele megszerzése előtt egy évig a Bulyovszky főreáliskolában tanított, érdeklődése hamar az újságírás felé fordult. Megemlíthjük, hogy Bereznek gyorsírástanári oklevele is volt.

Mint a *Pesti Hírlap* párizsi tudósítóját a háború kitörése Franciaországban érte, ahol mint ellenséges állam polgárát internálták, így csak a fegyverszünet után térhetett vissza Budapestre. Az 1920-as évek elején az *Uj Nemzedék* és az *Uj Barázda* lapok politikai rovatát vezette, 1923-ban *Az Est* munkatársa lett. Bejárta egész Európát és az Egyesült Államokban is kéthónapos tanulmányutat tett. Pozíciókat szerzett különböző sajtószervezetekben: a Külföldi Sajtószindikátus ügyvezető szindikusa volt, a Magyar Újságírók Turista Egyesületének pedig ügyvezető elnöke. Az 1930-as évek elején különféle külügyi lapoknál dolgozott, majd a *Magyar Tudósító* szerkesztőjeként működött 1936-tól.

Az 1930-as évek elején Berez életpályája deklójére ért. 1931-ben két kötete is megjelent, közülük a fontosab-

bik egy *Emlékalbum*, melyet Bethlen István miniszterelnökségének¹⁰ tízéves évfordulójára állított össze. Mint tudósító a miniszterelnököt számos külföldi útjára elkísérte, sőt maga Horthy Miklós is nyilatkozott részére. Szintén 1931-ben jelent meg Berecz második kötete, *A bíbortróntól a vörös határig* című cikkgyűjteménye. Ugyanabban az évben rövid ideig a Földművelésügyi Minisztérium sajtóelőadója volt, ám a helyhez kötöttséget az utazó életmódhoz szokott újságíró valószínűleg nem tűrte jól, illetve kiváló nyelvtudására tekintettel ez az állás számára talán túl nagy szakmai kihívás sem volt.

Így Berecz a Budapesti Tudományegyetemen jogi tanulmányokba kezdett, hogy kenyerét ügyvédként is keresse. Az író azonban nem veszett el benne. 1932 végén megjelent élete főműve: *A tökéletes választójog*,¹¹ amely csaknem húszéves kutatómunkájának eredménye. Választójogi tervezete e könyvének része. Emellett a jogi karon egy kisebb dolgozatával is letette névjegyt: *Az alkotmányjogi bíráskodás miképpen érvényesül közjogunkban s milyen intézmények, szabályozások vannak e téren a külföldi államokban?* című pályaművével elnyerte a kar magyar közjogi pályatételét. A magyar választójog fejlődését később is folyamatosan követte: *A választójogi reform statisztikai anyaga* és *Az 1938. évi XIX. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról és végrehajtási rendeletei* című munkái bizonyítják ezt.

Berecz 1945 utáni életéről nagyon keveset tudunk, de az 1948-ban megjelent utolsó, *Az új népbírói törvény (1947:XXXVI. tc.) egységes szerkezetben a hatályos népbírói rendeletekkel* kötetéből arra következtethetünk, hogy elkerülték a Horthy-korszak jelentősebb szereplőit érő megtorlások. Erre utal az is, hogy Berecz Sándor ügyvéd, újságíró 1959. május 8-án, Budapesten bekövetkezett halálát hírül adta a *Nepszabadság* is.

3. A képviselőjelölés Berecz Sándor tervezetében

Az 1925. évi választójogi törvény úgy rendelkezett, hogy ahhoz, hogy valaki legfeljebb tízezer választót számláló egyéni kerületben képviselőjelölt lehessen, a választók 10%-ának az ajánlását (alírást) kell megszereznie.

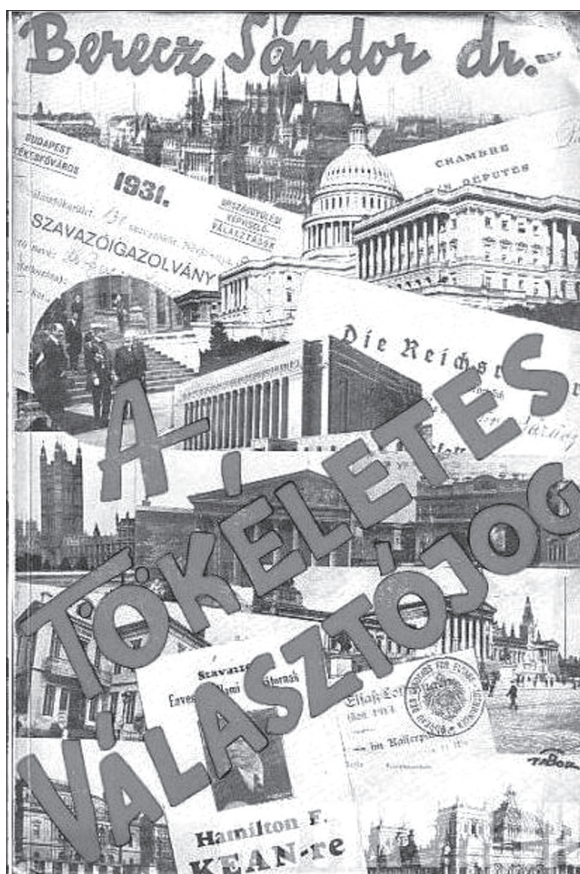
A több mint tízezer főt számláló egyéni kerületekben ezer ajánlás volt szükséges. Ha a jelölendő személy országgyűlési képviselő volt korábban is, akkor elég volt az előírt aláírások számának a felét összegyűjteni (5% vagy 500 fő). Az ajánlásokat a választás napját megelőző nyolcadik napon kellett átnyújtani a választási biztosnak, akinek azok elfogadásáról vagy megtagadásáról fősabályként 48 órán belül döntést kellett hoznia.¹²

A listás (lajstromos) választókerületekben egy-egy pártlista indításához a választók 10%-ának az ajánlása volt szükséges, feltéve, hogy ez ötezer főnél többet nem jelentett. Ha igen, akkor csak ötezer aláírás kellett. Az ajánlók az ajánlásban egy megbízottat és egy helyettes megbízottat nevezhettek meg, akik képviselték az aláírókat és a jelölteket a választási bizottsággal szemben, amely döntött az ajánlások elfogadása vagy megtagadása felett.¹³

A korszak választójogának a leggyengébb pontja a fenti szabályok voltak. A maximálisan összegyűjthető aláírások száma ugyanis nem volt meg-

határozva. Borsos Endre közigazgatási bíró nagyhatású cikkében¹⁴ hívta fel a figyelmet arra, hogy a jelölt sokszor a kerület összes választójának a nevét a maga ajánlási ívébe hamisítja, de annyit biztosan, hogy az ellenfele már ne tudja összegyűjteni az induláshoz szükséges aláírásokat. Így a kerületben csak egyetlen jelölt marad, akit egyhangúan képviselőnek nyilvánítanak. A választási biztos tehetetlen, mert 48 óra nem elég több tízezer aláírás valódiságának az ellenőrzésére. Oly gyakoriak a kettős ajánlások is, hogy emiatt a választók százezreivel szemben kellene kihágási eljárást indítani. Az 1931-es választásokon 199 nyíltszavazásos választókerület közül 68-ban a választás egyhangú volt. Ellenzéki képviselőt egyhangúan nem választottak meg – hangsúlyozza Berecz.

Aligha meglepő tehát az, hogy tervezetében az ajánlási rendszer reformja óriási hangsúlyt kap. Nézete szerint minden egyes pártlistát az illető választókerületben lakó száz választópolgárnak kellene ajánlani, az aláírások számával azonban a százötvenet tilos lenne meghaladni. (Berecz kizárólag arányos – listás – választási rendszerben gondolkodott, amelyben minden vármegye egy-egy választókerületet alkot.)¹⁵ A plusz ötven ajánló csak pótajánló lenne, akikkel az elbírálás során esetleg visszautasított ajánlókat azonnal pótolni lehet. Az ajánlók által megnevezett megbízott és helyettes megbízott – akik az ajánlásokat beadják – személy szerint felelnének; a választási

biztos felszólítására igazolniuk kellene, hogy az ajánlók tényleg a választókerületben lakó választópolgárok, akik szerepelnek a választói névjegyzékben. Az igazolás úgy történne, hogy az ajánlók előzetesen átadják a szavazó-igazolványukat részükre.

Berecz úgy gondolta, hogy a választások napja előtt tíz nappal lenne célszerű a választókerület székhelye szerint illetékes járásbírószág vezetőjénél benyújtani az ajánlásokat. A választási biztosnak ugyanis a döntést az összes érdekelt párt bizalmijának jelenlétében 24 órán belül meg kellene hozni. Az ez ellen benyújtott panasz elbírálására öt napja lenne közigazgatási bíróságnak.¹⁶ Mivel az érdekeltek az ítéletről távirati úton értesítést kapnának, három nappal a választás előtt a szükséges szavazólapok még előállíthatóak.

A tervezet vitatható eleme, hogy az ajánlások beadását kétezer pengő választási biztosíték (kaució) befizetéséhez köti, abból a célból, hogy „talajjal nem bíró önjelöltek” és töredékpártok ne vehessenek részt a küzdelemben. Ezt az összeget csak akkor kapta volna vissza a pártlistát benyújtó megbízott, ha arról legalább egy jelölt bejut, vagy az meg tudott szerezni legalább az arányszám 33%-ának megfelelő szavazatot. Berecz hangsúlyozta a „hivatásos” politikusok mellőzése érdekében: mindenkit csak egy listán lehessen jelölni és csak egy választókerületben. Megfosztotta volna a mandátumuktól az ezt megszegő képviselőket!¹⁷

4. Ki volt Acsay Tihamér?

Acsay Tihamér 1899. július 20-án, Gyöngyösön született, Acsay István középiskolai tanár, tankerületi főigazgató (1869–1960) és Helcz Sarolta (1878–1966) legidősebb gyermekeként.¹⁸ Gyöngyösön érettségizett, majd a budapesti tudományegyetemen jogtudományi, aztán államtudományi doktori oklevelet szerzett (1920, 1921). Egyetemi éve alatt jelent meg a *Rövidítés a nyelvben, rövidítés az írásban* című munkája *Az Írás* gyorsírási szakfolyóiratban (1917), később felelős szerkesztője lett e lapnak (1937–1944), illetve főtítkára, majd elnöke a Gyakorlókör Társaságának.

Joggyakornoki éveit Acsay a budapesti törvényszéken töltötte, 1926-ban egységes bírói és ügyvédi vizsgát tett. Rövid ideig még törvényszéki jegyző maradt, az elkövetkező két évben azonban Bécsben és Párizsban folytatott tanulmányokat. Közben a *Magyar Szemlében* írásai jelen-

tek meg *Ki- vagy bevándorlás* (1927) és *A francia választások* (1928) címmel.

1928-tól tíz éven át Budapesten ügyvédként működött, közben belépett a Független Kisgazdapártba (1931), melynek színeiben több ízben indult mint országgyűlési képviselőjelölt. Ez idő alatt jelent meg *A magyar értelmiség válsága* Rajniss Ferencsel, Trettina Jenővel és Mandorff Emillel együtt írt, előadásokat tartalmazó kötete (1931), illetve a választójogi elképzeléseit közlétevé *Lajstromos szavazás egyéni választással: A választójog kérdései* című könyve, mely élete főműve (1935). Utóbbi munkáját a Magyar Nemzetpolitikai Társaság adta ki, mely megválasztotta elnökének is.

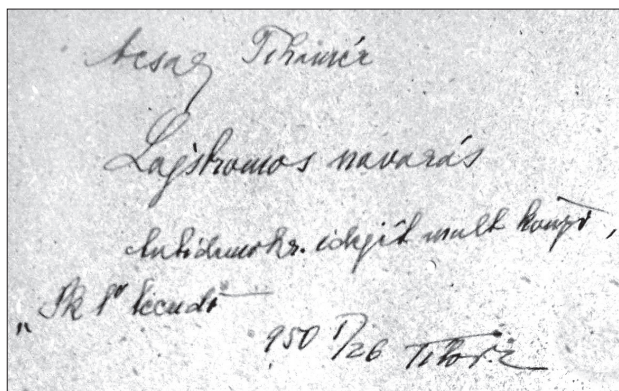
Amikor e művét a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban megtekintettük, abban egy cédulára leltünk, melynek 1950 januárjára keltezett felirata szerint ez egy „Antidemokratikus, idejét múlt könyv”. Mindenképpen rehabilitálnunk kell Acsayt, amit itt teszünk meg a *Jogtörténeti Szemle* lapjain. Ő a két háború közötti – valóban

korrupt – választójog reformját szívvel-lélekkel szolgált, és sokan örülhettek volna később a Rákosi-rémuralom éve alatt, ha akkor a könyvében megálmodott választójogot alkalmazták becsületesen hazánkban.

1938-tól Acsay az ügyvédi tevékenységével felhagyott, mivel az Igazságügy Minisztériumban osztálytanácsosi állást kapott. 1941-ben kinevezték ítélőtáblai bírónak, de berendeléssel 1945-ig maradt a minisztériumban. Szintén 1941-ben Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági bizottsági tagja lett. Mindemellett továbbra is írt: *Koreszméink?* című munkáját a *Társadalomtudomány* teteközzé (1943).

Alapító tagja volt a Magyar Függetlenségi Pártnak, 1947-ben, melynek színeiben – végre – megválasztották országgyűlési képviselőnek. Mandátumát azonban

csak pár hónapig élvezhette: a választási bíróság azt – a párt többi képviselőjének mandátumával együtt – hamis ajánlásokra hivatkozva, törvénytelenül megsemmisítette. 1948-ban kényszernyugdíjazták, így bírói állását is elvesztette, csak fizikai munkát végezhetett. Kenyerét utolsó munkahelyén éjjeliőrként kereste;¹⁹ 1958. március 9-én hunyt el Budapesten.

5. A képviselőjelölés Acsay Tihamér tervezetében

Míg Berecz az ajánlási aláírásokkal kapcsolatos visszaéléseket jellemzően másokra hivatkozva, hosszasan ecseteli, addig arról tervezete vonatkozó részének az elején, a saját szavaival, a rá jellemző tömörséggel szól Acsay.²⁰

Tényszerűen állapítja meg, hogy a nagyszámú aláírás megszerzése valóságos előre szavaztatás méreteit öltötte fel, és üzletszerű foglalkozás lett. A folyamat a választók ellen indított „körvadászattal” és azok „agyonzaklatásával” kezdődik, majd az ajánlások egy részének hamisításával folytatódik. Jobb esetben csupán a fejenkénti díjazás miatt, rosszabb esetben viszont tudatosan az ellenfél kárára. Ugyanis a másik fél ajánlási íveibe betekintve az ott szereplő neveket átmásolják a saját ívekre – előfordult, hogy már az ajánlási ívek hivatalos benyújtást követően –, hogy e nevek mindkét jelöltnél érvénytelenek legyenek, így ne maradjon elegendő érvényes aláírása az ellenjelöltnek. Scitovszky Béla belügyminiszter 1931-es hírhedt rendelete szerint pedig az ismétlődő ajánló nevét az első helyen kellett valódinak vélelmezni. Tehát az vált irányadóvá, hogy először kinek az ajánlási ívét nézték át. Ha netán közigazgatási bíróság elé került a dolog, a „parlamentari elököltség” a mandátuma érvénytelenítése előtt sürgősen lemondott.

Bereczhez hasonlóan úgy látta Acsay is, hogy az ajánlók számát erősen le kell szállítani, és egy felső határt mindenképpen meg kell állapítani. Az aláírások számát ő is százban határozta meg, Bereczcel ellentétben azonban azok hitelesíttetését is megkövetelte, mivel valódiságukat szerinte máshogy elbírálni nem lehet.

Acsay jelölési rendszerének legeredetibb gondolata érdekes alternatíváját kínálja az akkoriban – Berecz által is – szorgalmazott kauciónak. Acsay osztotta azt a nézetet, hogy ha nagyon kevés ajánló szükséges, az a jelöltek (pártlisták) megsokasodásához vezet, tehát a mezőny áttekinthetőségét valahogyan biztosítani kell. Azzal viszont már nem értett egyet, hogy ez a probléma az angol mintára felmerült, nálunk három-ötezer pengőnyi kaució bevezetésével lenne kezelhető a legkönnyebben. Ellenezte ezt a megoldást a kapitalisztikus jellege miatt, hangsúlyozta, hogy a szóban forgó összeg az ajánlási aláírások szokásos megszerzési költségét erősen meghaladja, továbbá, hogy egy jelöltnek esetleg a teljes tőkét lekötni nem szabad.

Acsay – saját szóhasználatával élve – kombinatív rendszert javasolt: maguk az ajánlók fizetnének fejenként ötven pengő bírságpénzt, ha jelöltjük a választás eredményének fényében teljesen súlytalannak bizonyul. Az

összeget úgy hajtánák be, mintha adó lenne. Ez egyébként a választópolgárok számára a választás eredményét megtámadó petíciós (közigazgatási bírósági) eljáráshoz képest előnyösebb feltételt jelentett, egyrészt, mert annak nagyobb volt a költsége, másrészt, mert ott a fizetési kötelezettség a kérelmezőket nemcsak fejenként, hanem egyetemlegesen is terhelte.²¹ Az ötlet variációja, hogy az ajánlók a pénzt esetleg előre letennék óvadék formájában. Acsay úgy gondolta, hogy az ajánláshoz ki lehet keresni a jobb egzisztenciákat.

Bereczcel szemben ő a parlamentben már képviselt pártokat a bírságpénz (kaució) alól felmentette, azon az alapon, hogy a jelölés komolyságát ilyenkor vélelmezni lehet. A kisgazdapárti Albrecht-féle javaslatra hivatkozott, mely hasonló elképzelést tartalmazott, bár aszerint egy párt csak akkor mentesülhetett, ha legalább tíz országgyűlési képviselője volt. (Érdekességként említjük meg, hogy az Albrecht-féle tervezet a parlamentben kevésbé vagy még nem képviselt pártok indulását legalább tíz lajstromos körzetben elért érvényes ajánláshoz kötötte, igaz, páronként ezer-kétezer aláírással beérte.)

A képviselőjelölés határidejével foglalkozott Acsay is, Bereczhez képest azonban egészen mások voltak a szempontjai. Úgy vélte helyesnek, ha az újonnan alakult pártok és egyéni jelöltek esetében későbbi határidőt állapítanak meg, hiszen a régi pártok jelöléseikhez mérten válhat aktuálissá új csoportosulások létrejötte, illetve a már meglévő, kiépült szervezettel rendelkező pártok gyorsabban eldönthetik, kit indítanak a választási küzdelembe. Abban a gondolatában, hogy ne a jelölés előtt, hanem azután történjék meg az ajánlóívek benyújtása – természetesen úgy, hogy az aláírások gyűjtésére minden párt azonos időt kap –, dogmatikai szempontból is világosan elkülönül az ajánlás és a jelölés fogalma.²² Végül, Acsay abszurdumnak tartotta, ha az ajánlókat úgy tekintenék, mint akik a jelöltjükre leszavaztak: ezzel a titkos választás teljesen illuzórikussá válna.

6. A képviselőjelölés a Sol Klub tervezetében

A Sol Klub ma már a történelem homályába vész, pedig még egy meglehetősen közismert társadalmi egyesület – ma úgy mondanánk: „civil szervezet” – volt a Horthy-korszak idején. Főleg a fiatal köztisztviselői rétegre támaszkodott; az egyesület a magyar társadalmi együttérzés, az erős nemzeti öntudat fejlesztését és érvényesítését, illetve a magyar tehetségek felkutatását és támogatását tűzte ki céljául. Vitaelőadásokat szervezett, ahol tudományos igénygel tárgyaltak meg társadalmi kérdéseket. Kis füzeteket is kiadott, a *Magyar világnézet*ben például közjogi, felekezeti, szociális és nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjáról tájékoztatott.²³ Témánk szempontjából azonban az 1932 pünkösdjére datált *A magyar titkos választójog alapelvei* füzet a leglényegesebb, melyben a klub a választójogi tervezetét közölte.²⁴

Ez tíz listás kerületre osztotta az országot; vagy listára, vagy azon belül meghatározott személyre szavazhattak

volna titkosan a választópolgárok. Ugyanakkor elutasította a választók számának további emelését, szélső határként kezelte az 1925. évi törvényt, „amelyen túl jogkiterjesztés már magát a jogot tenné értékelenné”.²⁵ A tervezet legeredetibb eleme egy központi szerv, az Országos Választási Szék szervezése. Elnökének az országbíró javasolta, tagjainak pedig a Kúria által választott kúriai tanácselnököket vagy kúriai bírókat, valamint országrészenként – tehát több törvényhatóság által együtt – választott törvényhatósági megbízottakat. A képviselőjelölés szempontjából az Országos Választási Szék jelentősége, hogy a jelölést ide kellett volna benyújtani 15 nappal a választást megelőzően. (Érdekesség, hogy a tervezet emellett csökkentett jogkörrel meghagyta a választási bizottságokat és a választási biztos intézményét.)

Úgy vélte helyesnek, ha minden pártlista ajánlásához kétezer választó szükséges. E szabály alól azonban mentesített minden olyan pártot, amelynek a megelőző ciklusban abból a választókerületből országgyűlési képviselője volt. Az egyes aláírások érvényességét közjegyzői hitelesítéshez kötötte, akit – kiadásainak megtérítése fejében – még helyszíni kiszámlásra is kötelezett, továbbá rögzítette, hogy a közjegyzőt ezenfelül aláírásonként 50 fillér munkadíj illeti meg. Bár a tervezetbe bekerült számos garanciális elem is, például, hogy a hitelesítés megtagadását bűncselekménynek kell tekinteni, vagy hogy a belügyminiszter bárki kérelmére bármikor köteles ajánlasi íveket rendelkezésre bocsátani, úgy látjuk, hogy a Sol Klub elképzelése nem tudta volna – vagy nem is akarta? – az ajánlasi visszavételeket visszaszorítani. Az ajánlók számát ugyanis hiába csökkentette, ha felső határt

nem határozott meg. Másrészt akként rendelkezett, hogy az Országos Választási Szék a beérkezett ajánlasi ívek elfogadásáról négy napon belül dönt, még hozzá iktatásuk sorrendjében. A határidő viszont hiába lett hosszabb, mert ha nem beérkezési sorrendben iktatnak, az tág teret ad arra, hogy melyik íven fogadják el érvényesnek a kettős aláírásokat. A Sol Klub – egyébként kauciót mellőző – tervezetét Acsay is kritizálta,²⁶ Berecz viszont figyelemre méltónak tartotta.²⁷

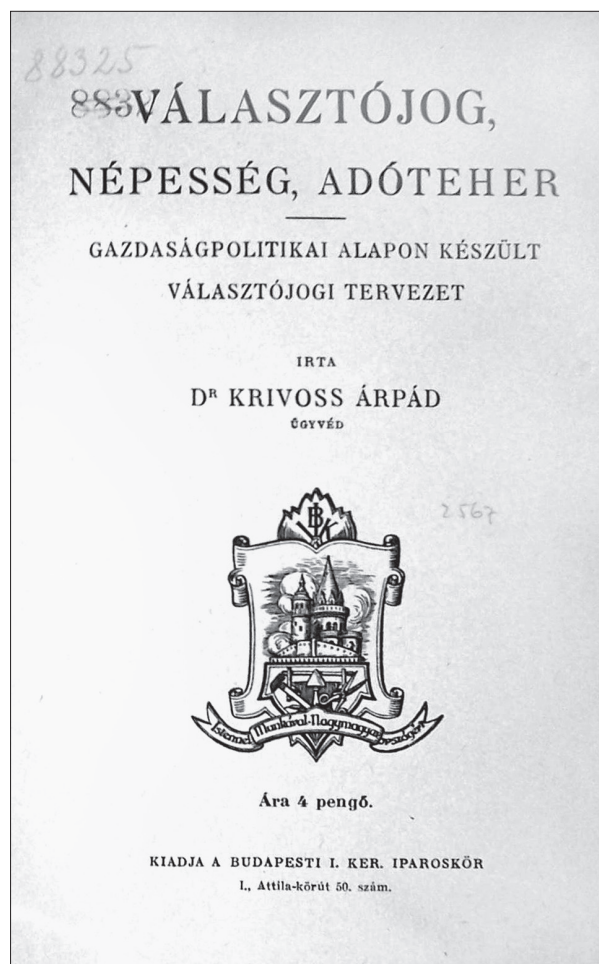
7. Krivoss Árpád és választójogi tervezete

Krivoss Árpád a felvidéki Turócszentmártonban született, idősebb Krivoss Árpád magyar királyi állampénztári főigazgató és Czeczotka Mária gyermekeként régi, királylehotai földbirtokos nemesi családban, 1889-ben.²⁸ Ifjabb Krivoss érettségét Egerben a ciszterci főgimnáziumban tett, jogot az egri jogakadémián hallgatott, jogtudományi doktorátust a budapesti tudományegyetemen szerzett. 1911-ben a központi adófelügyelőségnél mint pénzügyi fogalmazó kezdte pályáját, amit pénzügyi titkári rangban hagyott ott tízévi szolgálat után. 1925-ben letette az ügyvédvizsgát, megnyitotta budapesti irodáját.

Elsősorban pénzügyi jogi ügyekkel foglalkozott, mely területen már jelentős gyakorlata volt. Belépett az Egységes Községi Polgári Pártba, tagja lett Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának, illetve számos nagyobb ipari vállalat ügyészként²⁹ alkalmazta. A budai Luther Szövetség elnökének, a budai evangélikus egyházközség presbiterének választotta, annak pedig, hogy a BIKIKE (Budapesti Iparos és Kereskedő Ifjak Kultúregyesülete) elnöke, illetve a Budapesti I. kerületi Iparoskör tiszteletbeli elnöke volt, témánk szempontjából különös jelentősége van. A *Választójog, népesség, adóteher: Gazdaságpolitikai alapon készült választójogi tervezet* (1937) című munkáját az Iparoskör adta ki, ennek oka lejjebb világosabbá válik. Megemlítjük még az *Adóködex vagy adóreform?* (1936), valamint a Szepesy Mihállyal együtt írt *Min-*

denki jogi tanácsadója (második kiadás: 1937) műveit. A második világháborút követően Krivoss sem volt a „népi demokratikus Magyarország” kegyeltje: 1948-ban ügyvédi gyakorlatából felfüggesztették két évre.³⁰ 1962-ben hunyt el.³¹

1937-es, gazdaságpolitikai alapon készült választójogi tervezetének az volt a célja, hogy a magyar kézműiparosságot politikai (parlamentari) képviselőhöz juttassa. Összekötötte a választójog és az adórendszer reformját: akkoriban ugyanis jórészt csak a kisegzisztenciákat terhelte az adózás, „akiknek sem tudásuk, sem összeköttetések nincsenek ahhoz, hogy a törvény hézagai között mutat-

kozó kibúvókat ügyesen kihasználják”.³² „A kincstár a mai adózás rendszerében túlzottan fekszik rá a látható és reálvagyonokra, de adózatlanul hagyja a nem látható vagyonokat, a spekulációs, konjunkturális alkalmi nyereségeket”,³³ melynek következtében a kor három és félmilliárdos nemzeti jövedelemből csaknem egymillió pengőnyi adózatlanul maradt. Az iparosság jogosan követelte, hogy befizetett adója súlyának megfelelő helyet kapjon a politikai életben.

Krivoss tervezetének sajátossága, hogy a népképviselői rendszert érdekképviselői rendszerrel kombinálja. Összesen kilencven fő – a képviselőház egyharmada – nem választás, hanem érdekképviselői általi beküldés nyomán lenne a törvényhozó testület tagja. A tervezet abban az értelemben nem rendszeres, hogy konkrét javaslatokat emellett csak a férfi és a szűkíteni ajánlott női választójogra fogalmaz meg. Ezen túlmenően mindössze a választói névjegyzék pontos és lelkiismeretes összeállítását szorgalmazza, hogy az arra jogosultak valóban szavazhassanak, illetve általánosságban rögzíti, hogy a választások előkészítése és lebonyolításának technikai előfeltételei megnehezítését szükségesnek tartja. Így nem érinti a képviselőjelölés kérdését sem, mégis nyomós okunk van rá, hogy Krivoss művét szerepeltessük e helyen.

Munkájának ugyanis történeti szempontból talán a legkiemelkedőbb érdeme, hogy napilapok közlései alapján összefoglalja Darányi Kálmán, az új miniszterelnök által összehívott választójogi pártközi konferencián – ankéton – elhangzott véleményeket,³⁴ mellyel jelen korunk kutatóját tetemes feltáró munkától kíméli meg. Az 1936. december 2-a és 4-e között megrendezett ankéton a képviselőjelölés természetesen az egyik lényegi kérdés volt.

8. Javaslatok a képviselőjelölésre az 1936. évi választójogi ankéton

Darányi Gömbös feljegyzései között talált egy írást, melyben a néhai miniszterelnök kilenc pontban összegezte azokat a kérdéseket, melyeknek választójogi pártközi értekezleten tervezte a megvitatását. Bár ezek között nem szerepelt a képviselőjelölés ügye, így témánk szempontjából voltaképpen mellékes, annak egy pontját mégiscsak

megemlítjük érdekességképpen: „7. Milyenek a biztosítékok a nemzeti és konzervatív gondolat érvényesítése érdekében?”³⁵ Úgy gondoljuk, hogy e mondat – különös tekintettel a „konzervatív” szavára – a Horthy-korszak félpármentaris rendszerének³⁶ lényegét tökéletesen összefoglalja. Megkérdezték a liberális és szociáldemokrata ellenzéket is, hogy milyen választójogot képzelne el, amellyel sohasem fog kormányra jutni.

A képviselőjelölés kérdése felmerült több felszólalásban is, közülük a legérdekesebbeket és a legfontosabbakat emeljük ki. Ifjabb Vázsonyi János – apja után a Nemzeti Demokrata Párt és a Központi Demokrata Kör elnöke – úgy látta, hogy elsősorban az ajánlási rendszer szorul sürgős módosításra, a leghelyesebb az angol minta átvétele volna. Az angol rendszer bevezetését a volt miniszterelnök, Bethlen István is pártolta, azzal a kiegészítéssel, hogy beszélni – az agitációt megkezdeni – csak a kaució letétele után legyen szabad. Érdekes, hogy maga Bethlen is kritikát gyakorolt a saját ajánlási rendszere felett, mely pártját annyiszor győzelemre segítette. Különös ötlettel állt elő szintén egy korábbi miniszterelnök, Friedrich István:³⁷ a kormány nyújtson be kétszakaszos novellát, miszerint a titkosság jegyében kell lebonyolítani minden időközi választást. Egyidejűleg pedig becsületes jelölési és ajánlási rendszert kellene életbe léptetni. Egy ilyen novellát az országgyűlés egy nap alatt megszavazna, így a légkör enyhülne, melyben a kormány el tud készülni a választójogi törvényjavaslattal.

Darányi – a regnáló miniszterelnök – a titkosság előrehozott bevezetését elutasította, ugyanakkor jelezte, hogy az ajánlás hatályban lévő formáját meg kívánja szüntetni egy rövid törvényjavaslattal. Bejelentette, hogy ennek kidolgozására a belügyminisztert már két hete felkérte, az új szabályozás elvi alapja a Lakatos Gyula által kifejtetek lesznek. Krivoss könyve az egységes-párti Lakatos Gyula álláspontját sajnos túl tömören összegzi, így csak Kozma Miklós belügyminiszternek a miniszterelnök beszédében történt közbeszólásából derül ki, hogy ez alatt kisszámú ajánlás megkövetelését, illetve közjegyzőnél kaució letételét kell érteni. Az 1936-os ankétnak tehát a jelentősége

Gömbös Gyula

abban van, hogy közvetlen előzménye volt a 1937. évi választójogi novella elfogadásának.

9. Kitekintő

Az 1937. évi választójogi novella kizárólag a jelöltajánlás szabályait módosította, és azt is csak az egyéni választókerületekre vonatkozóan. Ekkortól ahhoz, hogy valaki egyéni kerületben képviselőjelölt lehessen, száz olyan választó aláírását kellett összegyűjtenie, akik közül ötven a harmincadik életévét már betöltötte. Az ajánlók száma jelöltenként százötvennél több nem lehetett. Azokat a személyeket, akik ajánlottak, úgy kellett tekinteni, mint akik leszavaztak a jelöltre, őket tehát nem volt szabad szavazásra bocsátani. Továbbá a képviselőjelöltnek biztosítékot kellett letennie, amelynek kétezer pengő volt az összege. Ahhoz, hogy visszakapja, legalább egynegyed részét meg kellett szereznie a leadott szavazatoknak. Az ajánlás csak akkor volt érvényes, ha az aláírások hitelesítették is lettek.

Mindebből jól látható, hogy Berecz jelöltajánlásra vonatkozó elgondolásainak lényegi része – igaz, pont az egyéni választókerületekben, melyekkel tervezetében nem is számolt – megvalósult. Az ajánlók számát az általa javasoltaknak megfelelően csökkentette, illetve maximálta a novella, továbbá az általa ajánlott értékben állapította meg az összegét a kauciónak, mely teljesen új elemként épült be ekkor a magyar választójogba. Az ajánlók számának csökkentése megfelel Acsay nézetének is, az aláírások hitelesítésének bevezetése pedig már az ő elképzelését tükrözi. Hasztalan tiltakozott viszont az ellen – legalábbis átmenetileg –, hogy az ajánlók úgy tekinthetők, mint akik már leadták szavazatukat a jelöltre. Bár a novella megengedte, hogy a kauciót a jelölt helyett a választókerület bármely választója is letehesse, Acsay ötletes „kombinatív rendszere” nem valósult meg.

Nem feladatunk, hogy megvizsgáljuk, hogy az iparoság érdekeit az 1938. évi választójogi törvényben mennyire tudta érvényesíteni Krivoss. Tény viszont, hogy a jelöltajánlás rendszerét nemcsak a listás, hanem az egyéni kerületekben is megváltoztatták az új szabályok, és ezzel az ajánlók száma ismét növekedésnek indult. Ekkortól egyéni választókerületben ötszáz aláírást kellett összegyűjtenie a jelöltnek, kivéve, ha országos párt színeiben indult, mert akkor csak 150-et. Listás kerületben ezeröttszáz választó aláírásával lehetett egy pártlistát elindítani, országos párt esetében azonban elég volt jelöltenként százötven, de összesen legfeljebb hétszázötven választó ajánlása is. Továbbá bevezetésre került egy területi szabály: legfeljebb egynegyed részig lehetett elfogadni ugyanazon község (vagy városi szavazókör) ajánlóinak aláírását. Az

1938. évi törvény a választójogi novellából átvette az ajánlók korosztály szerinti megosztására és az aláírások hitelesítésére vonatkozó rendelkezést, elvetette azonban, hogy az ajánlók leszavazottnak tekinthetők. Megtartotta viszont a biztosíték intézményét: egyéni választókerületben változatlanul hagyta, listás kerületben pedig – a betölthető képviselői helyek számától függően – háromszázötven pengőig állapította meg az összegét. Az ajánlók száma maximálva volt továbbra is, a megkívánt számokat csak 50%-kal lehetett meghaladni. Végül, változatlan maradt a szabályozás abban, hogy az ajánlásokat a választás napját megelőző nyolcadik napon kellett átnyújtani a választási biztosnak.³⁸ Hiába törekedett tehát Berecz arra, hogy ezt az időt akár néhány nappal is meghosszabbítsa. Figyeljük meg továbbá, hogy az említett ezeröttszáz ajánló szám már egészen megközelíti a Sol Klub javaslatát!

Befejezésül érintenünk kell a kaució kérdését, különösen azért, mert még Acsay sem vetette el mint bírságpénzt. Bár bizonyára úgy gondolta, hogy pártja jelöltjei korábbi országgyűlési tagságuk miatt úgyis mentesülni fognak alóla, nézetünk szerint kérdést vet fel, hogy az a falusi ajánlókön egyáltalán behajtható lett volna-e adók mintájára. Úgy véljük, talán túlzottan is fővárosi kisgazda volt Acsay, pedig még a mai olvasó számára is megdöbbentően hathat párttársának, Nagy Ferencnek – a későbbi, 1947-ben emigrációba kényszerített miniszterelnöknek – 1932-ben megjelent sorai:

„Pénz a faluban úgyszólván semmi sincs. Amíg a város lakóinak nagy része készpénzben kapja kézhez jövedelmét, addig a faluban a községi alkalmazottak, csőszök, pásztorok, kovács, bába, harangozó, sőt a pap és tanító is, terményben kapják fizetésüket. Ebből következik, hogy a faluban nemcsak az őstermelőnek, hanem még az ún. állásban levő embernek sincs pénze. A dunántúli kis falukon egészen végig lehet menni úgy, hogy nem akad az ember olyan házra, ahol 20 pengő volna együtt, de a legtöbb házban egy pengő sincs. Ha valaki valamiféle különös szerencse folytán pénzhez jut, a viláért sem merne szólni, mert előre tudja, hogy a falubeliek megrohanják néhány pengőért és vagy keserves kinnal kaphatja csak vissza, vagy egyáltalán nem. Mert nem a visszafizetési készség hiányzik, hanem eleve ki van zárva, hogy az adós egyszer olyan pénzhez jusson, amiből adósságát visszafizethesse.”³⁹

A Berecz által is szorgalmazott kaució tehát erősen vitatható elemként színesíti a korszak választójogi gondolkodását, és külön kérdés, hogy mennyire szolgálta hatékonyan az 1930-as évek vége felé a szélsőjobboldal fenyegető térhódításának megakadályozását.⁴⁰

HOLLÓSI, GÁBOR

Das Nominierungssystem in den Entwürfen des Wahlgesetzes in den 1930er-Jahren

(Zusammenfassung)

Der charakteristischste Premierminister der 1930er-Jahre war Gyula Gömbös, dessen autoritäre Ambitionen Horthy selbst bekämpfte, der ihn nur wegen seiner tödlichen Krankheit nicht entließ. Ein Satz seines 95 Punkte umfassenden Nationalen Arbeitsplans, seines Regierungsprogramms – das von seinen Kritikern als „Traumbuch“ verspottet wurde – lautet: „Wir halten es für notwendig, das Wahlrecht auf der Grundlage des Prinzips der Geheimhaltung zu reformieren, aber bei weitestgehender Wahrung der großen nationalen Interessen.“ Obwohl Gömbös 1936 verstarb, behielt sein Nachfolger Kálmán Darányi die Wahlrechtsreform weiter auf der Tagesordnung. Noch im selben Jahr wurde eine Enquete über das Wahlrecht abgehalten, auf die wir in unserer Studie eingehen werden, und 1937 kam eine Novelle des Wahlrechts zustande.

Es ist daher kaum verwunderlich, dass es in den 1930er-Jahren eine Vielzahl von Schriften, Ideen und Kritiken

zum Wahlrecht gab. Aus der äußerst umfangreichen Memoirenliteratur mussten wir eine Auswahl treffen, so dass wir hier nur auf vier Autoren – darunter auf eine gesellschaftliche Organisation – eingehen, die über ihre Kritik hinaus auch Entwürfe des Wahlrechts vorlegten. Und einige von ihnen stehen auch im Zusammenhang mit unserem engeren Thema, der Reform der damaligen Nominierung von Abgeordneten, oder sie können zumindest damit in Verbindung gebracht werden. Wir hielten es für angebracht, in einzelne Kapitel unserer Arbeit eine kurze Zusammenfassung der Biografien der Autoren der von uns behandelten Entwürfe aufzunehmen. Mit Blick auf ihre theoretischen Leistungen verdienen die Autoren, die drei Budapester Juristen Sándor Berecz, Tihamér Acsay und Árpád Krivoss, dass ihr Andenken in der *Jogtörténeti Szemle (Rechtsgeschichtliche Rundschau)* gewürdigt wird.

Jegyzetek

- Gr. Apponyi Albert országgyűlési képviselő beszéde, 1930. május 23. In *Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója*, XXVIII. köt. Budapest, 1930. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 296. p. Apponyi életútjához lásd ANKA László munkáit, különösen *Gróf nagyapponyi Apponyi Albert*. In GULYÁS László (szerk.): *Kézikönyvek a Horthy-korszak tanulmányozásához. I. kötet. III életrajz a külpolitika történetéhez (1919–1944)*. Szeged, 2020. Egyesület Közép-Európa Kutatására 281–289. p.; Uő: *Apponyi Albert válogatott levelezése*. Budapest, 2016. Magyar Napló–VERITAS Történetkutató Intézet.
- Gömbös pályaképét lásd VONYÓ József: *Gömbös Gyula*. Budapest, 2014. Napvilág.
- Lásd Nemzeti Munkaterv, II. Alkotmányjog és közigazgatás, 5. Választójog. www.freepress-freespeech.com/holhome/kiscikk2/gombosmunkat.htm.
- VÉRTES István: *Száz éves harc a választójogért*. Budapest, 1934³. Reggel, 131. p.
1937. évi VIII. törvénycikk az országgyűlési képviselőjelölés újabb szabályozásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93700008.TV>.
- FÉJA Géza: A titkos választójog színjátéka. In HEGEDŐS Mária (szerk.): *Gondolat Antológia 1935–1937*. Budapest, 1978. Magvető, 294–297. p.; HALMAY Elemér: *Revízió, választójog, királykérdés*. Budapest, 1931. Revízió–Kelet Népe; SZABÓ Dezső: A választójog reformja. In *Szabó Dezső füzetek*, 18. Budapest, 1936. Ludas Mátyás, 3–27. p.; VÁMBÉRY Rusztem: A választójog kérdéséről. In HEGEDŐS (szerk.) 1978. 292–294. p.
- HORTOBÁGYI Jenő (szerk.): *Keresztény Magyar Közéleti Almanach*. I. kötet. Budapest, 1940. Pátria, 92–93. p.; GULYÁS Pál: *Magyar írók élete és munkái*. II. kötet. Budapest, 1940. Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1233. p.
- Mivel id. Berecz Sándor munkái ma már alig ismertek, említünk tőle néhány művet: *A képzőművészetek története*. Gyoma, [1904]. Kner; *Magyarország művelődésének története*. Gyoma, 1905. Kner; *Az ókor története*. Budapest, 1909. Singer–Wolfner; *Magyarország oknyomozó története*. Budapest, 1909. Singer–Wolfner.
- A berlini egyetemen Magyarország és az egész térség irányában tanúsított fokozott érdeklődést mutatja később az intézmény struktúrá-

ját alapvetően felforgató új kar megszervezése. Lásd OROSZ László: „Külföldtudományok” a berlini egyetemen a II. világháború idején. *Közép-Európai Közlemények*, 2018. 3. sz. 116–127. p. Az egyetem magyar kapcsolatrendszeréről számos adalékkal szolgál Uő: *Tudomány és politika. Fritz Valjavec (1909–1960) a két világháború közötti magyar–német tudománypolitikai kapcsolatokban*. Budapest, 2014. Ráció.

- Lásd a Magyarországi Kutató Intézetnél jelenleg már megjelenés alatt álló *Bethlen 100* című kötet tanulmányait, többek között LIGETI Dávid: *A Bethlen-kormány megalakulása*.
- BERECZ Sándor: *A tökéletes választójog*. Budapest, 1932. Egyetemi Nyomda.
1925. évi XXVI. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról, 62. § (3)–(5), (14) bek. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92500026.TV>.
- Uo. 93. § (2), (5), (6) bek.
- BORSOS Endre: Az ajánlási rendszer hibái. *Magyarország*, 1931. (november 14.), 259. sz. 1–2. p.
- Vö. Gömbös Gyula szavaival: „Én magam az arányos képviselési rendszer híve vagyok, amit igazságosnak, okosnak és logikusnak is tartok [...]” Gömbös Gyula nemzetgyűlési képviselő beszéde, 1925. május 25. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója*, XXXII. köt. Budapest, 1925. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 153. p.
- Vö. „A választást megtartásáról számított harminc nap alatt a választók 5%-a, legfeljebb azonban 500 választó panasziratban megtámadhatja a közigazgatási bíróságnál.” 1925. évi XXVI. tc., 106. §.
- BERECZ 1932. 303–305. p.
- MARELYN KISS József – VIDA István (főszerk.): *Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja, 1947. szeptember 16.–1949. április 12.* Országgyűlési almanach, Történelmi sorozat, III. kötet. Budapest, 2005. Jelenkutató Alapítvány, 14. p.; www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/a-a-744F8/acsay-tihamer-7453F/; www.nevpont.hu/palyakep/acsay-tihamer-2a38a.
- PFEIFFER Zoltán: Három diplomával is csak éjjeliőr lehetett... Dr. Acsay Tihamér halála. *Amerikai Magyar Népszava*, 1958. (március 29.) 75. sz. 5. p.

- ²⁰ ACSAY Tihamér: *Lajstromos szavazás egyéni választással. A választójog kérdései*. Budapest, 1935. Magyar Nemzetpolitikai Társaság (a borítón 1935, a címlapon viszont 1934 szerepel).
- ²¹ 1925. évi XXVI. tc. 128. § (4) bek.
- ²² A dogmatikához lásd ZSEDÉNYI Béla: A képviselőjelölés. *Miskolci Jogászelet. Jog- és Államtudományi Közlöny. A miskolci ev. jogakadémia hivatalos lapja*, 1927. 1. sz. 1. p.
- ²³ „Meg kell teremteni az egységes nemzeti közvéleményt.” A Sol-Club programot ad. *Uj Nemzedék*, 1931. (március 22.) 67. sz. 4. p.
- ²⁴ *A magyar titkos választójog alapelvei*. [Budapest], [1932]. Sol Club.
- ²⁵ Uo. 10. p.
- ²⁶ ACSAY Tihamér: A helyes választójog technikája. *Az Ország Útja*, 1937. 10. sz. 9–17. p.
- ²⁷ BEREZC 1932. 306. p.
- ²⁸ HORTOBÁGYI Jenő (szerk.): *Keresztény Magyar Közéleti Almanach*. III. kötet. Erdély (az I. és II. kötet pótlásaival). Budapest, é. n. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 190. p.; SZENTMIKLÓSSY Géza (szerk.): *A magyar feltámadás lexikona. (A magyar legújabb kor története.)* Budapest, 1930. Európa Irodalmi és Nyomdai R.-T., 787. p.
- GULYÁS Pál – VICZIÁN János (szerk.): *Magyar írók élete és munkái. XVII. kötet*. Budapest, 1995. Argumentum Kiadó–Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 653. p.
https://mandadb.hu/dokumentum/332255/magyar_irok_elete_es_munkai_XVII_kotet.pdf.
- ²⁹ Az „ügyész” szó 1945 előtt valamely vállalat (például bank) jogi és peres ügyeit intéző alkalmazottját is jelentette, nagyjából a mai „jogtanácsos” értelemben.
- ³⁰ Hirdetmény. *Magyar Közönlöny*, 1948. (január 25.) 20. sz. 4. p.
- ³¹ *Magyar Nemzet*, 1962. (november 18.) 270. sz. 6. p.
- ³² KRIVOSS Árpád: *Választójog, népesség, adóteher. Gazdaságpolitikai alapon készült választójogi tervezet*. Budapest, [1937]. Budapesti I. kerületi Iparoskör, 9. p.
- ³³ Uo. 82. p.
- ³⁴ Uo. 33–54. p.; Lásd még BEREZC István: A választójogi konferencia tanulságai. In HEGEDŐS (szerk.) 1978. 286–292. p. Berezc István nem keverendő össze Berezc Sándorral!
- ³⁵ KRIVOSS [1937]. 34. p.
- ³⁶ Lásd ehhez általában BOROS Zsuzsanna: Autoriter típusú volt-e a Horthy-kor magyar politikai rendszere? Korabeli és mai nézőpontok. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2006. 43. sz. 99–130. p.; BOROS Zsuzsanna – SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest, 2008. ELTE Eötvös Kiadó.
- ³⁷ Lásd VÉGH Loretta Vivien: „Az én választójogomból született az egész ma is uralkodó rendszer...” Friedrich István és a választójog kérdése a két világháború között. In SZAKÁCS János – SZENDREI Ákos – VÉBER Zoltán – VÉGH Loretta Vivien – ZILAHÍ Alexandra (szerk.): *„A mi tendenciáink...” Szakkollégiumi Tanulmányok 6*. Debrecen, 2018. Hatvani István Szakkollégium, 59–68. p.
- ³⁸ 1938. évi XIX. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról, 75–87. §. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93800019.TV>.
- ³⁹ NAGY Ferenc: *5 millió magyar a Golgotán*, [1932]. In CSICSERY-RÓNAY István (szerk.): *Nagy Ferenc. Csillagos órák, sorsfordító magyarok. Közelmúltunk közelről, XIV–XV. kötet*. Budapest, 2003. Occidental Press, 44. p.
- ⁴⁰ E problémakörhöz a választójognál szélesebb összefüggésben lásd DRÓCSA Izabella: „A diktatúra azonban nálunk nem cél, hanem eszköz és abban a pillanatban megszűnik, amint a Hungária egyesült földek a birtokunkba nem kerülnek.” Szálasi Ferenc 1937-es „nagy” pere. In PERES Zsuzsanna – BATHÓ Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas*. Budapest, 2021. Ludovika, 255–268. p.

Az Országgyűlés képviselőházának ülése, 1938 (Fortepan / Bojár Sándor)

Liktor Zoltán Attila

Pactum Mutuae Successionis (1522)

A Habsburg-ház szétválasztása egy „spanyol” és egy „osztrák” ágra? – Kísérlet egy félreértés/fogalom tisztázására a brüsszeli szerződés aláírásának 500. évfordulóján

1. Bevezetés

A (nemzetközi) történetírás számos olyan fogalmat alkot és használ, amelyek jogilag nem értelmezhetők vagy nem tisztáztak, bár azt az alkotmány- és jogtörténetírás (sok esetben) szinte magától értetődő természetességgel átveszi és ismételteti. A „Spanyol Monarchia” vagy a „Habsburg Monarchia”, a „Monarchia Universalis”, valamint a Habsburgok „spanyol” és „osztrák” ága széles körben ismert és bevett kifejezések, holott alapvető kérdéseket vehetnénk fel velük kapcsolatban. A Habsburg-ház 16–17. századi korszakát rendre úgy szokás tárgyalni, miszerint az kettőszakadt egy „spanyol” és egy „osztrák” ágra, amit egyesek az 1521/22-es családi „osztzkodásra”, míg mások az 1547 és 1556 között zajló (politikai) folyamatra vezetnek vissza.¹ Beszélhetünk-e valóban „spanyol” és „osztrák” ágról vagy jogi értelemben szétválásról? Különösen is adódik a kérdés annak fényében, hogy a „spanyol” ág tagjai mind viselték az *Ausztria főhercege*, uralkodói pedig a *Magyarország, Dalmácia, Horvátország királya* titulust, címereikben, pénzeiken a jeruzsálemi kereszt mellett rendre megjelent az Árpádok vörös-ezüst sávós szimbóluma. Ugyanígy fordítva, az „osztrák” ág tagjainak titulájában a *Burgundia hercege* cím, pénzeiken és armálsaikban pedig Kasztília és esetleg Aragónia jelképei tűntek fel. E felvetés tisztázása – a brüsszeli

Pactum Mutuae Successionis (1522) aláírásának ötszázadik évfordulója kapcsán – azért is fontos, mert így olyan, a magyar alkotmány- és jogtörténetírást érintő kérdésekre is átfogóbb választ kaphatunk mint a Habsburg dinasztia magyar trónra való „jogosultsága” Mohácsot megelőzően, illetve a dinasztia jogi egységének/szétválásának kérdése. A legfontosabb elsődleges forrás(kiadás)ok – így Károly és Ferdinánd levelezése, maguk a szerződések, végrendeletek – jelentős része ma már online, digitalizálva könnyedén elérhető a kutató számára.

2. Monarchia Universalis?

A 15–16. század tágabb értelemben vett fordulóján a Habsburgok – köszönhetően a házasságpolitikájuknak és a szerencse forgandóságának – öröklés (!) útján olyan jelentős országok birtokába jutottak mint Burgundia (1482) vagy a spanyol királyságok (1516). A dinasztia figyelme a 15. század első feléhez képest a század második felére – részben a magyar és cseh koronától való „elesésük” (1457) következtében, részben a nyugati érdeklőségeik; Habsburg III. Frigyes római császár (1440/52–1493) és Portugáliaiai Eleonóra (1452) valamint Miksa főherceg és Burgundi Mária frigye (1477) révén, ugyanakkor nem feledve/feladva a közép-európai érdeklődésüket(!) – részben nyugati irányba fordult. Az 1490-es években az Itáliába irányuló francia invázió a Habsburgok érdeklődését is a spanyol királyságok (Kasztília, Aragónia) felé fordította, amelynek fontossága a *reconquista* (1492) beteljesülésével csak még inkább felértékelődött. Mindez találkozott a Katolikus Királyok (Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd) érdekével, akik az ekkorra már látványosan expanzív vá váló francia politikával szemben szintén szövetségeket kerestek – házasságpolitikájuk centrumában is ez a Franciaország-ellenesség érhető tetten –, amelybe a Császárság élén álló, és Németalföldet már birtokló Habsburgok teljességgel beleillettek.² A két fél tehát szükségszerűen talált

egymásra,³ Habsburg I. Miksa római király – később császár – (1486/1508–1519) gyermekei a Katolikus Királyok gyermekeivel – János infáns Habsburg Margit főhercegnővel, Johanna infánsnő pedig Habsburg Fülöp főherceggel – hamarosan (1495) házasságot is kötöttek.⁴

Habsburg III. Frigyes római császár (1440/52–1493)
Hans Burgkmair alkotása (1500)⁵

A Habsburgok spanyol földre kerülése azért döntő, mivel a sajátos spanyol (kasztíliai) jogrend a dinasztia jogfelfogására, identitására, államfelfogására jelentős hatást gyakorolt – amint arról majd később szó lesz –, és ez később a Magyar Királyságot is jelentősen érintette. A spanyol királyságok örökletes monarchiák voltak, sőt a spanyol uralkodók egyenesen hitbizományként (*mayorazgo antiguo*) és családi örökségként (*reinos y países patrimoniales*) fogták fel országait, amit saját jogon (*por derecho propio*) bírtak, önmagukat pedig természetes úrnak (*como reyes y señores naturales*) tartották, és az országaik tulajdonosaként (*propietario de los dichos mis Reynos, Estados, y Señoríos*) értelmezték. A kasztíliai szokásjogi gyűjtemény és törvénykönyv, a *Ley de las Siete Partidas* alapján *successio linealis* volt érvényben spanyol (kasztíliai) földön, azon belül is annak egyik altípusa, a *successio cognatica*, ami férfiak és nők öröklését is lehetővé tette, bár egy ágon és fokon belül a férfi primátusával, de ugyanakkor a képviseleti joggal is, ami azt jelentette, hogy ha a királynak fia, vagy fiától származó (fiú vagy leány) örököse nincs, akkor a leányától származó leányunoka is előbb örökölhet, mint a saját testvéröccse.⁶ A 13. században írásba foglalt közjogi (hitbizományi) eszméből bontakozott ki a hitbizomány magánjogi rendszere a 14–15. század során, aminek szabályait az 1505. évi torói Cortes rendezte részletesen.⁷ A hitbizomány lényege abban ragadható meg, hogy az egy olyan megterhelhetetlen, elidegeníthetetlen, feloszthatatlan és elválaszthatatlan vagyontömeg, amely valamely meghatározott öröklési rend (primogenitura, senioratus stb.) szerint egyetlen kézben összpontosul, ezt a spanyol (kasztíliai) jog az országot (koronát) érintő fel fogásból vezette le.

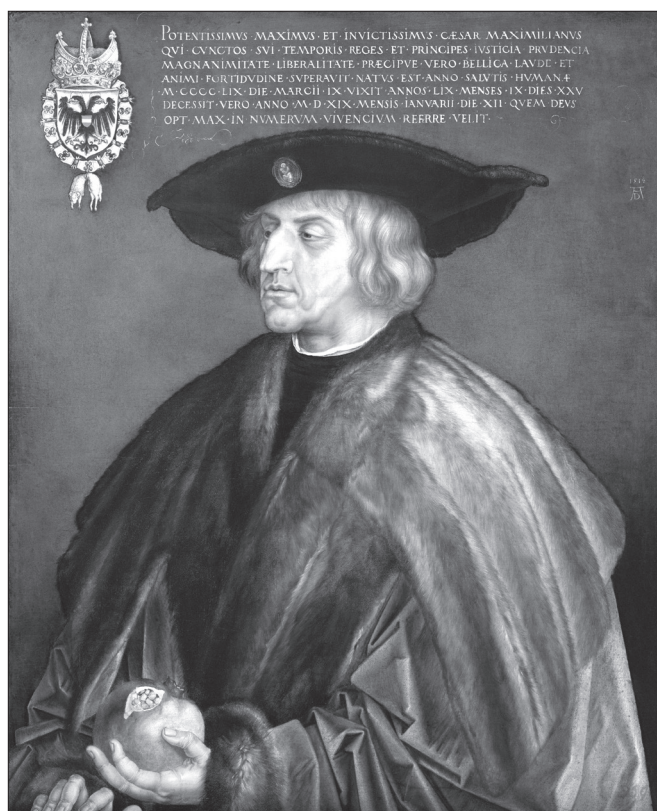
A Habsburgokat (azaz Johanna infánsnő és Fülöp főherceg házasságából leszármazókat) tehát spanyol (kasztíliai) földön a Katolikus Királyok után való öröklésben ennek a jogrendnek az értelmében megelőzték (volna) előbb János infáns (†1497) mint fiúörökös, majd Izabella infánsnő (†1498) mint az uralkodópár legidősebb lánya, illetve annak fia, Miguel de la Paz (†1500) infánsok. Mivel azonban a századfordulóra gyakorlatilag kihalt a Trastámara család Johanna infánsnőt elsőszülöttségi rendben megelőző része, Izabella királynő (†1504) után az elsőszülöttségi

rendben következő lánya, Johanna infánsnő következett a kasztíliai trónon, bár helyette ténylegesen apja és férje, majd fia kormányoztak.⁸ Habsburg Fülöp főherceg rövid társuralma (1506) Johanna mellett ebből a tekintetből nézve zárójelbe tehető.⁹ Nincs helye annak, hogy a korabeli spanyol politikatörténetet érdemben tárgyaljuk,¹⁰ a lényeg, hogy az öröklési rend és a Katolikus Királyok testamantum¹¹ értelmében végül a Habsburg Károly főherceg-in

fáns jutott a kasztíliai és az aragóniai korona kormányzásához (1516) és később trónjához (1518).¹² A két főherceg-infáns unoka közül – némi ellenállás mellett a fiatalabb, de spanyol földön született és nevelkedett Ferdinánddal szemben – a Németalföldön (értsd idegenben) született és ott is nevelkedett idősebb Károly egyedül kapta az egész spanyol örökség kormányzását.¹³ A hatalomátvétel nem volt konfliktusmentes, kezdetben Ferdinánd és környezete hevesen ellenezte (az idegennek tartott) Károly hatalomra kerülését – amiről az idősebb fivérnek tudomása volt¹⁴ –, bár a polgárháború elkerülése érdekében végül is elfogadták azt. Amikor Károlyt – anyja, Johanna királynő (†1555) mellé (!) külső nyomásra (!) – fel-

eskették társuralkodónak (1518) a rendek, számos konkrét és általános kérést is támasztottak felé; így többek között azt, hogy minél előbb nősüljön meg, Ferdinánd infáns pedig addig ne távozzon az országból, amíg Károly házasságot nem köt vagy utóda nem születik.¹⁵ Károly ezeket a követeléseket közel sem volt hajlandó teljesíteni, öccsét, Ferdinánd főherceget pedig azonnal nagynénjéhez, Habsburg Margit főhercegnőhöz küldte Németalföldre, azaz a lehető legmesszebbre távolította el a spanyol udvarból.¹⁶ A rendek Károly uralmával szemben már a kezdetektől fogva erős ellenérzéssel voltak, bár nem a személyét utasították el, hanem a kormányzati stílusát, az idegenek (burgundiak) magasztóságokba emelését a kasztíliai nemességgel szemben, az idegen (burgund) szokások és udvari etikett behozatalát stb.,¹⁷ nagyrészt ebből az elégedetlenségből sarjadt ki a kasztíliai rendi mozgalom, a híres Comuneros-felkelés¹⁸ (1520–1522).

Károly főherceg-infáns apai nagyapja, Habsburg I. Miksa római császár²⁰ (†1519) – akit példaképének tekintett, számos alkalommal személyesen találkoztak Németalföldön, legutoljára 1517-ben²¹ – osztrák örökös tartományait,

Habsburg I. Miksa római császár (1486/1508–1519)
Albrecht Dürer alkotása (1519)¹⁹

amit a német jog egyenlő arányban rendelt felosztani a fiúörökösök közt, akadály nélkül vette át, mivel az azokban való öröklésről Ferdinánd teljességgel lemondott bátyja javára. A következő évben (1520) hosszas politikai csatározás után a főherceget V. Károly néven római császárrá is megválasztották.²² Ezt a

konglomerátumot – a három dinasztiaától (Burgund, Trastámara, Habsburg) rászállott örökséget – illeti a történetírás *Monarchia Universalis* elnevezéssel, amely azonban jogilag nem létező entitás, hiszen azok a különböző országok szuverén államok, nincsenek alárendelve semmi másnak, az egyetlen összekötő kapocs közöttük az uralkodó – Habsburg Károly – személyében testesült meg. Létezett Kasztília, León, Aragónia, Valencia, Alsó- és Felső-Ausztria, Tirol, Stájerország, Krajna, Karintia stb., de hol volt a *Monarchia Universalis* mint állam? Sehol. Jobb híján nevezi így azoknak az országoknak a „halmazát” a történetírás, ami a dinasztia (Károly) uralma alatt állott a tárgyalt korszakban, a spanyol *conglomerado dinástico* kifejezés ezt hűebben vissza is adja. Le kell szögezni tehát, hogy a spanyol királyságok és az osztrák örökös tartományok között közjogi értelemben semmiféle unió soha nem is volt, következésképpen az osztrák örökös tartományok feletti családi osztozkodás (1521/22) közjogilag nem, csupán politikailag értelmezhető, de az a dinasztia (magán)jogi egységét – amint az a későbbi dokumentumokból is világosan kirajzolódik – egyáltalán nem érintette. E logika mentén magyarázatra így az sem szorul, hogy Károlynak 1556-ban a császárságról – hosszú politikai folyamat (1547–1556) eredményeként öccse, Ferdinánd „javára” – történt lemondása²³ a *Monarchia Universalis* tekintetében közjogilag ugyancsak értelmezhetetlen, a család (magán)jogi egységére pedig hatással nem is lehetett.

3. *Pactum Mutuae Successionis* (1522)

Károly császárként kénytelen volt szembenézni a Luther fellépése nyomán az akkorra már jelentőssé váló reformáció kérdésével. A pápaság első reakciója a Luther által terjesztett tanokra válaszul 1520-ban az *Exsurge Domine*

elnevezésű pápai bulla formájában jelent meg, amelyben az egyházfő Luther tévedéseire mutatott rá. Luther tanításai futótűzként terjedtek Európában, amire a politika válaszolni volt kénytelen, így hát a fiatal császár megidézte Luthert a Wormsba egybehívott birodalmi gyűlésre.²⁵

Habsburg (V.) Károly spanyol király és római császár
(1518/19–1556)

Bernard van Orley alkotása (1520)²⁴

A birodalmi gyűlés jó alkalomnak kínálkozott volna, hogy Magyarország érdemi segítséget szerezzen a német birodalmi rendektől, illetve a császártól az oszmánokkal szemben. A magyar delegációt Werbőczy István és Balbi Jeromos pozsonyi prépost²⁶ vezették, akik 1521 március végén három fő célkitűzéssel érkeztek a szabad császári városba: érdemi és hathatós segítség kieszközlése Magyarországnak a várható oszmán támadással szemben; ennek keretében nyélbe ütni a még a bécsi találkozón²⁷ (1515) írásba foglalt Habsburg–Jagelló kettős házasságot; továbbá megakadályozni a nyugati egyházszakadást. A Werbőczy vezette magyar küldöttség ugyan üres kézzel kényszerült távozni, a kettős házasság vonatkozásában viszont sikerült dűlőre vinni a dolgot. A császár a birodalmi gyűlésre még korábban meghívta öccsét – az addig mellőzött –, Ferdinánd főherceget, azzal a szándékkal, hogy teljese-

désbe vigye a kettős frigyet a Jagellókkal, amire valóban sor is került.²⁸ Mivel azonban Ferdinánd szuverén uralkodóként nem rendelkezett egyetlen ország/tartomány felett sem – a birodalmi gyűlés alatt nagynénjének, Margit németalföldi kormányzónak írott levelében április közepén még csak reményének ad hangot, hogy megkapja a császár által megígért jussát²⁹ –, ezért Károly Wormsban úgy határozott³⁰ (1521. április 28.), hogy átengedi öccsének az osztrák örökös tartományok egy részét, még hozzá a Magyarország felé eső öt tartományt, Alsó- és Felső-Ausztriát, Stájerországot valamint Krajnát és Karintiát.³¹

Károly nem tudta megakadályozni az egyházszakadást – bár Luthert törvényen kívül helyezte a császári ediktum,³³ ő végül megszökött a városból –, amivel lényegében kezdetét vette a német (vallási színezetet nyert) polgárháború a császár és a rendek egy része között.³⁴ Ezzel párhuzamosan zajlott Kasztíliában a rendek megmozdulása, amit bár sikerült leverni, a császár azonnal újabb ellenséggel – Ferenc francia királlyal – volt kénytelen szembenézni.³⁵ A Magyar Királyság védelmi rendszeré-

nek kulcsa – Nándorfehérvár – még 1521 augusztusában elveszett, az oszmán hódítás rémképe immáron reálissá vált. A pápaság élére ugyan Károly egykori nevelője, Utrechti Adrián lépett (1521–1523), aki éppen az Oszmán Birodalom előrenyomulására tekintettel csillapítani próbálta – bár sikertelenül – a feszültséget a két uralkodó között.³⁶ A kibontakozó háború „előestéjén” Károly 1522 februárjában egy újabb okmányban véglegesítette az osztrák örökségből még fennmaradt rész átengedését Ferdinándnak, amit a századforduló kiváló jogtudósa, Csekey István a magyar trónöröklés rendjéről írott művében a következőképpen értelmezett: „I. Miksa halálával idősebb unokája, Károly főherceg beleült a hatalmas osztrák, spanyol és burgundi örökségbe, mint egységes majorátusba. Ezzel a német jogi egyenlő öröklési elvvel szemben a spanyol jog támogatta *privilegium maius* elvére helyezkedett. Csakhogy hatalmi és kormányzati elvek sokszor nem türik meg a jog szűkös keretét. Károly is hamarosan érezte, hogy a szertefekvő birtoktöm-

bök együttes kormányzása szinte lehetetlenség. Ezért az 1521. április 21-i worms-i és az 1522. február 7-i brüsszeli szerződésekben öccsével, Ferdinánddal megosztotta a hatalmas világbirodalmat”.³⁷ Érdeemes megvizsgálni a jogi helyzetet, mert egészen világos képet kapunk.

A brüsszeli szerződés szövege rögzíti, hogy az I. Miksa császártól Károlyra szállott osztrák örökös tartományok közül 5 hercegséget a worms-i egyezség keretében már átruházott öccsére,³⁸ most pedig a még fennmaradt részeket – amiket hosszasan sorol a dokumentum – is átadja, továbbá az osztrák főhercegségről is lemond Ferdinánd javára.³⁹ A kontraktus rendezni kívánja testvérüknek, Mária főhercegnőnek II. Lajos magyar és cseh királlyal (1516–1526) Budán az év januárjában kötött házassága kapcsán a hozomány (kétszázezer magyar dukát) kérdését.⁴⁰ A textus felemlíti, hogy a tanácsosok állásfoglalása alapján Károly egyéb – Németországon kívüli – országainak törvényei és szokásai szerint (a hitbizományi jogfelfogás mentén) minden más örökség (ország) feloszthatatlanul (*indivisibilia*) őt mint elsőszülöttet illet,⁴¹ éppen ezért Károly és Ferdinánd képviselők útján ünnepélyesen kölcsönösen lemondanak minden (esetlegesen) meglévő jogukról a másik országaiban.⁴² Ez utóbbi a leglényesebb megállapítás, mivel ez bizonyítja azt, hogy a szer-

ződés nem jelent semmiféle megosztást, hiszen a spanyol (hitbizományi) jog szerint amúgy sem lehetett volna megosztani az országokat, és azok egészében Károlyra mint idősebb fivére szállottak, Ferdinánd abból jogosan nem is részesedhetett volna bátyja mellett. Épp ellenkezőleg,

az lett volna a felosztás, ha azokból Ferdinánd is részt kapott volna. A szerződés tehát tudatosan/jogszerűen külön kezelte a spanyol és a burgundi örökséget az osztrák tartományoktól – mint-hogy azok jogi értelemben soha nem is tartoztak egybe –, Ferdinánd az utóbbinak a felére viszont a német jog szerint jogosan tarthatott (volna) igényt. Abban igaza van a történetírásnak, hogy Károly döntésében – az osztrák örökség megosztása (1521), majd Ferdinándnak való teljes átengedése (1522) – (aktuál)politikai szempontok játszottak/játszhattak szerepet. Ennek viszont jogi következménye a családi viszonyokra nincs.

A brüsszeli szerződés Károly neve mellett fel-tünteteti a *Magyarország királya* (*Vngarie, Dalmacie, Croacie rex*) titulust, amit Károly és utódai a spanyol

trónon kettős „jogcímen” bírtak. Egyrészt spanyol (aragón) oldalról, méghozzá a Nápolyi Királyság (*Regnum Utriusque Siciliae*) birtoklása „jogán” már Aragóniai II. (Katolikus) Ferdinánd óta viseltek – Nápolyban az Anjou-kor végétől kezdve volt használatban a magyar királyi titulus –, a címereikben, pénzeiken az Árpádok vörös–ezüst sávós szimbóluma a Jeruzsálemi Királyság jelképével együtt jelenik meg. Másrészt a Habsburgok „jussa” címén használták a titulust, a császárok (Frigyes, Miksa) a 15–16. században szívós küzdelmet folytattak Magyarorszáért, a csataterék mellett a diplomácia útján is próbálkoztak.⁴⁴ A *Magyarország királya* cím viselésének „jogát” még III. Frigyes császár⁴⁵ „ismertette el” az 1463-ban Hunyadi Mátyással kötött öröklési (magánjogi) szerződésben,⁴⁶ bár az közjogi erőt nem nyert, a Habsburgok Mátyás (†1490) után mégis érvényt kívántak szerezni e „jogosultságuknak” a magyar trónra. A Jagelló II. Ulászlóval szemben ugyancsak alulmaradó Habsburgok egy újabb öröklési (magánjogi) szerződésben (1491) próbálták meg biztosítani „jogukat” a magyar trónra és a magyar királyi titulus használatára. Érdekeség, hogy mindkét szerződés – Frigyes császár fiágán belül – szabad választást engedett volna a magyar rendeknek, aminek azért van jelentősége, mert a dinasztianak a spanyol koronával pár

Habsburg (I.) Ferdinánd főherceg, magyar és cseh király, római császár (1521/26/58–1564)
Hans Maler alkotása (1524)³²

A brüsszeli szerződés (1522)⁴³

évvel később történt szoros kötődésbe jövele (16. század eleje) alapvetően megváltoztatta a jogfelfogását, és akkor már – spanyol hatásra – a tisztán öröklési monarchiában gondolkodtak. Habsburg Miksa római császár címei között (*electus Romanorum Imperator Semper augustus, ac Germaniae, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex*) szerepelt is, a császár pénzein az Árpádok vörös-ezüst sávós szimbólumai sorra megjelentek, a *Magyarország királya* cím, amelyet példának okáért a Habsburg–Jagello kettős házassági szerződésben is olvashatunk. Habár a Pozsonyban 1515-ben folytatott előzetes tárgyalásokon a felek megállapodtak a Miksa unokái (Ferdinánd és Mária) és Ulászló gyermekei (Anna és Lajos) közötti kettős frigyből, az azon év „július 22-én megkötött végleges szerződésben már vagylagosan mindkét unoka szerepelt. Károly abban az esetben, ha felbomlana a francia király lányával, Renéével kötött házassági szerződése. Az Anna jegyese kérdésében uralkodó bizonytalanságnak az a magyarázata, hogy a császár egyik unokájával sem rendelkezik szabadon. Károly röviddel előbb teljes mértékben a flandriai tanácsosok hatalmába került. Ferdinándot viszont másik nagyapja, aragóniai Ferdinánd tartotta hatalmában, és az ő politikai kombinációit szolgálta.”⁴⁷ Károly – egy németalföldi ügy kapcsán – nagynénjének, Margit főherceg-

nőnek írott levelében (1519) felemlégeti, hogy nagyapja, Miksa császár használta a *Magyarország királya* címet,⁴⁸ de csak a wormszi birodalmi gyűlésen (1521) dőlt el véglegesen, hogy Ferdinánd főherceg és Anna hercegnő között jön létre a frigy. Lényegében ezzel Károly – mint a Habsburg-ház feje – eldöntötte, hogy a cseh és magyar „örökség” Ferdinándra fog szállni, bár azt írásos formában *expressis verbis* csak a mohácsi csatát követően juttatta kifejezésre.⁴⁹

„Károly a spanyol és a burgundi majorátusoknak lett a feje, az osztrák birtokok tekintetében pedig lemondott öccsének, Ferdinándnak javára, de fenntartva ennek ága magszakadása esetére az öröklés jogát. Az ausztriai ház ezáltal két külön, egymástól teljesen független, önálló ausztriai és spanyol ágra vált szét”,⁵⁰

– fogalmaz Csekey. Ezzel szemben meggyőződés, hogy az osztrák örökös tartományok átengedése (magán) jogilag nem jelentette a dinasztia két ágra válását. Ezt bizonyítja Károlynak, az 1522. februári brüsszeli „osztokodást” követően még azon év májusában, Bruges városában francia nyelven kelt (első, a későbbiek ismeretében meglehetősen rövid) végrendelete, amelyben törvényes

házasságból származó utódainak (esetleges) hiányában egyetemes örökösül (*nostre universel héritier et successeur*) öccsét, Ferdinánd főherceget jelöli meg.⁵¹ Érdekes, hogy az uralkodó a testamentuma szövegét úgy zárja, hogy „kelt római és magyarországi uralkodásunknak harmadik, spanyolországának pedig hetedik esztendejében”.⁵² Mindez arra utal, hogy Károly a magyar királyi címet – a nagyapjától, Miksa császártól – „megöröklött” titulussal, a magyar trónra való jogosultságot pedig fennállónak tekintette, holott a pozsonyi szerződés (1491) csupán Miksát – és nem utódait (!) – „jogosította” a cím használatára.⁵³ A pozsonyi okmány Miksa utódainak – fiági, férfi örökösének – kizárólag azt a „jogát” rögzítette, hogy Jagelló II. Ulászló fiágának kihalása esetén a magyar rendek közülük válasszanak uralkodót.⁵⁴

A Magyar Királyságban az ősi szokásjog szerint a nemzet választotta a királyt, akinek fiági utódai közül ugyan csak maguk a rendek választották a következő uralkodót; Werbőczy Hármaskönyvében ezt világosan rögzíti: „a fejedelmet is csak nemesek választják”.⁵⁵ 1526-ban II. Lajos halálával a rendek szabadon választhattak uralkodót, jogilag nem kötötte őket semmi (az öröklési szerződések sem), a választásukat a politikai realitás határozta csak meg. Az ország keleti része inkább Szapolyai és a lengyel Jagelló-vonal mellett kardoskodott, míg a nyugati-északi rész inkább a Habsburgok felé húzott. Ferdinánd főherceg először 1526. szeptember 22-én Linzben kelt levelében számolt be császári bátyjának a mohácsi csatáról és II. Lajos vesztéről, illetve Szapolyainak a magyar, Jagelló Zsig-

mondnak pedig a cseh trónra való törekvéseiről.⁵⁶ Károly császár november végén Granadában kelt (válasz)levelében arról értekezik, hogy a hatékonyabb kormányzás miatt lemond Magyar- és Csehországról Ferdinánd javára,⁵⁷ és Antonio de Mendoza személyében követet küld hozzá.⁵⁸ Pár nappal később, már Toledo városában kelt levelében gratulál öccsének a csehországi megválasztásához, és reményét fejezi ki, hogy Magyarországon is hasonlóan sikerrel zajlik majd a királlyá választása.⁵⁹

Ferdinándot 1526-ban szabadon választották meg a magyar rendek, bár ő maga később – a belpolitikai helyzet alakulásától függően – hol az öröklési szerződésekre, hol pedig választásra hivatkozott. A Szapolyaival kötött váradi béke (1538) ugyan kimondta Károly – és utódai – „öröklési jogát” a magyar trónra,⁶⁰ az közjogi erőt soha nem nyert. 1547-ben az országgyűlésen viszont világosan kimondták, hogy „az ország rendei és karai magukat nemcsak Ő felsége [értsd: Ferdinánd], hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időkre alávették”.⁶¹ Az örökösök (*haeredes*) alatt a magyar jogban – a Tripartitumban egyértelműen megfogalmazott szöveg szerint – csak a „törvényes fiakat kell érteni”.⁶² Így az 1547:5. tc. – azon túl, hogy csupán a fennálló (ősi) magyar szokásjogot foglalja egybe, azaz az elsőként megválasztott király (ez esetben I. Ferdinánd) utódainak ismeri el jogigényét a magyar trónra – egyértelműen fogalmaz, implicite nem létezőnek tartja a korábbi szerződések öröklésre vonatkozó rendelkezését, és következésképp „kizárja” az öröklési igénnyel bírók köréből Károly császárt és utódait, csak-

A Habsburgok országai a 16. század első felében

úgy mint hogy „ki volt zárva hajdan az Anjouiak nápolyi ága is”.⁶³ Csak zárójelben kell megjegyezni, hogy a „spanyol” ág jogát a magyar trónra 1687-ben külön törvény biztosította.⁶⁴

4. Összegzés

A történetírás rendre úgy magyarázza az 1521/22-es „felosztást” mint a dinasztia „spanyol” és „osztrák” ágra való „szétválását”, amely azonban jogilag nem értelmezhető. Meggyőződés, hogy a „szétválás” kérdése/meghatározása azért nehézkes/ellenmondásos, mert a historiográfia nem tesz különbséget a kérdés jogi és politikai vetületei között, pontosabban e kettő megengedhetlenül összezsúfolja. Károly és Ferdinánd „osztzkodása” nem jelentette a család (magán)jogi egységének megtörését, hiszen Károly pár hónappal később kelt végrende-

letében egyetemes örököséként (kisegítő jelleggel) Ferdinánd szerepel, minthogy a spanyol jog szerint amúgy is jogosult lenne az egész spanyol örökségre abban az esetben, ha Károlytól nem lennének törvényes utódok. Az osztrák örökséget a német jog szerint kettejük között kellett volna megosztani, de Károly arról – valószínűleg politikai (stratégiai) számítások miatt – teljességgel lemondott öccse javára. A magyar törvényi és szokásjogi rend szerint a Habsburgoknak (III. Frigyes császár fiágának) viszont soha nem is volt öröklési joguk. Ferdinánd 1526-ban szabad és törvényes választás, nem pedig öröklés útján került a magyar trónra. A magyar közjog tehát eleve nem is ismerte (el) Károly – és utódainak – jogát a magyar trónra, az 1547:5. tc. tehát egyáltalán nem érintette a dinasztia belső (jog)viszonyait, nem reszketette ki Károlyt és utódait a „magyar örökségből”, mivel soha nem is bírtak jogosultsággal arra, nem volt tehát miből kirekeszteni őket.

LIKTOR, ZOLTÁN ATTILA

Pactum Mutuae Successionis (1522)

(Zusammenfassung)

In der Geschichtsschreibung wird die „Aufteilung” von 1521/22 oft als eine „Spaltung” der Dynastie in einen „spanischen” und einen „österreichischen” Zweig erklärt, was rechtlich nicht zu interpretieren ist. Ich bin davon überzeugt, dass die Frage der „Spaltung” umstritten ist, weil die Geschichtsschreibung nicht zwischen den rechtlichen und politischen Aspekten des Themas unterscheidet bzw. beide unzulässigerweise miteinander vermengt. Die „Teilung” von Karl und Ferdinand bedeutete keinen Bruch der (privat-)rechtlichen Einheit der Familie, da das

Testament Karls einige Monate später Ferdinand als Universalerben (in subsidiärer Funktion) auführte, da ihm nach spanischem Recht ohnehin das gesamte spanische Erbe zugestanden hätte, falls es keine gesetzlichen Erben nach Karl gegeben hätte. Das österreichische Erbe hätte nach deutschem Recht zwischen ihnen aufgeteilt werden müssen, doch sagte Karl es zugunsten seines jüngeren Bruders vollständig ab – wahrscheinlich aus politischen (strategischem) Gründen.

Jegyzetek

- ¹ MARTINEZ MILLÁN, José: La sucesión en el Imperio y el reajuste de los intereses religiosos y dinásticos. In MARTINEZ MILLÁN, José (ed.): *La corte de Carlos V*. Madrid, 2000. Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Vol. 1. Tomo 2. 267–277. p., EDELMAYER, Friedrich: Carlos V y Fernando I. La quiebra de la monarquía universal. In MARTÍNEZ MILLÁN, José – EZQUERRA REVILLA, Ignacio Javier (eds.): *Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530–1558)*. Madrid, 2001. 151–162. p.
- ² CANTERA MONTENEGRO, Enrique: La política de alianzas matrimoniales de los Reyes Católicos. *Los reinos hispánicos ante la Edad Moderna*, Vol. 1, 1995. 465–502. p.
- ³ EDELMAYER, Friedrich: ¿Descubrimiento o encuentro? Maximiliano I y los Reyes Católicos. In RIBOT GARCÍA, Luis Antonio – CARRASCO MARTÍNEZ, Adolfo – ADAO DA FONSECA, Luis (eds.): *El Tratado de Tordesillas y su época*, Vol. 1, 1995. 217–226. p.
- ⁴ WIESFLECKER, Hermann: Maximilian I. und die habsburgisch-spanischen Heirats- und Bündnisverträge von 1495/96. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Nr. 67, 1959. 1–52. p. <https://doi.org/10.7767/miog.1959.67.12.1>.
- ⁵ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/79/Hans_Burgkmair_d._%C3%84._%28zugeshr.%29_-_Bildnis_Kaiser_Friedrich_III.jpg.

- ⁶ PORTONARIIS, Andrae: *Las Siete Partidas glosadas por el licenciado Gregorio Lopez*. Salamanca, 1555, Segunda Partida, Título XV, Ley II „como quiere que los padres, comunalmente, auian piedad de los otros hijos, non quisieron que el mayor ouiesse todo, mas que cada vno dellos ouiesse su parte. Pero con todo esto los omes sabios, e entendidos catando el pro comunal de todos, e conociendo que esta particion, non se podria hazer en los reynos que destruydos non fuesen, segun nuestro Señor Jesu Christo dixo que todo reyno partido sería estragado touieron por derecho que el señorío del reyno no lo ouiesse sino el hijo mayor despues dela muerte de su padre. E esto usaron en todas las tierras del mundo, quiere que el señorío ovieron por linaje; e mayormente en el España. E por escusar muchos males aca escieron: e podrian aun ser hechos pusieron que el señorío del reyno heredassen siempre aquellos, que viniessen por la lina derecha. E porende establecieron, que si hijo varon, y non ouiesse, la hija mayor heredasse el reyno. E aun mandaron que si el hijo mayor muriesse, ante que heredasse, si dejasse hijo o hija, que ouiesse de su muger legitima, que aquel, o aquella ouiesse, e non otro ninguno. Pero se todos estos falliesciessen deue heredar el reyno, el más propinco pariente, que ouiesse seyendo ome para ello; non auiedo hecho cosa, por que lo deuiesse perder.”
- ⁷ SEMPERE Y GUARINOS, Juan: *Historia de los vínculos y mayorazgos*. Madrid, 1805. Imprenta de Sancha; LOPEZ NEVOT, José Antonio:

- Una aproximación doctrinal al mayorazgo castellano: el «Tratado Legal sobre los Mudos» del licenciado Lasso (1550).* Coimbra, 2005. 2757–2768. p.
- ⁸ GONZÁLEZ SÁNCHEZ, Vidal: *El testamento de Isabel la Católica y otros consideraciones en torno a su muerte.* Madrid, 2001. Instituto de Historia Eclesiástica „Isabel la Católica”. „[d]ejo ordenado y mandado que en cualquier de los dichos casos, el dicho Rey mi señor rija y gobierne y administre los dichos mis reinos y tierras y señorios, y tenga la gobernación y administración de ellos por la dicha Princesa nuestra hija, en su nombre, hasta tanto que el infante don Carlos, hijo primogénito heredero de la dicha Princesa y del príncipe don Felipe su marido, mi nieto, sea de edad legítima, a lo menos de veinte años cumplidos, para los regir y gobernar, estando en estos reinos a la sazón y viniendo a ellos para los regir, rija y gobierne en cualquier de los casos.”
- ⁹ WIESFLECKER, Hermann: König Philipps I. Tod in Burgos (1506). Eine Krise der habsburgisch-spanischen Weltmachtsbildung. *Römische Historische Mitteilungen*, Nr. 18, 1976. 87–94. p.
- ¹⁰ CALDERÓN ORTEGA, José Manuel: Felipe el Hermoso, Fernando el Católico y la instauración de la Casa de Austria en Castilla. In EDELMAYER, Friedrich – ALVAR, Alfredo (coord.): *Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I 1503–1564.* Madrid, 2004. Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales (SECC), 133–166. p.
- ¹¹ CALDERÓN ORTEGA, José Manuel: El proceso de redacción del último testamento de Fernando el Católico el 22 de enero de 1516. In *IX Encuentros de estudios comarcales. V Centenario de la muerte del Rey Fernando El Católico (1516–2016).* Madrigalejo, 7 y 8 de octubre de 2016. 29–52. p. 49. p. „Después de realizadas las pertinentes modificaciones en el texto de Aranda, se procedió a la redacción de un nuevo testamento cerrado en la villa de Madrigalejo y sujeto a las formalidades establecidas en el Derecho sucesorio castellano, conteniendo la institución de heredero”, „designando a su hija Juana como heredera universal, al mismo tiempo que disponía la sucesión testamentaria en caso de desaparición de la línea anterior en favor de las posteriores encabezadas por sus hermanas María y Catalina, reinas de Portugal y de Inglaterra respectivamente. Así, Juana se convertía en heredera de ambas coronas, pero considerando su estado de salud, que le imposibilitaba para el ejercicio de las arduas tareas de gobierno, Carlos era nombrado gobernador general como hijo primogénito.”
- ¹² Spanyolhonban nevelkedett unokáját, Ferdinándot akarta utódjául (1515) majd nem sokkal később megváltoztatva végrendeletét, Károlyt jelölte meg (1516) lásd FLORISTÁN IMÍZCOZ, Alfredo: Fernando de Austria y la problemática herencia de los reinos hispánicos (1503–1518). In EDELMAYER – ALVAR (coord.) 2004. 183–204. p. Külső hatalmak, mint a pápa vagy a császár gyakoroltak nyomás a Cortesre, hogy Károlyt eskessék fel társuralkodónak, lásd ARAM, Bethany: La reina Juana entre Trastámaras y Austrias. In NIETO SORIA, José Manuel – LÓPEZ-CORDÓN CORTEZO, María Victoria (eds.): *Gobernar en tiempos de crisis: las quiebras dinásticas en el ámbito hispánico 1250–1808.* Madrid, 2008. Sílex, 41. p. „[e]nviaron cartas a los nobles, las ciudades y los pueblos de Castilla que hicieron eco de las afirmaciones de Carlos de que el papa (ya había solicitado la bula „Pacíficus et aeternus Rex), el emperador y otros potentados cristianos habían insistido en que Carlos tomara el título real él solo.”
- ¹³ Miksa római király még a kormányzóságot is kénytelen volt újfént átvenni Németalföldön Fülöp főherceg korai halála miatt unokája nevében, lásd VILAR SÁNCHEZ, Juan Antonio: Los primeros años del gobierno de Carlos de Habsburgo en los Países Bajos. In CASTELLANO CASTELLANO, Juan Luis – SÁNCHEZ-MONTES GONZÁLEZ, Francisco: *Carlos V. Europeísmo y Universalidad,* Madrid, 2001. Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 567. p.
- ¹⁴ Lásd Károly levelét Ferdinándnak BAUER, Wilhelm: *Die Korrespondenz Ferdinands I. Familienkorrespondenz bis 1526.* Wien, 1912. A. Holzhausen, 7. p.
- ¹⁵ A valladolidi gyűlés határozatait lásd Ordenamiento de las Cortes de Valladolid de 1518. In *Cortes de los antiguos reinos de León y de Castilla.* Madrid, 1882. Real Academia de la Historia, 260–284. p.
- ¹⁶ FAGEL, Raymond: Don Fernando en Flandes (1518–1521): un príncipe sin tierra. In EDELMAYER – ALVAR (coord.) 2004. 253–272. p.; DONGIL Y SÁNCHEZ, Miguel: Margarita de Austria (1480–1530) Regente de los Países Bajos y Tutora de Carlos I de España. *Iberian*, Vol. 2, 2011. 6–18. p.
- ¹⁷ ELOY HORTAL MUÑOZ, José – LABRADOR ARROYO, Félix: *La Casa de Borgoña: la Casa del rey de España.* Leuven, 2014. Leuven University Press. <https://doi.org/10.11116/9789461660855>.
- ¹⁸ PÉREZ, Joseph: *La révolution des „Comunidades” de Castille, 1520–1521.* Bordeaux, 1970. Institut d’études ibériques et ibéro-américaines de l’Université de Bordeaux; PÉREZ, Joseph: *Los Comuneros.* Madrid, 2016. La Esfera; SZÁSZDI, István: The Castilian Resistance to the Imperial Ideal (1520–1522). Factum and Iure in the first Globalization. *Journal on European History of Law*, No. 2, 2014. 55–66. p. „The influence of such political ideology, that preached that the Crown was limited by the nobility and the representative institutions of the kingdom, was evident in the strained XVth century Castilian history. The rulers that governed giving their back to the community and its laws and institutions were considered »tiranos«, that is tyrants. And absolute power was just a wish of the princes based in the Roman Law, far away from reality.”
- ¹⁹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/Albrecht_Dürer_-_Portrait_of_Maximilian_I_-_Google_Art_Project.jpg.
- ²⁰ HARE, Christopher: *Maximilian the dreamer. Holy Roman Emperor (1459–1519).* London, 1913. S. Paul & Co.; WIESFLECKER, Hermann: *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit. Bd. 4: Gründung des habsburgischen Weltreiches. Lebensabend und Tod. 1508–1519.* München, 1977. Oldenbourg.
- ²¹ PARKER, Geoffrey: *Carlos V – Una nueva vida del emperador.* Madrid, 2019. Planeta, 55. p. „Muchas de las posteriores acciones de Carlos reflejarían los objetivos y valores de su abuelo, el único modelo de rol masculino que tuvo entre 1505 (cuando se conocieron) y 1517 (cuando se separaron por última vez) Carlos imitó a Maximiliano marchando al frente de su infantería „con una pica al hombro”; fue coronado rey de Romanos en una ceremonia en Aquisgrán diseñada conforme a la investigación de los archivos” llevada a cabo bajo la supervisión de su abuelo. Desfío al rey de Francia a enfrentarse en duelo con él e invitó al sultán otomano a participar en un torneo a fin de saldar sus diferencias de una vez por todas, como habría hecho Maximiliano; y planeaba recuperar los poderes de Carlomagno, de quien los Habsburgo se decían descendientes, y a neutralizar a Francia como paso previo a liderar una cruzada para conquistar Constantinopla.”
- ²² EDELMAYER, Friedrich: Los hermanos, las alianzas dinásticas y la sucesión imperial. In EDELMAYER – ALVAR (coord.) 2004. 167–182. p.
- ²³ LIKTOR Zoltán Attila: Mégiscsak egy család a kettő? A Habsburg-ház „két ágának” egysége a 16. század derekán a családi egyezségek és végrendeletek tükrében – és ennek jelentősége a magyar alkotmánytörténet szemszögéből. *Pázmány Law Working Papers*, 2020. 15. sz. 1–24. p.
- ²⁴ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/ff/Charles_V_-_after_Bernaerd_van_Orley_-_depot_Louvre-Mus%C3%A9e_de_Brou%2C_Bourg-en-Bresse.jpg.
- ²⁵ SMITH, J. Frederick: *Martin Luther and the reformation in Germany until the close of the Diet of Worms.* London, 1896; KALKOFF, Paul: *Der Wormser Reichstag von 1521. Biographische und quellenkritische studien zur Reformationsgeschichte.* München & Berlin, 1922. <https://doi.org/10.1515/9783486747805>; RAINER, Wohlfeil: *Der Wormser Reichstag von 1521. Reichspolitik und Luthersache.* Worms, 1971. Stadtarchiv Worms, 59–155. p.; SEIBT, Ferdinand: *Karl V. Der Kaiser und die Reformation.* Berlin, 1990. Siedler.

- ²⁶ BÁRÁNY Attila: Egy humanista diplomata a 16. század eleji Magyarországon: Hieronymus Balbi. In BÁRÁNY Attila – PUSZTAI Gábor (szerk.): *Diplomata írók, író diplomaták*. Debrecen, 2018. Kapitális, 7–33. p.
- ²⁷ HERMANN Zsuzsanna: *Az 1515. évi Habsburg–Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez*. Budapest, 1961. Akadémia Kiadó; TRINGLI, István: Der Weg des ungarischen Hofes zur Doppelheirat 1515. In TRINGLI, István – DYBAŚ, Bogusław (Hg.): *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*, Budapest, 2019. 235–260. p., WIJACZKA, Jacek: Jagiellonen und Habsburger – Rivalität um Dominanz in Mittel- und Osteuropa im 15. und 16. Jahrhundert. In TRINGLI, István – DYBAŚ, Bogusław (Hg.): *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*, Budapest, 2019. Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, 261–292. p.
- ²⁸ Miksa és Ulászló között már 1506-ban felmerült Ferdinánd főherceg-infáns és Anna hercegnő valamint Lajos herceg és Mária főherceg-infáns közötti házasság terve. Miután a házassági szerződést 1515-ben megkötötték, Ferdinánd főherceg-infáns 1516. márc. 24. napján kelt nyilatkozatában arra hajlandónak is mutatta magát. A szerződés teljes szövegét közli VELIUS, Carpar Ursinus: *De bello Pannonico, libri decem*. Vindobonæ, 1762. 292–300 p.
- ²⁹ *Die Korrespondenz Ferdinands I.* 12. p. „je espere estes advertie tant de mon arrivé en ceste ville et bon requeil que l’empereur mons’ me feist comme de tout ce qu’a esté demené jeusques au present sur mon pertaigne et mariage et la conclusion qu’a esté prinse. Sur le tout est que sa majesté me donne des maintenant les cincq duchées dont est fait mention au contract de Couloingne où je m’envoye endedens dix ou doze jours pour recepvoir icelui pais et quant à quant me marier. Et incontant avoir receu lesd. pais et ayant mis police au gouvernement d’iceulx m’en retourner pardela pour du tout parconclure sur l’affaire de mond. partaigne, tellement mme que espere, si plait à dieu, assez brief vous veor et visiter, combien que ne sera point si trestost que je eusse bien désiré”.
- ³⁰ BAUER, Wilhelm: *Die Anfänge Ferdinands I.* Wien, 1907. W. Braumüller, 239–264. p.
- ³¹ Lásd a teljes szöveget <https://oe99.staatsarchiv.at/16-jh/die-habsburg-connection-plus-ultra/> „[r]eliqua autem dominia ipsius divi Maximiliani cesaris in eius hereditate relicta penes nos Carolum cesarem remanerent, ita quod, si / alter nostrum se in eius portione lesum pretenderet et ad huiusmodi hereditatis avite divisionem reddere vellet, in eum casum omnibus huiusce hereditatis bonis iterum reunitis debita ex integro fieret inter nos divisio, / ita ut unusquisque nostrum juxta consuetudines et mores patrie debitam eius portionem hereditariam consequeretur.” EDELMAYER, Friedrich – RAUSCHER, Peter: La frontera oriental del Sacro Imperio en la época de Carlos V. *Hispania*, Vol. 206, 2000. 873. p. „En 1516 Fernando I se había obligado a casarse con Ana, la hermana de Luis II. Con esta obligación entraban en vigencia las disposiciones de los contratos familiares entre los Austrias y los Jagellones de 1507 y 1515 que nombraban al esposo de Ana señor de los territorios austriacos limítrofes a Bohemia y Hungría, siendo claro que debería llegarse a un acuerdo entre Fernando y Carlos V sobre la partición de la herencia de Maximiliano I. En los tratados familiares de Worms (1521) y Bruselas (1522) Carlos V cumplió, no sin un cierto retraso, los contratos con la Casa de los Jagellones, dejando al infante Fernando toda la herencia de Maximiliano I.” E. KOVÁCS Péter: Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526). *Történelmi Szemle*, 2003. 1–2. sz. 26. p. „Amikor Miksa császár birodalmát felosztották, a magyar politika irányítói megkönnyebbülhettek, mert amire már régóta vártak, bekövetkezett. V. Károly császár azzal, hogy öccsének átengedte az Alsó- és Felső-Ausztria, Stájerország, Karintia és Krajna feletti hatalmat, már nemcsak írásban, hanem tettekkel is deklarálta: az osztrák ügyekben Ferdinánd szava lesz a döntő. V. Károly, mivel megválasztásához szüksége volt az örökös tartományokra is, már a választást megelőzően kijelentette, hogy abban az esetben, ha ő lesz a császár, akkor Ferdinánd Ausztriából megkapja az örökséget. A császár a következő év augusztusában azt közölte a magyar követekkel, hogy az öccsének fogja átengedni az ausztriai ügyeket. A wormsai birodalmi gyűlés határozatai (1521. április 23.) közül Magyarországot elsősorban az 1515-ös „kettős házasság” Ferdinándot és Jagelló Annát érintő passzusainak a végrehajtása érdekelte. Az esküvőre 1521. május 26-án sor is került, ezután Ferdinánd nemcsak az osztrák ügyek, hanem a rokoni kapcsolatok miatt is kénytelen volt Magyarországgal foglalkozni.”
- ³² https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/65/Hans_maler_ritratto_di_Ferdinando_I_d%27Asburgo.jpg.
- ³³ Lásd a teljes szöveget www.crivoice.org/creedictworms.html.
- ³⁴ SCHILLING, Heinz: *Aufbruch und Krise. Deutschland 1517–1648*. Berlin, 1988. Siedler; RABE, Horst: *Deutsche Geschichte 1500–1600. Das Jahrhundert der Glaubensspaltung*. München, 1991. Beck Verlag; SCHMOECKEL, Mathias: Holy Roman Empire of the German Nation. In PIHLAJAMÄKI, Heikki – D. DUBBER, Markus – GODFREY, Mark (eds.): *The Oxford Handbook of European Legal History*. Oxford, 2018. Oxford University Press, 358–378. p. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780198785521.001.0001.
- ³⁵ PARKER 2019. 174–196. p.
- ³⁶ Archivo General de Simancas, PTR, LEG, 60, 96. Breve de Adriano VI a Carlos V para tratar la Paz con Francisco I de Francia (mayo de 1522), Archivo General de Simancas, PTR, LEG, 60, 97. Breve de Adriano VI a Carlos V sobre la Paz con Francisco I de Francia. (julio de 1522), Archivo General de Simancas, PTR, LEG, 62, 4. Breve de Adriano VI al emperador Carlos V exhortándole a terminar la guerra con Francisco I de Francia para, unidos los reinos cristianos, detener el avance turco en Hungría. (octubre de 1522).
- ³⁷ CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog*. Budapest, 1917. Athenaeum, 108. p.
- ³⁸ <https://oe99.staatsarchiv.at/16-jh/die-habsburg-connection-plus-ultra/> „quod pro porcione hereditaria nobis iamdicto Ferdinando / debita in dominiis Germanicis ex successione felicis memorie divi Maximiliani cesaris, avi nostri paterni, relictis ex tunc habere-mus quinque ducatus provinciarum nostrarum Australium, videlicet duos ducatus / Austrie supra et infra Anasum ac alios tres ducatus Stirie, Carintie et Carniole, reliqua autem dominia ipsius divi Maximiliani cesaris in eius hereditate relicta penes nos Carolum cesarem remanerent, ita quod, si / alter nostrum se in eius portione lesum pretenderet et ad huiusmodi hereditatis avite divisionem reddere vellet, in eum casum omnibus huiusce hereditatis bonis iterum reunitis debita ex integro fieret inter nos divisio, / ita ut unusquisque nostrum juxta consuetudines et mores patrie debitam eius portionem hereditariam consequeretur, prout in litteris ipsis Vormacie confectis contineri comperietur, ad quas impreiudicialis habeatur / relacio”.
- ³⁹ <https://oe99.staatsarchiv.at/16-jh/die-habsburg-connection-plus-ultra/> „nos Carolus imperator predictus omne ius nostrum omnemque nostram actionem abdicamus et in ipsum fratrem / et suos pleno iure transfundimus, nudum titulum archiducis Austrie”
- ⁴⁰ ORTVAY Tivadar: *Mária II. Lajos magyar király neje (1505–1558)*. Budapest, 1914. Magyar Történelmi Társulat.
- ⁴¹ <https://oe99.staatsarchiv.at/16-jh/die-habsburg-connection-plus-ultra/> „Cumque exinde exquisitis votis apud consiliarios nostros omnium regnorum ac dominiorum nostrorum debitaque indagazione prehabita nos Carolus cesarea qua licuit dilligencia et investigatione / sciscitaverimus, quid iuris in singulis regnis ac dominiis paternis, maternis aut avitis unicuique nostrum iuxta leges, consuetudines ac mores patrie deberetur, compertumque fuerit ex ipsorum consiliariorum / votis et relacionibus omnia huiusmodi regna et dominia paterna, materna et avita extra Germaniam consistencia omnino indivisibilia censi et ad nos Carolum cesarem tanquam primogenitum spectare”.
- ⁴² <https://oe99.staatsarchiv.at/16-jh/die-habsburg-connection-plus-ultra/> „Nosque idem Carolus et Ferdinandus constitue-mus procuratores, qui in singulis regnis patriis et dominiis nostro nomine debeant renuntiare et quittare / quicquid iuris in illis habere poteramus ante presentem nostram conventionem et concor-

- diam sive id in iudicio sit fiendum sive coram statibus patriarum moribus et consuetudinibus patrie servatis sive alias quomodo-cunque et sub quavis / solemnitate fiendum foret”.
- ⁴³ https://oe99.staatsarchiv.at/fileadmin/_processed_/8/0/csm_HHStA_15220207_AUR_001_18e2bfa324.jpg.
- ⁴⁴ LIKTOR Zoltán Attila: A Magyar Királyságért az oszmán hódítás árnyékában folytatott Habsburg-Jagelló párharc margójára – A bécsi kongresszus (1515) és a worms-i birodalmi gyűlés (1521) jelentősége a Magyarországgért folytatott küzdelemben. *Pázmány Law Working Papers*, 2021. 15. sz. 1–28. p.
- ⁴⁵ Frigyes császárt 1459-ben a Mátyással szembe forduló bárók magyar királlyá „választották”, a császár erre hivatkozva használta a *Magyarország királya* címet, lásd PÁLOSFALVI Tamás: *Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendőkrónikájához. Századok*, 2013. 2. sz. 347–380. p.
- ⁴⁶ BARISKA István: II. Pius és az 1463. évi békeszerződés. *Vasi Szemle*, 2008. 4. sz. 423–438. p.
- ⁴⁷ HERMANN 1961. 29. p.
- ⁴⁸ LANZ, Karl: *Correspondenz des Kaisers Karl V. I. (1513–1532)*. Leipzig, 1844. F. A. Brockhaus, 55. p. „Bien se pourra declairer au traite que se fera sur ce, que par ledit titre ne soit aucunement prejudicie a ce present traite, ne par ce aucunement se puyssse le droit dudit de Gheldres etre diminue en la meme forme et maniere que fut fait par feu l’empereur en se retenant le titre du roy de Hongrie”.
- ⁴⁹ <http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/description/3967086>.
- ⁵⁰ CSEKEY 1917. 108. p.
- ⁵¹ *Papiers d’Etat du Cardinal de Granvelle*. Tome I. Paris, 1841. Imprimerie Royale, 255. p. „Nous ordonnons en oultre et declaron, nommons et instituons par cest noz vrayz et universelz heritiers et successeurs en tous et quelcon ques noz biens, meubles et immeubles, apres nostre trespas, noz en fans legitimes procreez de nostre corps en léal mariage, pour y succe der en leur ordre et degrez, et à telle portion d’iceulx biens, et aussi à telle charge que, selon les natures desdicts biens, et les loix, droictz, usances et coustumes des lieux esquels seront, succéder, hériter et porter debvront; et au deffaut de délaisser enfant ou enfans procreez de nostre corps en léal mariage comme dict est, en ce cas nous déclaron et instituons nostre universel héritier et successeur en tous noz dicts biens, nostre très-chier et très- amé frère, don Ferdinand, sy lors il est vivant”.
- ⁵² Uo. 256. p. „[d]onnées en nostre ville de Bruges le XXIIe jour de may, l’an de grace mil cinq cens vingt-deux, et de noz règnes, assavoir: de ceulx des Romains et Hongrie le troisième, et d’Espagne le septième”.
- ⁵³ VELIUS 1762. 249. p. „Romanorum Rex, titulo Regni Hungarie, uti poterit, et ita a domino Rege Wladislao & Regnicolis appellabitur, quemadmodum Cesarea Maiestas eodem hactenus vsa fuit, & deinceps vtetur, vicissim quoque Cesar & Romanorum Rex, & ipsorum subditi, dominum Wladislaum Regem Hungarie, cum Titulo solito Regni Hungarie, appellare & intitulare tenebuntur, Insuper pro solidiori, perpetue huius vnio nis fundamento, Conuentum est.”
- ⁵⁴ „Tabulae concordiae inter Fridericum III. Imp. & Maximilianum Romanorum & Hungariae Regem ab una; Vladislaum Hungariae & Bohemiae Regem atque Regnum Hungariae ab altera parte”, az egész szöveget közli VELIUS 1762. 246. p. „Si dominum Wladislaum Regem, liberis masculis, ex lumbis suis legitime procreatis, non relictis, aut eisdem relictis, & sine Heredibus descendentibus mortuis decedere contingat Quod in tali casu, ipsum Maximilianum Romanorum Regem, aut eo non existente, aliquem ex filijs suis, aut his non existentibus, eorum heredibus masculis, per lineam rectam ex lumbis eorum descendentibus, quem eligendum duxerint pro suo legitimo & indubitato Rege acceptabunt, ad possessionem Regni, absque omni difficultate venire permittent in possessionem Regni inducent, illi, vti Regi et domino suo, debita obsequia preilabunt
- hancque Sentenciam, publice & Sollemniter in eadem congregacione, Romanorum Regi, in prefatorum Regis Romanorum Oratorum preferencia, iurabunt”.
- ⁵⁵ HK I. rész 3. cím 7. §. „Neque enim princeps, nisi per nobilis electur”.
- ⁵⁶ *Die Korrespondenz Ferdinands I.* 460. p. „le vaivoda de Transsilvanie, lequel ne s’est trouvé ni aussi sa compagnie avec le feu roi pour le succourir et assister, s’est voulu approcher et entrer à Bude avec quatorze mille hommes en espoir de se faire couronner roi d’Hongrie [...]. Et semblablement le roi de Polonye qui a tousjours eu le mesme désir au recouvrement de Boesme fera tout son effort au semblable et aucuns autres ne faudroit aussi de peut estre pourchasser pour le mesme cas illec.”
- ⁵⁷ Uo. 488. p. „J’ai incontant fait faire les depesches pour l’affaire de Hongrie et de Boesme conforme aux minutes de lettres et instructions que m’avez envoyé. Je ne fais nulle doute, quant à ce que dépend desd. royaumes d’Hongrie, pour astant qui pourroit toucher entre vous et moi, car encoires qu’il fut besoing de vous aider de chose que en ce me pourroit appartenir. Je vous advertiz que, si purement et plainement lesd. royaumes estoient à moi, je vous en feroie tres voluntiers le don et dez maintenant, si quelque chose je y puis ou pourroie prétendre pour la succession de feu nostre grand-pere, que dieu absoille, je le vous donne de tres bon cuer, car je sçai bien que en ce monde ne le sçaurioie aultrepart mieulx ni si bien employer que à vous que j’aime et extime comme ung aultre moi-mesmes.”
- ⁵⁸ Uo. 500. p. „Mon bon frere, ensuivant ce que vous ai nagueres escript, j’envoie devers vous le present porteur, don Anthonio de Mendoça, avec aultres lectres pour voz affaires de Hongrie et Boheme, telles que verrez. J’ai ordonné aud. don Anthonio de se conduire entièrement, selon que vous lui commanderez, et ne lui ai voulu bailler autre instruction si non de vous obéir comme à moi-mesmes. Et pour ce qu’estes sur le lieu et sçaueroie bien congnoistre ce que vous est le plus necessaire au bien de voz affaires, m’a semblé mieulx remectre le tout à vous. Led. don Anthonio vous dira de mes nouvelles, parquoi ferai fin. Atant pour ceste fois, priant dieu que, mon bon frere, etc.”
- ⁵⁹ Uo. 501. p. „Mon bon frere, j’ai receu voz lettres du 28e d’octobre et par icelles et ce que Martin de Salinas m’a dit de vostre part entendu la bonne nouvelle de vostre paisible et unanime election au royaume de Boesme dont j’ai eu si grand joie et plaisir, que plus ne se pourroit dire et ai bon espoir en dieu que moyennant sa divine bonté et les bonnes provisions que avez faitces vous aurez la semblable election en Hongrie et croi que de ceste heure icelle vostre election ait desia son effect, de quoi je desire fort avoir bonnes nouvelles et du tout rendre grâces à nostre créateur qui tant de grandz biens a faiz et fait chascun jour à vous et moi, lui suppliant permectre que noz personnes et estas se puissent employer à son saint service, bien et restauracion de nostre religion chrestienne et conservation de nostre sainete foi catholique.”
- ⁶⁰ KÖRÖSI Zoltán: Két ellenfél és a Hostis Naturalis (Fejezetek Szapolyai János és V. Károly közti diplomáciai kapcsolatokról 1532–1538). *Publicationis Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica*, 2008. 3. sz. 195–226. p.
- ⁶¹ 1547:5. tc. 5. §. „Nam cum sese ordines, et status regni, non solum majestati suae, sed etiam suorum haeredum imperio, et potestati, in omne tempus subdiderint.”
- ⁶² HK. I. rész 17. cím 1. §. „[a]pprobata regni hujus consuetudine, haeredes solummodo filii legitimi.”
- ⁶³ SALAMON Ferenc: *A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története*. Pest, 1866. Ráth Mór, 52. p.
- ⁶⁴ LIKTOR Zoltán Attila: A trónbetöltés rendje a Magyar Királyságban a XVI–XVII. században az Oñate-egyezség tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 2020. 1. sz. 163–192. p.

Kovács-Szépvolgyi Enikő

Gondolatok a *parens patriae* doktrínáról az állami beavatkozás határainak tükrében

1. Bevezetéként a *parens patriae* doktrínáról

A *parens patriae* az állam – vagy az állam közegei – számára biztosít cselekvési lehetőséget, hogy az önmagukról gondoskodni képtelen, jogvédelemre szoruló jogalanyok (például gyermekek, cselekvőképességükben korlátozott felnőttek) érdekében mint azok oltalmazója fellépjen. Történeti fejlődése nyomán a gyermekek védelmével szorosan összeforrott, a gyermekek állam általi oltalmát jelentve azokban a helyzetekben, amikor az állam beavatkozása indokoltá válhat valamilyen kényszerítő ok miatt – például a szülők, gondviselők nem teljesítik, elhanyagolják, vagy egyéb okból nem tudják ellátni a gyermek nevelésével, gondozásával kapcsolatos kötelezettségeiket, vagy a gyermek kriminális magatartása indokoltá teszi a közbelépést – az állam mint „szülő”¹ jár el ezekben az esetekben.

A *parens patriae* a középkori angol monarchiában kifejlődő jogelvből a 19. századra az Amerikai Egyesült Államokban a bűnelkövető és/vagy züllött fiatalok érdekében történő állami beavatkozást alátámasztó hivatkozási alappá vált. A doktrína alkalmazhatósági köre folyamatosan bővül, napjainkban már a tág értelemben vett állami szuverenitással összefüggő kérdésekben is használatos.² A tan által megvonható határok nem egyértelműek, ugyanis sem a jogszabályok, sem a precedensek nem határozzák meg szigorúan a tartalmát, így azokban az esetekben, melyekben indokolt az alkalmazása, egyfajta diszkrecionális jogkörrel ruházta fel az eljáró szervet

vagy személyt, magában rejtve a kiterjesztő értelmezés lehetőségét.³

Tanulmányomban az állam *parens patriae* hatalmát (*parens patriae power*) a gyermekvédelem relációjában vizsgálom az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának gyakorlatán keresztül. Az Egyesült Államok és annak tagállamai rendszeresen néztek és néznek szembe olyan kritikákkal, melyek azt kifogásolják, hogy a *parens patriae*-re hivatkozva a gyermekek védelme érdekében történő állami beavatkozás a gyermekek vagy a szülő(k) valamely alkotmányos jogát korlátozza vagy sérti. A doktrína a szakirodalomban is jellemzően valamilyen alkotmányos joggal történő összeegyeztethetősége kapcsán szerepel.⁴ Ez persze következik abból a tulajdonságából, hogy az állami beavatkozást támasztja alá, a beavatkozás pedig az egyén oldaláról nézve szükségképpen jár az abszolút értelemben vett szabadság valamilyen mértékű korlátozásával.

2. A *parens patriae* eredete és alkalmazhatósága

A *parens patriae* az angol kancelláriai bíróságok joggyakorlatában fejlődött ki, a vagyonos árva gyermekek érdekében megvalósított állami fellépés vonatkozásában volt használatos. A szakirodalom többségi álláspontja szerint az uralkodói prerogatívák egyik megnyilvánulásként alkalmazták az *equity law* keretében.⁶ Az uralkodó ezen előjognál fogva gondoskodott a koruk miatt vagyonukat kezelni nem képes gyermekekről, a király ebben a szerepében tehát a nép atyja és védelmezője képében jelent meg. A feudális államot felváltó modern állam ezt az eredetileg vagyoni jogi szempontokat szolgáló gyakorlatot kiterjesztette a tényleges gondoskodásra, azaz a gyermekek vagyonának kezelése mellett a gyermekek

1. kép⁵

megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődését célzó gondoskodás ideája is megjelent.⁷

Az Amerikai Egyesült Államokban a doktrína eredetét érintően két nézőpont rajzolódik ki. Az első felfogás értelmében a *parens patriae* az amerikai függetlenségi háború idején egyfajta szuverenitás-transzformáció nyomán jelent meg a majdani Egyesült Államok jogrendszerében. A másik elmélet szerint szuverenitásátruházás nem történt, valójában az állam immanens szuverenitása tükröződik vissza a *parens patriae*-ben. Még a 20. században is

uralkodott az a felfogás a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában, miszerint a doktrína az angol uralkodó prerogatíváinak kifejeződése, az idézett források is általában ezt a fő irányt követik. Ettől eltérő véleményt képvisel Margaret Thomas, aki az angol parlamenti szuverenitásra hivatkozva úgy véli, hogy a függetlenségi háború korszakára már a *parens patriae*-n alapuló jogosítványok is az angol Parlament kezében összpontosultak.⁸

A *parens patriae* nemcsak hogy túlélte a függetlenségi háborút, hanem a köztársasági kormányzat is megőrizte az újonnan létrejött szövetségi állam jogrendszerében.⁹ A *parens patriae* hatalmat a Legfelsőbb Bíróság szerint az Amerikai Egyesült Államokban az állam mint szuverén a törvényhozó és a végrehajtó hatalom által gyakorolja az alkotmány adta keretek között.¹⁰

A 19. század első felére a gyermekekről alkotott képben változás történt. A gyermekkor egyre inkább olyan önállóan elismert életszakasszá vált, amely a felnőttkortól eltérő megközelítést és szemléletet kívánt.¹¹ A gyermekek állam általi oltalmazásának komplexszé válása is erre az időszakra esik, mindez szakjogi oldalról megközelíthető két példával élve. A közigazgatási jogon belül egyre inkább önálló területté vált az elhagyott, nehéz körülmények között élő gyermekek felkarolása és a róluk történő szociális gondoskodás az állam részéről, míg büntetőjogi szempontból a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó speciális szabályozás megszületése a gyermekek és fiatalkorúak nevelését és javítását célozva a más elbánás gondolatát intézményesítette.

A két említett terület a doktrína alkalmazása szempontjából is releváns. A tan eredeti jelentéstartalma a gyermekek oltalmát és segítségét helyezte kilátásba, a gyermekekben látva az állam jövőjét. Az Amerikai Egyesült Államokban a büntetőjogi reform képviselői körében már a züllött, javító nevelésre szoruló fiatalkorúak vonatkozásában jelent meg hivatkozási alapként az ifjúkori bűnözés csökkentése érdekében eszközölt állami cselekvés megvalósítása során.¹²

A *parens patriae* alkalmazásában Pennsylvania állam Legfelsőbb Bíróságának 1838-ban az *Ex parte Crouse*-ügyben hozott ítélete mérföldkőnek tekinthető az Egyesült Államok jogtörténetében, ugyanis a doktrína ekkor jelent meg először a szövetségi állam tagállami felsőbbbíróságának írásbeli indokolásában. Eszerint az államnak joga és kötelessége, hogy a gyermekeket kiemelje az olyan közegből, melyben a fejlődésük nem biztosított. A konkrét ügyben egy lánygyermeket az anya kérésére utaltak menedékházba a gyermek „elvetemült” mivoltára tekintettel. Az apa pert indított, azt állítva, hogy lánya alkotmányos jogai sérültek a menedékházba utalás által, hiszen nem folytattak le megelőzően tárgyalást.¹³

Ezt az ügyet 1869-ben egy másik eset követte, ekkor New York állam Legfelsőbb Bírósága a *The People v. Degnen*-ügyben¹⁴ hozott ítéletében hivatkozott Pennsylvania állam Legfelsőbb Bíróságának gyakorlatára, a reformiskolákat pedig olyan üdvös intézménynek titulálta, amely a növendékeket rendes, erkölcsös életre neveli, emellett a jövő munkaerejét biztosítandó ipari képzésben is részesíti a fiatalokat. A *habeas corpus* áttörése tehát ezekben az

ügyekben a *parens patriae* doktrínára hivatkozva valósult meg. Az eljáró bíróságok azonban nem voltak körültekintőek, az intézményvezetők által megfogalmazott célokban bízva nem vizsgálták a reformiskolák működését, illetve azt, hogy azok ténylegesen képesek-e eleget tenni a velük szemben támasztott követelményeknek és elvárásoknak. A precedensek jelzik, hogy már kialakulóban volt az állam patrónusi szerepköre, ha a szülők vagy gondviselők nem tudtak megbirkózni a gyermek nevelésével járó feladatokkal, akkor ezeket a teendőket az államnak vagy a közösségnek kellett ellátnia.¹⁵

A doktrínát politikai filozófiai kontextusba helyezve Natalie Clark négy elméleten keresztül szemlélteti annak alkalmazhatóságát. Clark szerint a kormányzás szükségességét és az állam létjogosultságát megkérdőjelező – anarchista – felfogás körében a *parens patriae* nem értelmezhető. A gyermekvédelem a közösség ellenőrzése alá kerül, rokonok, szomszédok viselik gondját a megfelelő szülői gondoskodást nélkülöző gyermeknek. Az állam akkor sem avatkozik be, ha erre ténylegesen szükség volna a gyermek érdekében. A második elmélet szerint nem vitatható, hogy az államra és a kormányzatra szükség van, ám a hatalomgyakorlásnak kellenek korlátok. Az állam elsődleges célja ebben a megközelítésben az egyéni szabadság biztosítása. Ezzel összefüggésben a szülők joga és kötelessége a gyermekeikről történő gondoskodás. Az állam „szülőként” akkor avatkozhat be, ha a szülők nem, vagy nem jól végzik a feladatukat, és nincs olyan személy, aki ebbéli kötelezettségeiket ellátná helyettük. A nehézséget annak meghatározása jelenti, hogy mit kell létfontosságú, nélkülözhetetlen gondoskodásnak tekinteni, és az állam mit tehet az oltalmába vett gyermekekkel. A harmadik megközelítés a közjót szolgáló, a lehető legtöbb ember jólétét célzó állam ideája. Itt a gyermekek jóléte elsőbbséget élvez a szülők vagy a róluk gondoskodók érdekeivel szemben, így nem feltétlenül a szülőknek kell gondját viselniük gyermekeiknek. A legtöbb gyermek érdekét szolgáló nézőpont lesz az uralkodó, az állam az ennek megvalósításához szükséges intézkedéseket viszi véghez, ugyanakkor kérdéses, hogy mely megoldás szolgálja a legtöbb gyermek lehető legjobb érdekét. Ahogy az állam és kormányzás létét megkérdőjelező anarchista, úgy a transzcendens alapokon nyugvó, az egyént és az egyéni érdekeket teljesen az állam érdekeinek alárendelő, az állami hatalmat korlátok nélkül kiterjesztő negyedik elmélet szerint – Clark véleménye alapján minden önkényuralmi rendszer ezen felfogás alá sorolható – is értelmezhetetlen a *parens patriae* alkalmazása. Látható, hogy a második és harmadik rendszer ad teret a doktrínának, ám amíg a második típusban az egyéni szabadságon és ezzel összefüggésben a szülők jogain van a hangsúly, addig a harmadikban a gyermekek érdeke élvez elsőbbséget.¹⁶

3. Az állam *parens patriae* hatalma és a fiatalkorú bűnelkövetők alkotmányos jogai

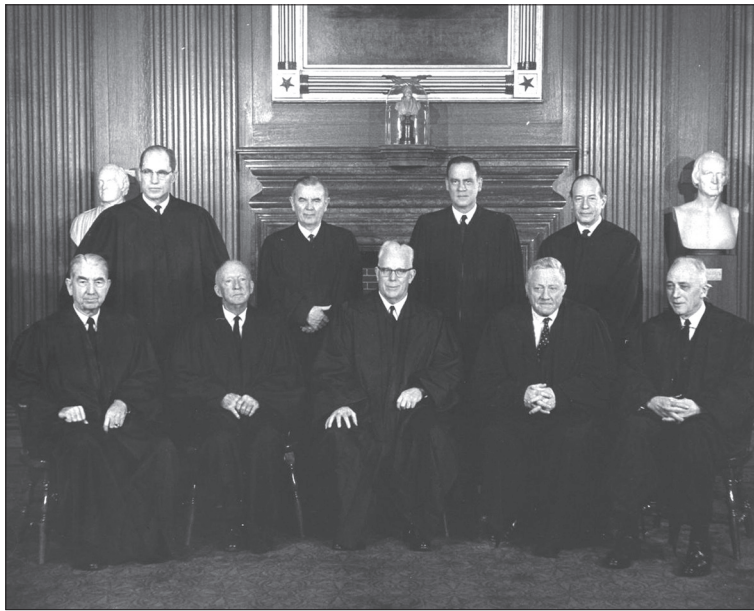
A fiatalkorúak bíróságának eljárása kapcsán a *parens patriae* gyakorta került szembeállításra a törvényes és tisztességes eljáráshoz való joggal. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata alapján kirajzolódni látszik egy tendencia, mely akként összegezhető, hogy a fiatalkorú bűnelkövetőket is megilletik az alkotmányban foglalt jogok. Az alább idézett ügyek a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárások alkotmányos reformjának egyes lépcsőfokai-ként értékelendők.¹⁷ A Legfelsőbb Bíróság ezen ügyekben a *parens patriae* tartalmát is értelmezte.

A *Kent v. United States*-ügyben (1966) a Legfelsőbb Bíróság azt vizsgálta, hogy a fiatalkorúak bírósága jogszerűen járt-e el, amikor Kent ügyét a felnőttkorúak büntetőbíróságához utalta anélkül, hogy a terheltet meghallgatta volna, vagy biztosította volna számára a megfelelő védelemhez való jogot. A Legfelsőbb Bíróság ítélete megállapította, hogy a fiatalkorúak bírósága jogsértő módon járt el azzal, hogy nem hallgatta meg a terheltet, és számára nem biztosította a védelemhez való jogot, mielőtt az ügy áttételéről döntött volna. Az ítélet nem csupán a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának alkotmányos reformja szempontjából kiemelt jelentőségű, hanem a *parens patriae*-t övező kritikák megfogalmazása tekintetében is kulcsfontosságú. A *parens patriae* eredetileg a gyermekek védelmét célozta, s ezzel összefüggésben a velük szemben lefolytatott büntetőeljárások is inkább hasonlítottak a polgári eljáráshoz. A fiatalkorúak bíróságának elsődleges funkciója az eredeti koncepció szerint nem a múltban elkövetett bűncselekményre reflektálás és ennek érdekében a cselekmény elbírálása. Sokkal inkább az érintett fiatalkorúak számára nyújtott segítség, útmutatás és a rehabilitáció dominált. A Bíróság kifejezte azon aggályát, hogy a törvénysértést elkövető fiatalkorúak a hiányzó személyi és tárgyi feltételek miatt nem élvezhetik az állam *parens patriae*-ként gyakorolt gondoskodásának pozitív hatását, s ezen felül elesnek az Alkotmányban biztosított tisztességes eljáráshoz való jogtól is, hiszen a fiatalkorúak bírósága előtti eljárás nélkülözötte a felnőttkorú terhelttekkel szemben lefolytatott büntetőeljárásokat övező alkotmányos garanciákat. A *parens patriae*-n alapuló nemes szán-

dékkal vezérelt beavatkozás a valóságban a fiatalkorúak ügyeiben visszasan hatott, a bíróság hangsúlyozta, hogy a *parens patriae* nem jelenthet felhívást az eljárás önkényre, a fiatalkorúakkal szemben lefolytatott eljárásoknak is kell rendelkezniük megfelelő garanciákkal.¹⁸

Az *In re Gault*-ügyben (1967) a Legfelsőbb Bíróság azt vizsgálta, hogy a fiatalkorúak bíróságának eljárása során érvényesültek-e a vádlott tisztességes eljáráshoz való alkotmányos jogai. A történeti tényállás szerint a tizenöt éves Gerald Francis Gaultot állítólagos obszcén telefonhívások miatt őrizetbe vették. Letartóztatásakor a fiú éppen munkában lévő szüleit nem értesítették. A fiatalkorúak bí-

rója Geraldot 21 éves koráig az ipari iskola kötelékébe utalta javító nevelés céljából. A Legfelsőbb Bíróság 8:1 arányban a Gault házaspár javára döntött, ugyanis megállapította, hogy a fiatalkorú tettesekkel szemben lefolytatott eljárásoknak meg kell felelniük a XIV. alkotmánykiegészítésben foglalt követelményeknek. Ezen követelmények között megtalálható többek közt a vádemelésről való megfelelő értesítés és a vád lényegéről való tájékoztatás, valamint a szülők és a

Az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága 1967-ben¹⁹

fiatalkorúak tájékoztatása a védelemhez való jogról. A Bíróság megismételte a *Kent v. United States*-ügyben kifejtetteket, miszerint a *parens patriae* elvére hivatkozva nem sérthetők vagy hagyhatók figyelmen kívül az érintettek alkotmányos jogai, az alkotmányban foglalt jogoknak a fiatalkorúak is alanyai. A Legfelsőbb Bíróság az ítéletben a *parens patriae* jelentését homályosnak tartotta, úgy vélte, hogy a doktrínára hivatkozással a fiatalkorúakat megillető alkotmányos jogok sérültek a fiatalkorúakkal szemben lefolytatott büntetőeljárások során.

A bíróság által vitatott, ám a 19. század második felétől uralkodó felfogás szerint a fiatalkorúaknak – szemben a felnőttkorúakkal – nem a szabadsághoz, hanem a róluk történő gondoskodáshoz és felügyelethez van joguk. A fiatalkorúakkal szembeni eljárásra nem büntetőeljárás-ként tekintettek, ezzel összefüggésben a szabadságot korlátozó állami beavatkozás elleni védelmet biztosító garanciák is hiányoztak ezen eljárásokból. A diszkrecionális döntés lehetősége a garanciák hiányában pedig a legjobb szándék ellenére is magában rejtette az önkény lehetőségét, sokszor nem a jogalanyok érdekét szolgáló eredményt produkálva. Az 1960-as évek végén szociológiai kutatások azt mutatták, hogy a fiatalkorúakkal szemben lefolytatott kevésbé formális, a felnőttkorúakkal szembeni büntetőel-

járásokban érvényesülő a tisztességes eljáráshoz való jog alkotmányos garanciáit nélkülöző – külön – eljárások, majd az azokat követő szigorúbb – a fiatalkorúak által szigorúbbnak érzékelt, hosszabb tartalmú szabadságot korlátozó intézkedésekben megnyilvánuló – fegyelmezés kedvezőtlenül hatott a fiatalkorúakra, amely abból is fakadt, hogy az fiatalkorúak nem értették a kettő közt feszülő disszonanciát.²⁰

4. A *parens patriae* kapcsolata a család integritásával és a szülői jogokkal

Az állami beavatkozás az egyén életébe legmarkánsabban a büntetőjog eszközeivel hat, ugyanakkor a gyermekek vonatkozásában a családból történő kiemelés vagy a szülői felügyeleti jogok korlátozása, netalántán megszüntetése is meghatározó következményekkel járhat. Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányos elmélete megteremti az egyensúlyt az állam *parens patriae* hatalma és a családi integritás közt.

A családi integritás megőrzését az állam részéről a magánszférába történő be nem avatkozás szolgálja. Az integritás megőrzésében legtöbbször második generációs jogok érvényesítése nyújthat segítséget, a szociális biztonsághoz fűződő jog azonban nem alapjog. Ezzel összefüggésben a családoknak nincs alkotmányos joga az állam anyagi jellegű segítségét igénybe venni az integritás megőrzéséhez anyagi rászorultságuk esetén annak érdekében, hogy gyermekeikről megfelelően tudjanak gondoskodni. A Legfelsőbb Bíróság alapvetően azt az álláspontot képviseli, hogy az alkotmányban megfogalmazott jogok az emberi jogok első generációjához tartozó, negatív tartalmú jogokat ölelnek fel, ebből következik az is, hogy az állam számára nem keletkeztetnek cselekvési kötelezettséget például a rászorulókat támogatására. Azonban, ha az állam meghatároz olyan alapvető standardokat, amelyek a gyermekek megfelelő gondozását és nevelését szolgálják, a követelmények nem teljesülése elvezethet az állam mintegy szülői fellépéséhez, a *parens patriae* gyakorlásához.²¹

A szülők szerepének elsődlegessége a gyermekek nevelésében a Legfelsőbb Bíróság szerint sem vita tárgya, az a nyugati kultúra hagyományának folyománya. De a szülőket megillető azon jog, hogy gyermekeik neveléséről szabad belátásuk szerint gondoskodhassanak, nem korlátozhatóan jog. Az állam a gyermekek érdekében beavatkozhat a szülő–gyermek viszonyba, korlátozva a szülőt megillető jogokat, ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a beavatkozáshoz szükségeltetik valamilyen kényszerítő körülménynek a fennállta.²²

A *Santosky kontra Kramer*-ügyben a bíróság kimondta, hogy a szülői felügyeleti jog megszüntetéséhez egyértelmű és meggyőző bizonyítékokra van szükség. Az ügyben a Santosky családból emeltek ki három gyermeket New York államban, arra hivatkozva, hogy családban maradásuk esetén fennáll az elhanyagolás lehetősége. New York államban ekkoriban a gyermekek kiemeléséhez elegendő volt, ha a bizonyítékok tisztes túlsúlyban támasztották alá

a lépés szükségességét. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint ez nem volt elegendő, és nem felelt meg a megfelelő eljárás követelményének gyermekfelügyeleti ügyekben. A szülői felügyeleti jog megszüntetése a *parens patriae* hatalom nevében csak a szülők alkalmatlanságának megállapítását követően eszközölhető.²³

A *parens patriae* keretében az állam a gyermekek legfőbb védelmezőjeként lép fel. Ennek során meghatározza azokat az eseteket, amelyek beavatkozást kívánnak, továbbá rögzíti az elérendő célokat is. A család egysége a szülői jogok korlátozása vagy megszüntetése által tagadhatatlanul sérül. Kérdéses, mi történik akkor, ha a családban az egyik szülő ellen nem szól semmilyen körülmény arról, hogy szülői kötelességeit ne lenne képes megfelelően el látni, ezzel összefüggésben pedig szükségtelenül korlátozzák, vagy netalántán fosztják meg szülői felügyeleti jogaitól. Ilyen esetekben az államnak a gyermekek érdekében kifejtett védelmező tevékenysége visszájára fordulhat.²⁴

A *parens patriae* doktrína szavatolja az állam számára a beavatkozás lehetőségét abban az esetben, ha az egyik szülő bizonyítható módon bántalmazta gyermekét. Ez a jogsértést el nem követő szülő vonatkozásában azt jelentette, hogy a gyermeket a nélkül állami nevelésbe vehették, hogy a bírósági eljárás során megállapítást nyert volna a szülő alkalmatlansága. A *Stanley v. Illinois*-ügyben (1972) a Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szülői felügyeleti jogok megszüntetését megelőzően vizsgálni szükséges az alkalmatlanságot. Illinois állam a törvény erejénél fogva alkalmatlannak tartotta a nőtlen apákat a szülői felügyeleti jogok gyakorlására. A konkrét esetben csaknem 20 évig – kisebb nagyobb megszakításokkal – egy párt alkotó Stanley család gyermekei az édesanya halála után állami gondozásba kerültek. A döntést az apa támadta meg, arra hivatkozással, hogy az említett törvény sérti a XIV. alkotmánykiegészítésben foglalt egyenlő védelemhez való jogot. Végül a Legfelsőbb Bíróság ezt a kérdést vizsgálva megállapította, hogy a vonatkozó törvény alkotmányellenes, sérti a XIV. alkotmánykiegészítésben foglalt jogot azáltal, hogy tárgyalás nélkül fosztottak meg egy apát a szülői felügyeleti jogától. A törvény abból a szempontból sem felelt meg az egyenlő védelemhez való jog elvének, hogy indokolatlanul, alá nem támaszható módon, egyes esetekben lehetővé tette az érintett szülő meghallgatását, míg más esetekben nem biztosította azt.²⁵

5. Összegzés

A *parens patriae* doktrína az állami beavatkozást hivatott alátámasztani a gyermekek védelme érdekében. A szakirodalomban a *parens patriae*-t legtöbbször valamilyen más érdekléssel, alkotmányos joggal szembeállítva veszik górcső alá. A gyermekek védelmét célzó jogi szabályozás megalkotása abból a szempontból sem egyszerű feladat, hogy a gyakorlatban a gyermekek védelme kontraproduktívá válhat, és éppen a védendő jogalanyok kerülnek az eredeténél nehezebb helyzetbe.

A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata a 20. században rávilágított a *parens patriae* árnyoldalára. A doktrína limitálá-

sának gondolata, mint az állam beavatkozási lehetőségének korlátok közé szorítása, vagy a beavatkozást jelentő eljárás megfelelő garanciákkal történő biztosítása, az idézett szerzők tanulmányában és a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában is kifejezésre került. A *parens patriae* hatalom kritikussai az egyéni jogkorlátozást, míg a támogatói a gyermekek és fiatalok jogainak alkotmányos elismerését és ezen túl-

menő többletvédelmét emelik ki. A szülő–gyermek közti viszonyba meghatározott esetekben történő állami beavatkozás szükségessége nem vitatható, az állam azonban nehéz helyzetbe kerül, a beavatkozást nem igénylő esetekben tette túlkapásnak és a szülői jogok megsértésének, míg az interakció elmaradása a gyermek életét, testi- és szellemi fejlődését veszélyeztető mulasztásként értékelendő.

KOVÁCS-SZÉPVÖLGYI, ENIKŐ

Überlegungen zur Doktrin des *parens patriae* im Hinblick auf die Grenzen der staatlichen Intervention

(Zusammenfassung)

Die Doktrin des *parens patriae* geht auf einen Rechtsgrundsatz zurück, der sich in der mittelalterlichen englischen Monarchie entwickelt hat und im 19. Jahrhundert zum Bezugspunkt für staatliche Interventionen zugunsten jugendlicher Straftäter in den Vereinigten Staaten von Amerika wurde. Die Grenzen der Anwendbarkeit dieses Grundsatzes sind nicht klar, da sein Inhalt weder durch Rechtsvorschriften noch durch Präzedenzfälle genau definiert ist, so dass er in Fällen, in denen seine Anwendung gerechtfertigt ist, der zuständigen Behörde oder Person

einen Ermessensspielraum mit der Möglichkeit einer expansiven Auslegung einräumt. Bei der Ausübung der elterlichen Gewalt sah und sieht sich der Staat regelmäßig mit dem Vorwurf konfrontiert, dass die Ausübung dieser Befugnis einige verfassungsmäßige Rechte des Kindes oder der Eltern verletzt oder einschränkt. Dies ergibt sich aus der Eigenschaft des Staates, einen Eingriff vorzunehmen, der aus der Sicht des Einzelnen zwangsläufig eine gewisse Einschränkung der Freiheit im absoluten Sinne mit sich bringt.

Jegyzetek

- ¹ *U.S. Reports: Kent v. United States*, 383 U.S. 541. 1965. Periodical. 555. p. www.loc.gov/item/usrep383541/.
- ² A *parens patriae* doktrínára hivatkozva az államügyeszek kártérítési ügyekben az állampolgárok nevében eljárva iparági szereplőkkel szemben képesek érvényesíteni az állam védelmező erejét. Az 1990-es években a dohányipar sínylette meg a doktrína újrafelfedezését, lényegében a képlet egyszerű volt: jelentős és széles körben okozott sérelem, állami szuverenitásából fakadó érdek a beavatkozáshoz és az a tény, hogy az érintett jogalanyok képtelenek jogaik érvényesítésére. Az állam fellépése azonban a jogalanyok szempontjából hátrányos is lehet: az alaszakai sporthalászok által az *Exxon Valdez*-ügyben benyújtott kereset pont azon az alapon került elutasításra, hogy az állam már érvényesítette *parens patriae* keresetben az igényét és egyezséget kötött az alperessel. Lásd: HANNA, Gabrielle J.: The Helicopter State: Misuse of *Parens Patriae* Unconstitutionally Precludes Individual and Class Claims. *Washington Law Review*, 2017. Vol. 92. No. 4. 1955–1990. p.
- ³ CURTIS, George B.: The Checkered Career of *Parens Patriae*: The State as Parent or Tyrant? *DePaul Law Review*, 1976. Vol. 25. Issue 4. 895–898. p.
- ⁴ Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya. In BÓDY Pál – URBÁN Aladár (szerk.): *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez*. Budapest–Pécs, 2001. Dialóg Campus, 479–495. p. https://media.tate.org.uk/art/images/work/P/P79/P79917_10.jpg
- ⁵ KINDRED, Kay P.: God Bless the Child: Poor Children, *Parens Patriae*, and a State Obligation to Provide Assistance. *Ohio State Law Journal*, 1996, 526. p.
- ⁶ CLARK, Natalie L.: *Parens Patriae* and a Modest Proposal for the Twenty-First Century: Legal Philosophy and a New Look at Children's Welfare. *Michigan Journal of Gender & Law*, 2000. Vol. 6. Issue 2. 403–404. p.
- ⁷ THOMAS, Margaret S.: *Parens Patriae* and the States' Historic Police Power. *SMU Law Review*, 2017. Vol. 69. 769–786. p.
- ⁸ HIGDON, Michael J.: *Parens Patriae* and the Disinherited Child. *Washington Law Review*, 2020. Vol. 95. 644–645. p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3413747>.
- ⁹ *Late Corporation of the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints v. United States*, 136 U.S. 1 (1890). www.law.cornell.edu/supremecourt/text/136/1.
- ¹⁰ PUKÁNSZKY Béla: *A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben*. Pécs, 2005. Iskolakultúra, 14. p.
- ¹¹ CURTIS 1976. 89 p.
- ¹² SANBORN, Joseph: Ex parte Crouse. In SCHREK, Christopher J. (ed.): *The Encyclopedia of Juvenile Delinquency and Justice*. Hoboken New Jersey, 2017, Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118524275.ejdl0065>.
- ¹³ LAWRENCE, Richard – HEMMENS, Craig: *Juvenile justice. A text-reader*. Los Angeles, 2008. Sage Publications, 44. p.
- ¹⁴ PISCIOTTA, Alexander W.: Saving the Children: The Promise and Practice of *Parens Patriae* 1838–98. *Crime and delinquency*, 1982. Vol. 28. Issue 3. 410–413. p. <https://doi.org/10.1177/00112878202800303>.
- ¹⁵ CLARK 2000. 388–393. p.
- ¹⁶ LÉVAY Miklós: A gyermek érdekétől a megérdemelt büntetésig: a fiatalokra vonatkozó igazságszolgáltatás alakulása az Amerikai Egyesült Államokban. In VIRÁG György (szerk.): *OKRI Szemle 1. kötet*, Budapest, 2009. OKRI, 155–160. p.
- ¹⁷ *U.S. Reports: Kent v. United States*.
- ¹⁸ <https://juvenilecompetency.virginia.edu/legal-precedents/re-gault>.
- ¹⁹ *U.S. Reports: In re Gault*, 387 U.S. 1. 1966. Periodical. www.loc.gov/item/usrep387001/.
- ²⁰ KINDRED 1996. 520–524. p.
- ²¹ STERN, Elchanan G.: *Parens Patriae* and *Patriae* and Parental Rights: When Should the State Override Parental Medical Decisions? *Journal of Law and Health*, 2019. Vol. 33. Iss. 1. 89–92. p.
- ²² *U.S. Reports: Santosky v. Kramer*, 455 U.S. 745. 1981. Periodical. www.loc.gov/item/usrep455745/.
- ²³ SANKARAN, Vivek: *Parens Patriae* Run Amuck: The Child Welfare System's Disregard for the Constitutional Rights of Non-Offending Parents. *Temple Law Review*, 2009. Vol. 82. No. 1. 60–65. p.
- ²⁴ *U.S. Reports: Stanley v. Illinois*, 405 U.S. 645. 1971. Periodical. www.loc.gov/item/usrep405645/.

1. Bevezetés

A 19. század meglehetősen viharos volt Spanyolország számára: a francia megszállás, gyarmatainak elvesztése, az agrárszektor nehézségei gazdasági, politikai és társadalmi válság felé vezették az országot. A gyarmatbirodalom megingott, a belső társadalmi feszültségek mellett felerősödtek a baszk, a gallego és katalán nemzeti mozgalmak. A minden nehézség ellenére a polgári átalakulás útjára lépett Spanyolország a jogi modernizáció mind határozottabb szükségességével és igényével is szembe találta magát. A polgári forradalom 1812 és 1833 közötti szakaszában a liberális kormányok jelentős erőfeszítéseket tettek a jog egységesítése érdekében. Az 1812-es cádizi alkotmány francia mintára megteremtette az alkotmányos monarchiát – hatalommegosztással és az alapvető jogok biztosításával –, majd viszonylag rövid időn belül több különböző alkotmány került megalkotásra (1837, 1845, 1876). A Code Civil hatására Spanyolországban megkezdődött a polgári jog kodifikációja és egy egységesítő jogi modernizációs folyamat.

A 19. század közepétől az európai jogi modernizációt előkészítő folyamat szerves részévé vált a spanyol jogszokáskutatás. A jogszokások jogtudományba történő szerves beépülésének egyik első állomása volt 1845-ben Julián Sanz del Río vezetésével a Madridi Központi Egyetem Jogfilozófiai Tanszékének megalapítása. Az itt folyó képzés és kutatás hatására fordult Joaquín Costa (1846–1911) figyelme a szokásjog kutatása felé. A Costa által kezdeményezett és a korszak legjelesebb jogtudósai részvételével, széles körű társadalmi érdeklődés mellett megvalósult kutatások eredményei pedig nemcsak a spanyol szabályozásra, de a jogrendszerüket spanyol mintára kialakító dél-amerikai államokra is komoly hatást gyakoroltak. A spanyol jogszokások egyik első gyűjtőjeként magának nemzetközi hírnevet szerzett Rafael Altamira például 1909-ben a Buenos Airesi Egyetem Jogi Karán tartott előadásában a jogszokáskutatás spanyol iskolájáról, illetve doktrínájáról beszélt. Mint említette, Costa mellett több ismert spanyol jogtudós vett részt a szokásjog területén a 19. század végétől végzett évtizedes kutatásokban.¹ A spanyol jogszokáskutatás következő generációjának kiváló képviselője, Carreras i Artau (1879–1954)² 1917-ben a kutatási eredmények áttekintése során egyenesen *escuela consuetudinária*ról ír, amelyet *costistának* nevezett.³ Mint fogalmazott, ennek az iskolának a kutatási eredményei több ezer oldalnyi monográfiában, publikációkban, gyűjtésekben és kutatásokban összegezhetőek.

Tanulmányomban a spanyol szokásjogkutatás costai iskolájának jogtudósai közül Manuel Pedregal, Rafael Altamira és Mariano Ruiz-Funes García kutatásait és szerepüket az iskolaformálásban kívánom bemutatni. Bizom abban, a magyar nyelven kevésbé hozzáférhető források és szakirodalmak nemcsak a spanyol jogszokáskutatás alaposabb megismerését teszik lehetővé, de hozzájárulnak a magyar jogi modernizáció előképeire vonatkozó kutatások értelmezéséhez is.

Matla Gabriella

A spanyol costai szokásjogi iskola jogtudósai, Manuel Pedregal, Rafael Altamira és Mariano Ruiz-Funes García

2. Manuel Pedregal y Cañedo (Grado, 1831 – Madrid, 1896)⁴

Jogi tanulmányait az Oviedói Egyetemen végezte 1856-ban, ezt követően ügyvédként dolgozott, majd 1865-től az ügyvédi kamara (*Colegio de Abogados*) vezetője volt. Fiatalkorától aktív közéleti és politikai szerepet vállalt: a Demokrata Párt egyik alapítója volt, az asztúriai republikánus mozgalom, majd a Tartományi Forradalmi Tanács tagja. Már 1854-ben részt vett a *Tudományos és Irodalmi Akadémia*, később az *El Constituyente* folyóirat megalapításában. Az 1868-as forradalmat követően, *Ayuntamiento de Oviedo* tanácsosává választották, 1869-ben, 1871-ben és 1872-ben is indult a tartományi képviselői posztért. 1873-ban az alkotmányozó nemzetgyűlésben (*Cortes Constituyente*) Gijón képviselője, később alelnök, majd La Coruña polgári kormányzója volt, Emilio Castelar⁵ kormányzása idején pénzügyminiszter. Az Első Köztársaság bukása után ügyvédként dolgozott tovább. Pedregal a spanyol jogszokáskutatásban meghatározó szerepet vállaló madridi *Ateneo (Ateneo Científico y Literario)* tudományos és irodalmi társaság tagja, később elnöke volt, valamint a spanyol jogszokáskutatás intézményének tartott *Jogtudományi és Törvényhozói Királyi Akadémia (Real Academia de Jurisprudencia y Legislación)* tagja. Giner de los Ríos-szal⁶ együtt az *Institución Libre de Enseñanza (ILE)*⁷ egyik megalapítója, rektora és az igazgatótanács elnöke. Indult az Oviedói *Cortes* választásokon 1881-ben. A Centralista Párt vezetője volt, aki Asztúriában Gumerindo de Azcárate⁸ és Rafael María de Labra⁹ társaként részt vett a köztársasági unió létrehozásában.

Pedregal a *Materiales para el estudio del derecho municipal consuetudinario* (1885) kötetben Costa társszerzőjeként Asztúria jogszokásait vette górcső alá. A madridi Központi Egyetem összehasonlító jogtörténész professzora, Gumersindo de Azcárate¹¹ véleménye szerint jogszokáskutatása társadalompolitikai szempontból is rendkívül figyelemre méltó. A *Derecho municipal consuetudinario* című tanulmányban Asztúria tartomány településének helyi rendelkezéseit, a tulajdonviszonyokat, a vidéki emberek szokásait, a közös tulajdonú, illetve közösen használt területek (például legelők, szántóföldek) szabályait, azok

mindennapi gyakorlatát vizsgálta a földművelés és állattartás területén a falusi közösségekben. Pedregal felhívta a figyelmet a közösségi tulajdon részletes tanulmányozásának fontosságára, és kitért a helyi rendeletek megsértése esetén alkalmazott bírságolási, elzáró- és jogszokásokra is.¹²

Pedregal *Derecho de familia, derecho municipal* tanulmánya az asztúriai falvakban és városokban gyűjtött, elsősorban a házassághoz és a családhoz kapcsolódó jogszokásokat adta közre. Ezek között külön kitért a házassági szerződésre, az örökös nevezésre, a nem házas gyermekek jogaira, a bérleti szerződés családjogi vonatkozásaira, az atyai hatalomra és a nő családon belüli jogállására. Pedregal mindkét munkája 1902-ben újradíjazásra került a costai spanyol szokásjogi iskola eredményeit összegző *Derecho consuetudinario y economía popular* kötetben.¹³

3. Rafael Altamira y Crevea (Alicante, 1866 – Mexikó, 1951)

Altamira 1886-ban a Valenciai Egyetemen polgári és kánonjogi diplomát, 1887-ben Madridban jogi doktorátust szerzett, ezt követően ügyvédként dolgozott. A *La Justicia* republikánus napilap szerkesztője volt 1888-tól, 1892-től a lap igazgatója. Emellett az 1880-1883 között Costa által is szerkesztett *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza* című folyóirat vezetője volt. A Nemzeti Pedagógiai Múzeum titkáráként dolgozott 1888-tól, 1897-ben az Oviedói Egyetem Jogtörténelmi Tanszékének vezetője volt, aki 1898-ban az egyetem jogi karának más tanáraival együtt megalapította a szabadművelődés és tudományos ismeretterjesztés asztúriai szervezetét, az *Extensión Universitariát*.¹⁴ Altamira reformelképzeléseinek oktatási főfelügyelőként, majd

Manuel Pedregal y Cañedo¹⁰

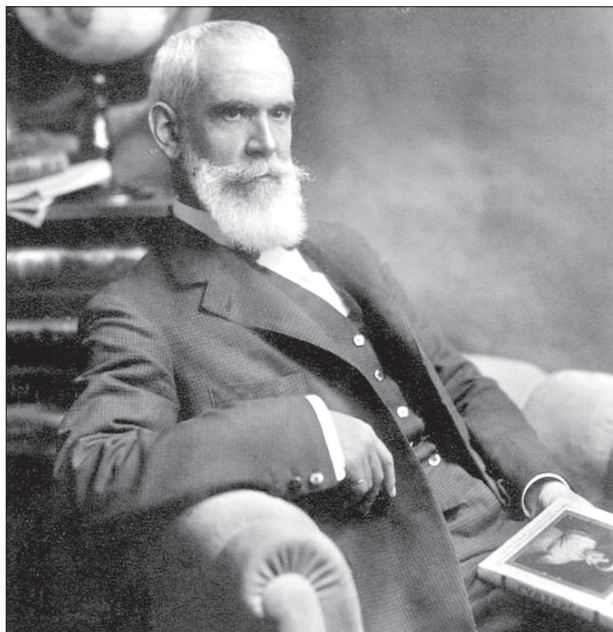
az alapfokú oktatás főigazgatójaként próbált érvényt szerezni, 1913-ban azonban politikai nyomásra lemondott e tisztségéről.

Egy évvel később a Diplomáciai és Konzuli Intézet (mai Diplomáciai Iskola) tanárává, valamint a Madridi Központi Egyetem *Historia de las Instituciones Políticas y Civiles de América* tanszékének vezetőjévé nevezték ki. E tisztségét Altamira egészen nyugdíjazásáig, 1936-ig töltötte be. Altamira 1916 és 1923 között a Valenciai Egyetem szenátora volt, 1931-ben a Madridi Egyetem Jogi Karának dékánjává választották.¹⁵

Altamirát tudományos munkásságának elismeréseként (ennek részeként a szokásjog és a jogszokás kutatás területén elért eredményeit) az Oviedói Akadémia 1909-

ben levelező, majd 1911-ben rendes tagjává választotta, 1922-ben pedig a Történettudományi Királyi Akadémia akadémikusává nevezték ki. A spanyol köz- és felsőoktatás területén végzett tevékenységét (amely szorosan kötődött az ILE pedagógiai programjaihoz) *Doctor honoris causa* címmel ismerték el La Plata, Lima, Mexikó, Sorbonne, Bordeaux, Cambridge, Columbia, Havanna, Brüsszel, Santiago de Chile és Montevideo egyetemeken. Altamira jogász, történész, a spanyol jogszokás kutatás nemzetközileg elismert képviselője volt, de legalább ennyire fontos volt nemzetközi jogásként a párizsi *Tribunal de Litigios de Mineros*,¹⁷

majd a Hágai Nemzetközi Bíróság, illetve az Állandó Nemzetközi Bíróság tagjaként végzett munkája. Először 1931-ben, később 1951-ben Nobel-békedíjra is javasolták Altamirát, aki a spanyol polgárháború kitörését követően Mexikóba vonult száműzetésbe. Altamira gondolkodására, társadalompolitikai nézeteire és pályájának alakulására – ebben a spanyol jogi modernizáció egyik lehetséges forrásának tekintett, a nép körében élő jogszokások megismerése mellett elköteleződésre – nagy hatással volt Joaquín Costa, Gumerindo de Azcárate, Nicolás

Rafael Altamira y Crevea¹⁶

Salmerón (1838–1908),¹⁸ Giner de los Ríos és Manuel Bartolomé Cossío (1857–1935).¹⁹

Altamira munkáiban a haladás, a szabadság, a jog, a harmónia, a fejlődés, a törvény eszméit a spanyol nemzeti gondolattal egyesítette.²¹ A közösségi tulajdon történetét az őskortól a 19. századi Spanyolországig felölelő, 1890-ben kiadott *Historia de la propiedad comunal* doktori értekezésének elkészítése során témavezetője az *Ensayo sobre la historia del derecho de propiedad*²² könyvében a tulajdonjog történetét részletesen feltáró Gumersindo de Azcárate, a spanyol jogszokás kutatás kiemelkedő képviselője volt. Altamira az értekezés elkészítése során Costa tanácsa szerint alaposan elmélyült a félsziget különböző közösségi tulajdonformáinak történeti tanulmányozásában (például családi közös vagyon, földközösség). Értekezésében a falusi kö-

zösségekre és családokra vonatkozó jogszokásgyűjtesek akkor ismert anyagát is felhasználta – elsősorban Costa, Azcárate, González de Linares (1834–1893),²³ Pedregal, Juan Serrano Gómez (1837–1898),²⁴ Wentworth Webster (1828–1907),²⁵ Josep Pella (1852–1918)²⁶ kutatásait.²⁷

Figyelemre méltó, hogy Altamira mennyire ismerte és értette, értékelt Costa agrárközösségekre vonatkozó kutatásait [*Colectivismo agrario en España* (1898)]. Gyűjtései nyomán Costa hatására ő is különös figyelmet szentelt a spanyol jogszokásoknak, a közösségi földtulajdon fennmaradásáról és a jogszokások helyi gyakorlatainak.²⁸ Costa hatása érhető tetten abban is, hogy a szokásjogi gyűjtesek az értekezésbe illesztésével és jelen idejű hasznosíthatóságuk lehetőségének vizsgálatával Altamira a tulajdonformák összehasonlító elemzése során túllépett a histogramikus megközelítésen. A társadalmi és gazdasági életben még hasznosnak tekintett jogszokások (például közös munkavégzés szokásrendje, az öntözővízre vonatkozó szokások) és közösségi tulajdoni formák (például földközösség, legelőközösség) védelmét, megőrzésük fontosságát hangsúlyozta. Kiemelte a közösségi szokásjog gazdag és élénk valóságát, a gyakorlatban meg tapasztalható bőséges és változatos formáit, szemben a tulajdonjogra vonatkozó liberális törvényhozás elvont megfogalmazásával. Erre alapozta a hagyományos közösségi intézmények védelmét – a népi jogtudat visszatükröződéseként. Másrészt Altamira hiányolta, hogy az új spanyol egységsítő törvényhozás – az 1888-ban kihirdetett montenegrói Polgári Törvénykönyvben foglalt rendelkezésektől elté-

rően – nem fordított nagyobb figyelmet a közösségi tulajdon osztatlan használatának formáira, amelyek a családok létfontosságú támaszát, túlélését jelentették.²⁹ A spanyol szokásjogban a földközösségről folytatott viták központi

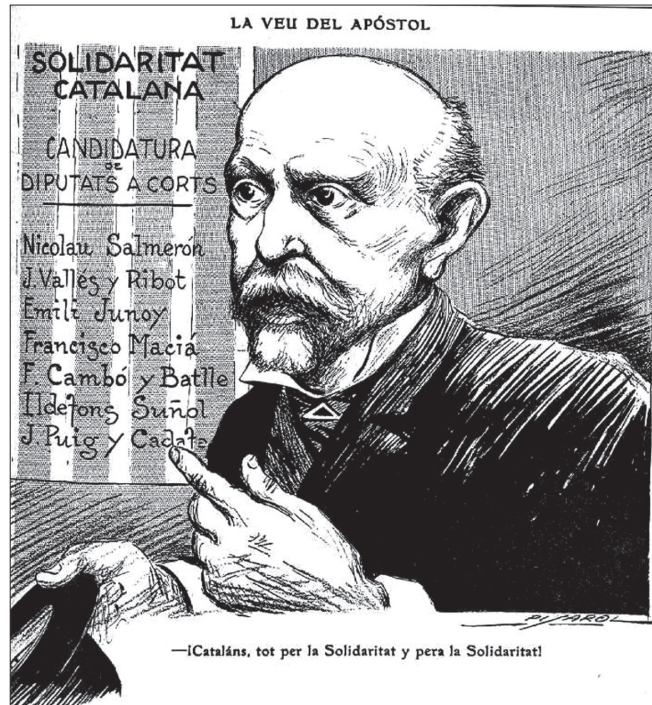
szerepet töltöttek be. Costa hatására Altamira is különös figyelemmel fordult az öntözővíz-elosztás szokásköre felé.

Altamira alicantei gyűjtésének eredményei 1896-ban a *Revista General de Legislación y Jurisprudencia* című folyóiratban láttak napvilágot, melynek bővített változata *Mercedo de agua para riego en la Huerta de Alicante y en otras localidades de la Península y Canarias*³⁰ címmel 1902-ben jelent meg a Costa neve által fémjelzett, a spanyol szokásjogi kutatásokat összefoglaló *Derecho consuetudinario y economía popular* második kötetében. E munkájában Altamira történeti és jogtörténeti áttekintést ad a 13. századtól 1865-

ig, kitérve az alicantei öntözővíz-elosztási és -értékesítési rendszerre is.

Altamira további kutatásai egy terjedelmesebb mű kidolgozásához vezettek. Costa kezdeményezésére a *Real Academia de Ciencias Morales y Políticas*³¹ évente kiírt szokásjogi témájú monográfiai pályázatára benyújtott pályamunkák között szerepelt 1903-ban Altamira *Derecho consuetudinario y economía popular de la provincia de Alicante* című műve, amely díjat nyert, és 1905-ben meg is jelent. A magyar jogszokás kutatáshoz fűződő kapcsolat szempontjából megemlítendő, hogy e gyűjtésre, mint a spanyol jogszokás kutatás kiemelkedő eredményére, Tagányi Károly³² és Tárkány Szücs Ernő³³ is hivatkozik.

A monográfia egyik fejezetének központi kérdése, Costa hatására Altamira „személyes kutatásainak különleges tárgya”³⁴ az öntözővíz használata körében Alicante tartományban kialakult jogszokások rendkívül gazdag köre volt. Ezt egészítették ki a családhoz és a közösségi tulajdonhoz kapcsolódó gyűjtesek. Altamira a család fejezetben kitért például a jegyesség, a házasság, a hozomány, a házastársi vagyon, az örökbefogadás, a nők családon belüli jogállása, illetve a temetés tárgykörére. Összegyűjtötte a közösségi tulajdonnal kapcsolatos jogszokásokat (közhasználatra szánt területek: szántók, hegyek, rétek, legelők, faluközösségi létesítmények stb.). Közölt anyagot a munka és a napszám jogszokásairól, amelyet kiegészített az Alicante tartomány iparosaira, gazdasági helyzetükre, a gazdasági társaságokra, egyesületekre vonatkozó adatközlésekkel.

Nicolás Salmerón²⁰

A mű monografikus szemponttal gyűjtött össze minden olyan adatot, amely érdemes lehetett a társadalmi problémákkal kapcsolatos reflexiókra és azok megoldásainak kidolgozására. Az agrártulajdon rendszerének vizsgálata során elsősorban a földhasználati és tulajdonviszonyokat mutatta be: főként a családi vagyoni átadásával, a szerződések időtartamával és a betakarított termés elosztásával kapcsolatos normákat vizsgálta. Külön kiemelte és részletezte azokat az eseteket, amikor a szokás a termelő javát szolgáló szerződésekre vonatkozó jogszabályokat módosította.³⁵

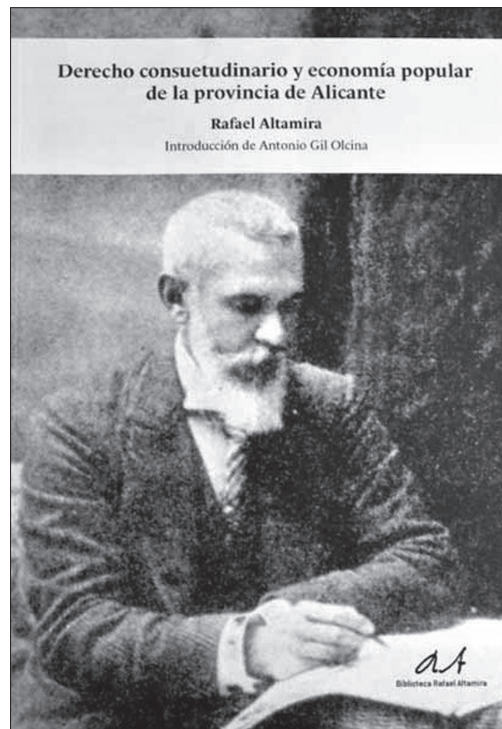
Altamira kutatása jelentősen hozzájárult az alicantei szokásjog és földközösség megismeréséhez. Ahogyan munkáiban is megfogalmazta, az Alicante tartományban történt népességváltozás, a nemzetközi kereskedelmi hatások erősödése, a helyi *fuerók* V. Fülöp által történt eltörlése és a 19. század egységesítő áramlata nem hagyták érintetlenül a helyi normákat.

*„Az igazán érdekes az, hogy mindezen okok ellenére fennmaradtak jogszokások és jogi specialitások, és viszonylag nagy számban; [...] ez kedvez a szokásforma továbbélésének, amely ellenáll minden egységesítő nyomásnak, sőt még a jogszabályok által intenzíven átírt területeken is talál réseket, ahol kihajt, új fajtákat hoz létre és megőrzi sok régit.”*³⁶

Altamira szokásjog iránti érdeklődése elsősorban a tulajdonjog története, azon belül is a földtulajdon közösségi formái felé fordult. Célja a costai javaslatnak megfelelően az volt, hogy megtalálja ezeket a hagyományos használati formákban, a népi joggyakorlatban és a szokásjogi normákban, és ezeket a Polgári Jogi Kódex és a törvényhozás reformjához szükséges kiinduló ponttá és alappá tegye.³⁷

Altamira kutatásai során a történettudomány és a jogtudomány módszereit etnográfiai módszerekkel egészítette ki. Mint monográfiája előszavában fogalmazott, van olyan fejezet, amely „személyes kutatásaim gyümölcse”:³⁸ szóbeli információk, kérdőív és személyes interjúk alapján készült.

Altamira a spanyol jogtörténeti tanszéken kifejtett oktatói és kutatói tevékenysége során megismertette hallgatóival a jogszokáskutatást. 1904-ben a szokásjog témakört mint választható szemináriumi kutatási témát javasolta tanszéke hallgatói számára. Különösképpen figyelemre méltó, hogy Altamira a római jogot nem az ókori római jogtudósok műveiben kereste, hanem a *Partidas*-ban, „mert ez az, ami hatással volt a középkori és modern Európára, és mert spanyol forrás”³⁹. Jogtörténeti kurzusain hallgatóival Savigny, Sumner, Maine, Post, Kohler, Blackstone,

Lambert és Gény munkásságát, valamint Costa szokásjogi elméletét tanulmányozták. Altamira az elméleti megközelítésen túllépve empirikus kutatásokat is végzett: „Hogy az elméletek tanulmányozását a valóság közvetlen megfigyelésével egészítsem ki, azzal bíztam meg a hallgatókat, hogy gyűjtsenek élő szokásokat Asztúria különböző településein.”⁴⁰

A szokásjog tanulmányozása céljából, és annak érdekében, hogy segítse hallgatói munkáját, kérdőíveket készített és terepkutatást szervezett.

„Posada úr,⁴¹ a politikai jog és közgazdaságtan tanszékről, és az utóbbi időben én a jogtörténeti tanszékemen kutatásokra és kirándulásokra vittük hallgatóinkat az asztúriai szokásjog tanulmányozására. [...] Nagy mennyiségű ada-

*tot sikerült összegyűjtenünk, amelyek egy része kiadásra került, más részét pedig az egyetem archívumában őrzik publikálásra.”*⁴²

Altamira 1909-ben a Buenos Aires-i Egyetem Jogi Karán tartott előadásában „costai kezdeményezésre” született spanyol szokásjogi iskola eredményeit az alábbiakban fogalmazta meg:

*„[...] az élő spanyol jogszokásról gyűjtött anyag felülmúlja a világ bármely más nemzetét, mivel némelyikük-nél teljesen hiányzik ez a munka, nem tanulmányozták a megélt szokásjogukat, és ezért nem rendelkeznek a jogélet e sajátos irodalmával, mint ahogy ma Spanyolország”*⁴³

Altamira éppen a spanyol szokásjogi iskola kutatási eredményeinek tükrében fogalmazta meg a nép körében élő szokások, a szokásjog funkcióját és lényegét:

*„a példák ismétlésével, az elvégzett tanulmányok nyomásztó súlyával bebizonyította, hogy nem egy kis, hanem nagy csoportot alkotnak, és bebizonyította, hogy szokásjogunk a jogélet minden területére vonatkozik, úgy mint családjog, tulajdonjog, önkormányzati jog, választójog, sőt közjegyzői jog is; [...] bebizonyította, hogy a szokásjog egy permanens, állandó dolog, ma éppolyan élő és valós, mint a középkorban és a vizi-gótok idején, hiszen megmutatták, hogyan alakultak ki korunkban és napjainkban új szokások a polgári és a választási jog tárgyában és megmutatta azt is, hogy a szokás győzedelmeskedik a jog felett”*⁴⁴

Altamira a spanyol jogszokásgyűjtés, további kutatási eredményei és tudományos életpályája mellett kiemel-

kedő szerepet játszott a spanyol egyetemi oktatás, különösképpen a jogászképzés területén. Amerikai útja során 1910. január 22-én Mexikóban tartott előadást ügyvédeknek az *Escuela Nacional de Jurisprudencia* falai között *Educación científica y educación profesional del jurista* címmel,⁴⁵ amelyen a jogászképzés mexikói és spanyol tantervét hasonlította össze. Számos javaslatot fogalmazott meg a mexikói jogászképzés megújítására, elsősorban a jogtudomány proaktív funkciója szellemében. Javasolta a jogtörténet mint önálló tantárgy kötelező oktatását, a képzési rendszerbe történő beillesztését. Indítványozta továbbá, hogy a római jogi kurzus – amely csak szakterületként létezett a doktori képzésben – terjesszék ki a licenciátusra. Javasolta továbbá a kánonjog kurzus tanrendbe illesztését, a latin nyelv oktatásának bevezetését, és a szokásjog mint önálló tantárgy létrehozását. Altamira a szokások meghatározó szerepét hangsúlyozta az írott joggal, a törvényekkel szemben. Példaként említette azokat az indián szokásokat, amelyek a gyarmatosítás alatt ugyan átalakultak, mert szembekerültek a spanyol törvényekkel, mégis tovább éltek, fennmaradtak. Éppen ezért javasolta Mexikóban is a szokások megismerését a nép jogéletének megértéséhez.⁴⁶

Altamira a tudományos érdeklődését, oktatói és kutatói tevékenységét meghatározó küldetését az alábbiak szerint fogalmazta meg:

„[...] tanszékemen különös gondot fordítottam arra, hogy a hallgatók kutatómunkáját olyan források felé tereljem, amelyek információgazdagságát magam már megismertem; nemcsak azért, mert ez az igazság, hanem azért is, hogy felkeltsem az érdeklődésüket, és reményt adjak nekik számos fontos felfedezésre.”⁴⁷

4. Mariano Ruiz-Funes García (Murcia, 1889 – Mexikó, 1953)

A büntetőjogász, republikánus Ruiz-Funes a Madridi Központi Egyetem Jogi Karán licenciátusi, majd doktori fokozatot szerzett 1912-ben, és ezzel egy időben megválasztották a *Colegio de Abogados* tagjának. Ruiz-Funes rövid ideig ügyvédként dolgozott, majd a Murciai Egyetem Jogi Karán lett egyetemi tanár, 1925-ben tanszékvezető. Ezt követően dékán, illetve rektorhelyettes volt. Kutatómunkája

a büntetőjogra, kriminalisztikára irányult. Csatlakozott a Manuel Azaña által alapított Republikánus Akció Párthoz, 1931-ben pedig a Republikánus párthoz. 1931 és 1933 között Murcia képviselője volt a *Cortes Constituyentes*-ben.

A Parlamenti Bizottság tagjává választották, közreműködött az 1931-es Spanyol Köztársaság alkotmánytervezetének megszerkesztésében. 1933-ban ismét a Murciai Egyetem oktatója és kutatója volt, illetve a madridi *Instituto de Estudios Penales*-ben tanított. A Republikánus Baloldal képviselőjelöltje, földművelésügyi miniszter volt Azaña, Barcia-Trelles és Casares Quiroga kormányaiban (1936. február 19.–július 19.); illetve igazságügy miniszter Giral első kormányában (1936. július 19.–szeptember 4.) és Largo Caballero kormányában (1936. szeptember 4.–november 4.). 1937-ben a Köztársasági kormány lengyelországi ügyvivőjének nevezték ki, majd belgiumi nagykövetté. 1940-ben néhány hónapnyi kubai tartózkodás után száműzetésbe vonult Mexikóba, ahol elsősorban büntetőjogi és kriminológiai szakterületeken folytatott tanácsadói és oktatói tevékenységet, majd a Mexikói

Autonóm Nemzeti Egyetem tanszékvezetőjévé nevezték ki, számos latin-amerikai ország tudományos akadémiaja tagjává választották Ruiz-Funest.⁴⁸

1912-ben Ruiz-Funes a jogi doktori fokozat megszerzésére irányuló, szokásjogi témát tárgyaló *El derecho consuetudinario en la huerta y campo de Murcia* című doktori értekezése a bírálóbizottságtól kitűnő minősítést kapott. A dolgozat tartalmi szempontból egyben kiinduló pontként szolgált a *Real Academia de Ciencias Morales y Políticas* 1914-es felhívására benyújtott és díjazott *Derecho consuetudinario y economía popular de la provincia de Murcia* című művének. E monográfiát – amely a doktori értekezésnek nagyobb terjedelmű, családjogi témával kibővített és egész Murcia megyét vizsgáló változata – 1916-ban jelentették meg.

Ruiz-Funes monográfiája két, egymástól jól elhatárolható részből állt. Az első rész antropológiai szemléletű volt, amely végigkísérte az ember életútját: születés, házasságkötés előtti kapcsolatok, házasság, szülő-gyermek kapcsolat, halál és végrendelet. A második rész elsősorban a tulajdonviszonyokra, a feles művelési szerződésekre, a bérleti és egyéb szerződésekre fókuszált. A közösségi és önkormányzati jogszokásokat, a Segura folyó és a környező települések öntözőrendszerét, a helyi iparosok szokásait, valamint a közösségi intézményeket (például jótékonyági intézmény, takarékszövetkezet) mutatta be

Mariano Ruiz-Funes García⁴⁹

különböző murciai településeken (La Unión, Yecla, Jumilla, Villanueva, Mazarrón, Murcia, Águilas).⁵⁰

Érdemes szólni arról, miként értékelte a háromtagú bírálóbizottság e pályamunkát (tagjai: Gumersindo de Azcárate, Rafael de Ureña⁵¹ és Rafael Altamira). Méltatták a mű monografikus szemléletét, a részlet- és adatgazdag gyűjtést, a jól strukturált feldolgozást, a kritikai szemléletű megközelítést. Egyedül az összehasonlítást hiányolták (a határvidékek és a murciai szokások esetében, valamint az öntözéssel kapcsolatos szokások közgazdasági és jogi szempontú összehasonlítását).⁵²

Mariano Ruiz-Funes éppúgy, mint a costai szokásjogi iskola más képviselői, a történelmi, jogi forrásokat, dokumentumokat és szakirodalmat etnográfiai módszerek alkalmazásával egészítette ki: kérdőíves gyűjtéssel, interjúkkal, szóbeli adatközléssel.⁵³

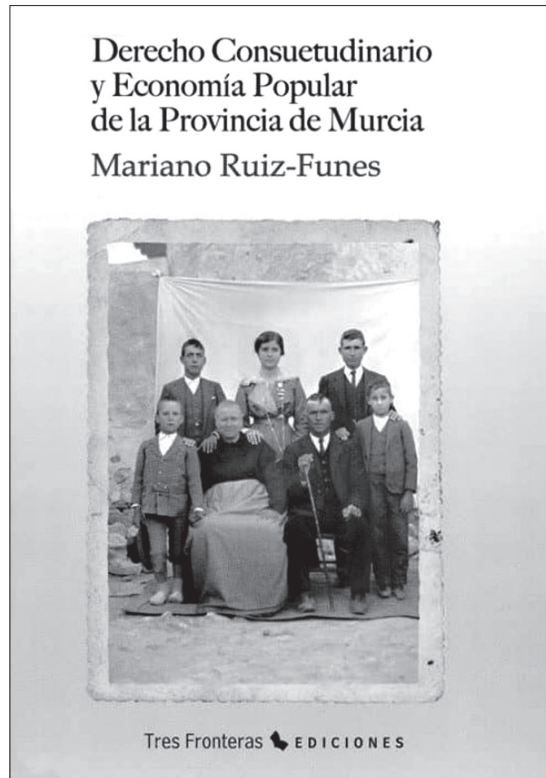
5. Összegzés

A spanyol szokásjogi iskola olyan magánjogi kódex létrehozását javasolta, amely figyelembe veszi az egyes régiók/tartományok szokásjogi intézményeit. A jogszokáskutatás iránt elkötelezett spanyol jogászok egy csoportja e feladatot szem előtt tartva gyűjtötte a jogszokásokat Spanyolország szinte teljes területére kiterjedően a 19. század végétől. E széles társadalmi nyilvánosság által támogatott jogszokásgyűjtés kezdemé-

nyezője Joaquín Costa volt, akihez további spanyol jogtudósok csatlakoztak, többek között Manuel Pedregal, Rafael Altamira és Mariano Ruiz-Funes.

Pedregal az asztúriai önkormányzati szokásjog kutatása terén ért el nagy jelentőségű eredményeket, míg Altamira, hasonlóan Costához, úttörő szerepet játszott a földtulajdon közösségi rendszerének jogtörténelmi szempontú, elsősorban Alicante tartományban történő tanulmányozásában, hangsúlyozva a közösségi tulajdon jelentőségét a paraszti gazdaságok fennmaradásában és történelmi fejlődésében. Mariano Ruiz-Funes Murcia tartomány népi jogéletét vizsgálta.

Jól látható, hogy e kutatók, jogszokásgyűjtések fokozatosan bővültek újabb és újabb jogszokásterületek vizsgálatával (például családjog). Ily módon is tágítva, szélesítve a jogszokáskutatás horizontját. Szorosan beépültek a costai programba, annak organikus részévé válva járultak hozzá a jogtudomány újraértelmezéséhez. Jogászokként, jogtörténészekként, történészekként, egyetemi oktatókként vagy éppen politikusokként a társadalmi, szociális és gazdasági kérdésekre innovatív szemlélettel keresték a választ, és reagáltak a jogalkotás és jogalkalmazás új kihívásaira. Costa és a costai szokásjogi iskola képviselőinek gyűjtései és publikációi nyomán a 19. század végétől egyre teljesebbé vált és 1917-ig kialakult a spanyol jogszokáskutatás corporusa.

MATLA, GABRIELLA

Die Costa'sche Schule des Gewohnheitsrechts

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Studie setzt sich zum Ziel, die rechtsgeschichtlichen und rechtskulturellen Einflüssen sowie die wichtigsten Ergebnisse der spanischen Gewohnheitsrechtsforschung vorzustellen, basierend auf Forschungen der Vertreter der Costa'schen Schule des Gewohnheitsrechts: Manuel Pedregal, Rafael Altamira und Mariano Ruiz-Funes García. Pedregals Untersuchungen widmeten sich der gewohnheitsrechtlichen Regelung von Gemeinden, Altamira beschäftigte sich – wie Joaquín Costa – mit

der Erforschung der Zusammenhänge zwischen Landbesitz und Gemeinschaftssystem aus rechtsgeschichtlicher Sicht. Altamira betonte die Rolle des Gemeinschaftsbesitzes in der geschichtlichen Entwicklung der Bauernwirtschaft und Mariano Ruiz-Funes untersuchte das Rechtsleben des gemeinen Volkes in der Region Murcia. All die obigen Forschungen leisteten einen erheblichen Beitrag zur Entstehung des modernen, einheitlichen, auf die Traditionen stark basierenden spanischen Rechts.

Jegyzetek

- ¹ A téma kapcsolódó kérdéseiről MATLA Gabriella: A spanyol jogszokáskutatás úttörője: Joaquín Costa Martínez. In NAGY Janka Teodóra (szerk.): *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai: Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 7.*, Szekszárd, 2017. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 261–270. p.; NAGY Janka Teodóra – MATLA Gabriella: The Characteristics of Researching Legal Customs in Spain and Hungary in the Light of the Accomplishments of Joaquín Costa Martínez and Ernő Tárkány Szücs. *Jogtörténeti Szemle*, 2021. Special issue, 52–60. p.
- ² Tomas Carreras i Artau filozófus, etnológus, politikus, egyetemi tanár, katalóniai jogszokásgyűjtésére hivatkozik TAGÁNYI Károly: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről*. Budapest, 1919. Magyar Néprajzi Társaság, 52. p.; TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. *Létiünk*, 1973. 3–4. sz. 89. p.
- ³ CARRERAS I ARTAU, Tomas: Joaquim Costa i els estudis consuetudinarios a Espanya (Una excursió de Psicologia i Etnografia hispanes). *Estudis i Materials*, Vol. 2, 1917. 89–148. p.
- ⁴ Az életrajzi adatok megtalálhatók a <https://dbe.rah.es/biografias/8203/manuel-pedregal-y-canedo> oldalon. Pedregal születési évszámaként 1832 szerepel Gumersindo de Azcárate nekrológiájában, melyet a madridi *Ateneoban* olvasott fel: AZCÁRATE, Gumersindo de: *Manuel Pedregal y Cañedo: biografía*, Gijón, 1897. Fototipia y tipografía de O. Bellmunt y Compañía, 5.p.; SAMPEDRO, José Luis – MERRY VAL, Fernando Alos: *Ministros de hacienda y economía, de 1700 a 2005*. Madrid, 2005. Ministerio de Economía y Hacienda, Centro de Publicaciones, 266. p. 1831 került feltüntetésre: NORIEGA ÁLVAREZ, Julio – RODRÍGUEZ, Alejandro (Coord.) *Memoria Ilustre Colegio de Abogados de Oviedo*. Oviedo, 2015. Imprenta Narcea, 17. p.
- ⁵ Emilio Castelar (1832–1899) író, politikus, történész, egyetemi tanár, a spanyol képviselőház tagja, a Spanyol Köztársaság elnöke 1873. szeptember 7. és 1874. január 3. között.
- ⁶ Giner de los Ríos (1839–1915) pedagógus, filozófus.
- ⁷ Az *Institución Libre de Enseñanza* 1876-ban alakult az oktatás és a tudományos kutatás szabadságának elve alapján, azzal a küldetéssel, hogy hozzájáruljon a spanyol társadalom erkölcsi és kulturális megújulásához.
- ⁸ Gumersindo de Azcárate (1840–1917) jogász, történész, a madridi Központi Egyetem Összehasonlító törvényhozási jog professzora; León képviselője; a Kodifikációs Bizottság és a Munkaügyi Bizottság tagja.
- ⁹ Rafael María de Labra Cadrana (1841–1918) jogtudós, politikus, az ILE egyik alapítója 1876-ban, melynek rektora 1881 és 1882, utóbb 1885 és 1918 között, a Madridi *Ateneo* elnöke, a *Real Academia de Ciencias Morales y Políticas* tagja, a spanyol emigránsok jogainak védelmezője.
- ¹⁰ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b4/Manuel_Pedregal.jpg.
- ¹¹ AZCÁRATE 1897. 10. p.
- ¹² PEDREGAL, Manuel: Derecho municipal consuetudinario. In COSTA, Joaquín – PEDREGAL, Manuel – SERRANO GÓMEZ, Juan: *Materiales para el estudio del derecho municipal consuetudinario de España*. Madrid, Imprenta de la Revista de Legislación, 1885. 10–21. p.
- ¹³ PEDREGAL, Manuel: Derecho de familia, Derecho municipal. In COSTA, Joaquín: *Derecho consuetudinario y economía popular*. Tomo II. Barcelona, 1902. Manuel Soler, 113–132. p.
- ¹⁴ Egyetemen kívüli oktatás: matematika, fizika és társadalomtudományok terén tudományos népszerűsítő órákat tartanak, nemcsak Oviedo-ban, hanem Asztúria különböző városainak munkásközpontjaiban és falvaiban.
- ¹⁵ MALAGÓN, Javier – ZAVALA, Silvio: *Rafael Altamira y Crevea. El historiador y el hombre*. Mexikó, 1971. Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Históricas, 76–79. p.
- ¹⁶ <https://blogs.ua.es/rafaelaltamiraycrevea/files/2012/12/rafael-altamira3.jpg>.
- ¹⁷ Bányajogi jogvitákra hatáskörrel rendelkező külön bíróság.
- ¹⁸ Nicolás Salmerón politikus, ügyvéd, filozófus, az Első Köztársaság harmadik elnöke.
- ¹⁹ Manuel Bartolomé Cossío pedagógus, művészettörténész, Museo Pedagógico Nacional (Nemzeti Pedagógiai Múzeum) igazgatója, Misiones Pedagógicas elnöke, Madridi Központi Egyetemen kötött barátságot Joaquín Costával.
- ²⁰ <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nicolás-Salmerón-1907.jpg>.
- ²¹ CALLE VELASCO, María Dolores: Rafael Altamira y su idea de España. In ALTAMIRA, Pilar (Coord.): *La huella de Rafael Altamira*. Madrid, 2013. Universidad Complutense de Madrid, 11. p.
- ²² AZCÁRATE, Gumersindo de: *Ensayo sobre la historia del derecho de propiedad y su estado actual en Europa 1879–1883*. Madrid, 1879. Imprenta de la Revista de Legislación.
- ²³ Gervasio González de Linares szokásjogi gyűjtése GONZÁLEZ DE LINARES, Gervasio: Santander. In COSTA 1902.
- ²⁴ Juan Serrano Gómez, katona, szokásjogi gyűjtése SERRANO GÓMEZ, Juan: Burgos, Soria, Logroño. In COSTA 1902.
- ²⁵ Wentworth Webster író.
- ²⁶ José Pella y Forgas politikus, publicista, történész.
- ²⁷ ALTAMIRA, Rafael: *Historia de la propiedad comunal*. Madrid, 1890. Analecta, 302–313. p.
- ²⁸ GARAYO URRUELA, Jesús María: Rafael Altamira y los problemas agrarios, *Historia Digital*, Vol. 31, 2018. 46–84. p.
- ²⁹ Uo. 59. p.
- ³⁰ ALTAMIRA, Rafael: Mercado de agua para riego en la Huerta de Alicante y en otras localidades de la Península y Canarias. In COSTA 1902. 145–174. p.
- ³¹ Erkölcsi és Politikatudományi Királyi Akadémia.
- ³² TAGÁNYI 1919. 52. p.
- ³³ TÁRKÁNY SZÜCS 1973. 89. p.
- ³⁴ ALTAMIRA, Rafael: *Derecho consuetudinario y economía popular de la provincia de Alicante*. Madrid, 1905. Imp. del Asilo de Huérfanos del S. C. de Jesús, 11. p.
- ³⁵ GARAYO URRUELA 2018. 65. p.
- ³⁶ ALTAMIRA 1905. 8. p.
- ³⁷ GARAYO URRUELA 2018. 66–67. p.
- ³⁸ ALTAMIRA 1905. 12. p.
- ³⁹ RAMÍREZ JEREZ – MARTÍNEZ NEIRA 2017. 82. p.
- ⁴⁰ Uo. 84. p.
- ⁴¹ Adolfo González Posada (1860–1944) jogász, szociológus, egyetemi tanszékvezető tanár, Erkölcsi és Politikatudományi Királyi Akadémia tagja.
- ⁴² RAMÍREZ JEREZ – MARTÍNEZ NEIRA 2017. 19. p.
- ⁴³ Uo. 68. p.
- ⁴⁴ Uo.
- ⁴⁵ LEDEZMA MARTÍNEZ, Juan Manuel: *Los programas hispanoamericanistas de Rafael Altamira y su primera estancia en México, 1909–1910: Hacia la conformación de una red intelectual*. Doktori értekezés. Madrid, 2013. Universidad Autónoma de Madrid, 367. p.
- ⁴⁶ LEDEZMA MARTÍNEZ, Juan Manuel: La primera visita de Rafael Altamira a México: reacciones políticas y académicas. In ALTAMIRA, Pi-

- lar (Coord.): *La huella de Rafael Altamira*. Madrid, 2013. Universidad Complutense de Madrid, 119–120. p.
- ⁴⁷ MALAGÓN Barceló, Javier: Las clases de don Rafael Altamira Don Rafael Altamira en México. In MALAGÓN Barceló, Javier – ZAVALA, Silvio: *Rafael Altamira y Crevea. El historiador y el hombre*. México, 1971. Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Históricas, 52. p.
- ⁴⁸ CERDÁ RUIZ-FUNES, Joaquín: Mariano Ruiz-Funes, universitario y político. *Anuario de Historia del Derecho Español*, Vol. 67, 1997. 509–528. p.
- ⁴⁹ <https://crimiperito.wordpress.com/2015/05/06/personajes-mariano-ruiz-funes/>.
- ⁵⁰ RAMÍREZ JEREZ – MARTÍNEZ NEIRA 2017. 158. p.
- ⁵¹ Rafael de Ureña y Smenjaud (1852–1930) jogász, a Valladolidi, az Oviedói és a Madridi Központi Egyetem, valamint a Jogtudományi Akadémia jogászprofesszora, az Erkölcsei és Politikatudományi Királyi Akadémia cenzora.
- ⁵² RAMÍREZ JEREZ – MARTÍNEZ NEIRA 2017. 139. p.
- ⁵³ CERDÁ RUIZ-FUNES 1997. 518. p.

A Real Academia de Ciencias Morales y Políticas székháza (Madrid)

1. Bevezetés

A német birodalmi közös jog (*ius commune, gemeines Recht*) egyik alapvető jogintézménye az írásbeliség és annak szükségképpen velejárója, az eshetőségi elv volt, amely a felek előadásainak kumulációját oly módon írta elő, hogy annak elmaradása az előadás későbbi megtételét a perben főszabály szerint kizárta. Ez évszázadokra formalizálta a német és osztrák polgári pereket. A 18–19. századi német reformok és az azokat betetőző 1877. évi birodalmi polgári perrendtartás (*Reichs-civilprozessordnung*) azt eredményezték, hogy az eshetőségi elvet a német perjog már csak kivételesen ismerte, hiszen a perrend a nyilvánosság, szóbeliség, közvetlenség hármására épült. A tanulmány azt a folyamatot mutatja be, amelynek lezárultával az osztrák perjogban is a szóbeliség és közvetlenség elvei vették át az írásbeliség és közvettség helyét, valamint megvizsgálja, hogy Franz Klein – az osztrák polgári perrendtartás (öZPO) megalkotója – milyen eszközökkel pótolta az eshetőségi elvet.

2. Kiindulási pont: az első egységes osztrák perrend a 18. században

A polgári eljárásjog az osztrák örökös tartományokban ugyanazon általános elvek mentén fejlődött, mint más német területeken, így ahhoz hasonlóan a partikuláris jogfejlődés játszott meghatározó szerepet. Az egyes örökös tartományokat a jogfejlődés alapján két csoportra oszthatjuk: az északabbra fekvő területeken (különösen Csehország, de Morvaország és Ausztria Enns folyótól délre fekvő területei is ide tartoztak) a *ius commune* szabályai szerint folytak az eljárások, míg délen (elsősorban Stájerországban) a helyi germán szabályok éltek tovább; előbbi a titkos, írásbeli eljárás és a kötött bizonyítás, utóbbit a nyilvános szóbeli eljárás és a szabad bizonyítás jellemezte.¹ A birodalomban a 18. század közepétől jelentek meg az egységesítő törekvések,² mivel a felvilágosult abszolútizmus során elérendő célként merült fel az igazságszolgáltatás centralizációja is.³

Az osztrák örökös tartományokban (1804 után Osztrák Császárság) a 18. század végétől 1898-ig a polgári per rendes eljárását két rendtartás szabályozta: az 1781. évi általános bírósági rendtartás (*Allgemeine Gerichtsordnung* [AGO]) és az 1796. évi nyugat-gáli-

Szivós Kristóf

A szóbeliség és közvetlenség térnyerése az osztrák polgári perben

ciai bírósági rendtartás (*Westgalizische Gerichtsordnung* [WGO]). A kettőt csak a történelmi hűség miatt érdemes külön megemlíteni, hiszen különbség alig volt közöttük.⁴

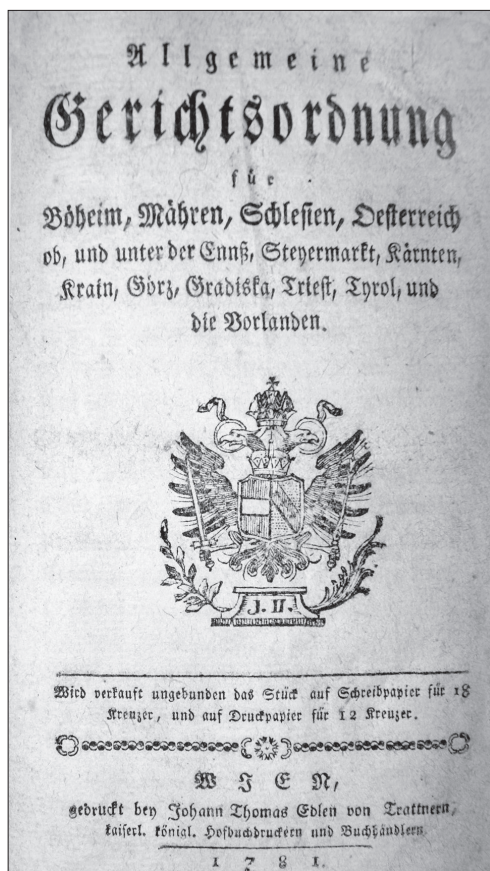
2.1. Az AGO megalkotásáról – kodifikáció helyett kompiláció⁵

Az 1781. évi AGO a Mária Terézia által 1753-ban – egy egységes magánjog és polgári eljárásjog megalkotása céljából⁶ – felállított kompilációs bizottság alkotta meg (ebből már sejthető, hogy az elkészült rendtartás alapvető reformot nem valósított meg),⁷ és a rendtartást azért illették „*allgemeine*” (vagyis „általános”) jelzővel, mivel ez volt az első alkalom, hogy valamennyi örökös tartományra nézve egységesen szabályozták a polgári peres eljárást,⁸ bár az egységesség, amelyet el kívántak érni nem volt teljes, mivel

a rendtartás nem egy időben lépett hatályba az egyes örökös tartományokban.⁹ A kompiláció kezdetén az uralkodó egy egyetemes törvénykönyv (*Universalgesetzbuch*) megalkotását tűzte ki célul – ez volt a *Codex Theresianus civilis* –, ugyanakkor 1773-ban a munka negyedik része (bírósági szervezet és eljárásjog) kivált abból.¹⁰ Ez perjogi szempontból mindenképpen szerencsés körülmény volt, hiszen az általános magánjogi törvénykönyv (Optk.) elkészültére további harminc évet kellett várni.

Az osztrákok minden valószínűség szerint ugyanolyan helyzetben lehettek az eljárási reform kapcsán, mint a poroszok, akiknek az volt a szándékuk, hogy a felhalmozódott jogszabálysövegeket (így a *gemeines Rechtet*, az annak helyébe lépő partikuláris jogalkotási termékeket) összefésüljék, és hogy egy egységes és zárt eljárási törvénykönyvet léptessenek hatályba.¹¹ A poroszoknál ez 1781-ben a *Codex Iuris Fridericanum*, az osztrákoknál pedig az AGO

lett, így a két törvénykönyv bár ugyanazon évben látott napvilágot,¹² a szellemiségük teljesen eltérő volt.¹³

2.2. Eljárástípusok az AGO-ban

A végső soron Joseph H. Froidevo¹⁴ nevéhez köthető AGO megalkotásakor különösen nagy szerepet töltött be azon kérdés megválaszolása, hogy a bíróságok időszakosan működjenek-e, vagy állandó formában. Ez különösen akkor merült fel, amikor arról kellett döntenie, hogy szóbeli vagy írásbeli legyen-e az eljárás.¹⁵

Az AGO megkülönböztette a rendes írásbeli és szóbeli eljárást, valamint a sommás eljárást. *Rendes eljárás* alá tartozott mindazon per, amely során a jogvitát „teljes terjedelmében és valamennyi formalizmus alkalmazásával” kellett elbírálni.¹⁶ A rendes írásbeli és szóbeli perben közös, hogy a feleknek meghatározott számú nyilatkozási lehetőségük volt (AGO 2. §), egész pontosan „két beszéd és nem több”.

Az írásbeli perben *abszolút ügyvédkényszer* érvényesült, azaz a keresetet és valamennyi további féli előadást törvényben meghatározott határidőn belül, ügyvédi aláírással kellett a bírósághoz benyújtani. Az AGO a szóbeli perben *relatív ügyvédkényszert* juttatott érvényre, a sommás perben pedig még az sem volt, kivéve a kereseten kívüli írásbeli beadványokat.

A *rendes szóbeli eljárás* három esetben nyert alkalmazást, a rendtartás ezeket felsorolta (AGO 15. §), ehelyett arra a további, negyedik esetre kívánok csak utalni, amely alapján a szóbeliség ugyancsak teret nyerhetett az eljárásban, ti. akkor, ha a felek megegyezés útján azt választották, mégpedig függetlenül a per tárgyától, valamint annak értékétől.¹⁷ Annyit szükséges továbbá kiemelni, hogy a feleknek ebben az esetben is két-két nyilatkozási alkalmuk volt, amely során nyilatkozatukat jegyzőkönyvbe mondták – a kereset akár írásban, akár szóban előadható volt (AGO 17. §) –;¹⁸ az ítélet alapjául ugyanakkor ugyancsak a periratok (értsd: jegyzőkönyvek) szolgáltak, mint a rendes írásbeli per esetén, így az is *közvetetten írásbelinek* volt mondható.¹⁹ A szóbeli és a sommás perben közös volt, hogy az eshetőségi elvvel együtt járó kizárási szabályt (preklúziót) az AGO azzal oldotta fel, hogy a bírónak gondoskodnia kellett a tárgyalás teljességéről (*Vollständigkeit der Verhandlung*).²⁰

Tekintettel arra, hogy a rendes írásbeli per volt a rendtartásban a főszabály, amelyhez képest a szóbeli perre irányadó eltéréseket az AGO külön fejezetben adta meg,²¹ így a továbbiakban a rendes írásbeli pert vizsgálom.

2.3. Az eshetőségi elv a rendes írásbeli perben

Ahogy a *ius commune*, úgy az AGO szerinti per is szakaszokra (és azon belül szakokra) oszlott. Az eljárás periratról periratra haladt, minden periratot külön szakként kellett értelmezni. A felek és a bíróság egymás utáni (szukceszszív) cselekményei vitték előre a pert, amelyet összességében az eshetőségi elv uralt. A *ius commune* előnyben részesítése nem meglepő, ha számításba vesszük, hogy már a kompiláció kezdetén annak hatása érvényesült a munkálatok során, tekintettel arra, hogy az első általános tervet Joseph von Azzoni, majd annak korai halála után tanítvá-

nya, Bernhard Zencker készítette;²² mindketten prágaiak voltak, ahol a *ius commune* volt az alkalmazandó jog.

A rendes írásbeli per a *ius commune* legszigorúbb formáját alkalmazta. Az eljárás titkos volt, az eshetőségi elv által uralt és közvetett, valamint a féluralom jellemezte²³ a tárgyalási elv erős érvényesülése mellett. Emellett a feleket teljes körű rendelkezési jog illette meg, a bírói pervezetési jogosítványok a felek perceselexményeinek megengedhetőségének vizsgálatára és az egyes beadványok törvényi kellékeinek vizsgálatára szorítottak.²⁴ Az AGO valamennyi perirat tartalmát meghatározta, a későbbi előadást (nováció) – azaz azt, ami a korábbi szakhoz (vagyis perirathoz) tartozott, így amit a fél a korábbi periratában már előterjeszthetett volna²⁵ – a bíróságnak figyelmen kívül kellett hagynia, vagyis a bíróság a perkoncentrációt azzal biztosította, hogy előzetesen mérlegelte, hogy a fél a bizonyítékot korábbi periratában már előadhatta-e volna (*Konzentrationsmaxime mit Beweisantizipation*).²⁶ A későbbi előadás csak a bíróság különleges engedélyével vagy az ellenfél kinyilvánított vagy hallgatóságos beleegyezésével volt lehetséges.²⁷ Az eshetőségi elv ilyen formában történő konzekvens érvényesítése azt jelentette, hogy „minden következő szak egy megtámadhatatlanná vált alapon nyugodott.”²⁸

2.3.1. A perindítás

A keresetben (*Klage*) a felperesnek a kereset ténybeli és jogi alapjának előadása mellett a rendelkezésre álló bizonyítékokat is be kellett nyújtania, a ténybeli előadásoknak ráadásul időrendben kellett megtörténnie. Szükséges továbbá azt is kiemelni, hogy az abban a tényelőadásokat úgy kellett megtenni, ahogy azok időben is történtek (AGO 3. §).

Amennyiben a bíróság nem utasította vissza a keresetlevelet, kibocsátotta az első „rendeletet” (*erstes Decret*), amelyben a felperest a megfelelő eljárásra rendeli (*decree*), az alperest pedig „meggyanúsítja” (*insinuiert*) és meghatározza az ellenirat benyújtására a határidőt. Ez a felhívás ugyanakkor nem bírósági parancs volt, amely az alperest perbebocsátkozásra kényszerítette, hanem csak lehetőség biztosítása a védekezésre.²⁹

2.3.2. Az alperesi védekezés

Az alperesi ellenirat (*Einrede*) tartalmát a rendtartás sokkal részletesebben határozta meg (AGO 5–7. §), hiszen a felperesi jog és tények vitatása mellett előírta a kifogások előadását is, azon belül is a *pergátló kifogások* előadásának kötelezettségét. Az eshetőségi elv az főszabály szerint az ugyanazon eljárási célt szolgáló cselekmények kumulációját írja elő.³⁰ Ez alól tipikus kivétel az, amit az AGO az ellenirat vonatkozásában is előírt, hiszen az alaki és érdemi védekezés az egymásután elve alá esnek, ti. az érdemi védekezés figyelembevételére nem kerülhet sor, ha a bíróság az alaki védekezésnek helyt ad és megszünteti a pert. Az alperesnek a perbebocsátkozás előtt lehetősége

volt az előzetes eljárás (*Vorverfahren*) során a perelőfel-
tétel megletének tagadására, azaz pergátló kifogást ter-
jeszthetett elő. A peralapítás ugyanakkor a *perbebozsátko-
zással* befejeződött.

2.3.3. Az instrukciós szakasz

A felek második nyilatkozási lehetősége már az ún. *inst-
rukciós szakaszhoz (Instructionsstadium)* tartozott, amely
a perbebozsátkozsástól egészen az elsőfokú ítélet megho-
zataláig tartott.³¹ Itt eltérés mutatkozik a közös birodalmi
jog rendszerétől, utóbbi ugyanis az elsőfokú eljárást állí-
tási és bizonyítási szakra osztotta és a kettőt a bizonyítási
ítélettel választotta el egymástól. Az AGO rendszerében
az egyes periratokban elő kellett adni a bizonyítékokat,
így az eljárás ezen szakát az instrukciós szakaszon belül
tárgyalási szaknak nevezhetjük (*Verhandlungsstadium*).³²

A második iratváltáson belül először a felperes ter-
jeszthette elő válaszáat (*Replik*), amelyben az alperes ál-
tal felhozottakra reagálhatott (ez adott esetben új tényeket
és bizonyítékokat is jelenthetett), ugyanakkor a keresetét
meg nem ismételhette és azt újabb előadásokkal nem tá-
maszthatta alá (AGO. 9. §), azaz a keresetet alátámasztó
nováció tiltott volt. A keresetisméltés tilalma a *pergazda-
ságosság (Ökonomie im Prozesse)* követelményéből, az
újabb előadások tilalma pedig a *perkoncentrációból* kö-
vetkezett.³³ Így például, ha az alperes bizonyítékokat ter-
jesztett elő, akkor a felperes válaszában ellenbizonyítást
ajánlhatott fel.³⁴ Ugyanez állt a viszonválasz (*Duplik*) vo-
natkozásában is (AGO 10. §).

Ha a felperes a válaszában novációt hozott fel, és erre te-
kintettel az alperes a viszonválaszában szintén novációval
élt, akkor egy harmadik iratváltásra kerülhetett sor (vég-
irat, ellenvégirat), amelynek tartalmára nézve a rendtar-
tás még szigorúbb előírásokat tartalmazott, ezzel tovább
korlátozva a felek előadásait (lásd AGO 55–57. §). Az el-
lenvégirat benyújtásával befejeződött a tárgyalási szak,³⁵
amelyet az *iratok becsomózsása (Acteninrotulirung)*,
amely véglegesen rögzítette a peranyagot, majd a bizonyí-
tási szakasz követett, ami ugyancsak több szakból állt,³⁶
de ez az eshetőségi elv vonatkozásában már nem bírt re-
levanciával, így annak ismertetésétől elhelyütt eltekintek.

2.4. A rendtartás megoldásának értékelése

Az AGO tagadhatatlan érdeme, hogy egységes szabá-
lyozást adott a birodalomban, függetlenül attól a tényről,
hogy mellette a WGO és az itáliai rendtartás is hatályban
volt egyes területeken, hiszen az egyes rendtartások között
érdemi különbségek nem voltak.³⁷

Az AGO szerinti eljárás bonyolultsága és költségessége
már 1800-ban felkelte a reformok iránti igényeket, kü-
lönösen azt követően, hogy a francia perrendtartás megal-
kotásával egy modern perjogi megoldás is példaként szol-
gált.³⁸ Ezzel szemben az AGO a szóbeliség, közvetlenség,
nyilvánosság hármasa helyett az írásbeliség, közvettség
és titkosság elveire épült. Nemcsak az írásbeli, hanem a

szóbeli eljárást is kemény kritikák érték a tárgyalási elv
túlzott érvényesítése miatt.³⁹ Nem véletlen tehát, hogy át-
tekintjük a 19. századi osztrák perjogi reformtörekvése-
ket, elsődleges követelmény volt a tárgyalási elv vissza-
szorítása és emellett a bíró pozíciójának megerősítése az
eshetőségi elvvel való szakítás mellett.

3. Az ügyek kivonása az AGO hatálya alól a 19. században

A 19. századi osztrák perjogi reformtörekvéseket két fő
aspektus jellemezte: egyrészt a számos kudarcba fulladt
kísérlet arra, hogy egy modern perjogi kodifikációval he-
lyezzék hatályon kívül az *Allgemeine Gerichtsordnung*-ot,
másrészt pedig az az érdekes tendencia, hogy egyre több
és több ügyet kivontak a rendes eljárás (azaz az AGO) ha-
tálya alól azzal, hogy gyorsított és egyszerűsített eljárási
rendekeket alkottak, ahol a szóbeliséget és közvetlenséget
kivánták érvényesíteni (*leges fugitivae*).⁴⁰ Fodor Ármin
szerint ugyanakkor e törvények és rendeletek az AGO
rendszerét még „bonyolódottabbá tették.”⁴¹ A különbö-
ző osztrák sommás eljárások „rendes” (*regulär-summa-
risch*) és „rendhagyó” (*irregulär-summarisch*) kategóri-
ákra oszthatók.⁴² Előbbihez sorolható a két legjelentősebb
perjogi reform: az 1845. évi sommás eljárási pátens és az
1873. évi bagatelleljárási törvény.

3.1. Az 1845. évi sommás eljárási pátens

A sommás eljárási pátens (*Summarpatent – SummV*)⁴³
az osztrák perjog történetében először teljes egészében
az eljárás gyorsítását tűzte ki célul. A pátens elhagyta az
eshetőségi elvet és azt a nyomozati elv megerősítésével
pótolta. Ezen felül megszabadult a formalizmusoktól és
a szóbeliség előtérbe helyezésével korlátozta az írásbeli-
séget.⁴⁴ Bár a pert akár szóban, akár írásban meg lehetett
indítani (SummV 12. §), a további percesekeknyek szó-
ban zajlottak.⁴⁵ Ezt az eljárási formát – az AGO vonatkozó
rendekezéséhez hasonlóan – a felek megegyezéssel bár-
melyik perben választhatták (SummV 6. §), ugyanakkor
a pátens meghatározta azt az értékhatárt, amelyet meg
nem haladó perek a sommás eljárás hatálya alá tartoztak
(SummV 1. §).

Az eljárást lefolytató bíró eljárása szóbeli és nyilvános
volt, ugyanakkor továbbra is részletes jegyzőkönyvezési
kötelezettsége volt (SummV 24–25. §). Canstein az eljá-
rás ezen formáját *jegyzőkönyvi írásbeliségnek (protokol-
larische Schriflichkeit)*.⁴⁶ A *Summarpatent* elkülönítette
egymástól az eljárást lefolytató (*erkennend*) és a jogvitát
eldöntő (*ermittelnd*) bírót, amely a *közvettség elvének*
érvényesülését jelentette. A szóbeliség ugyanis nem jelent
automatikusan közvetlenséget is. Nyilvánvalónak mond-
ható, hogy szóbeli per esetén főszabály szerint a szóbeli
tárgyaláson történik a bizonyítási eljárás lefolytatása (ez a
közvetlenség klasszikus tartalma), ugyanakkor a közvet-
lenség elvének van személyi vetülete is (*persönliche Un-*

mittelbarkeit), amely azt jelenti, hogy annak a bírónak kell a jogvitát eldöntenie, aki az eljárást lefolytatta.⁴⁷

Az eventualitás nyomozati elvvel való pótlásának fontos hozadéka volt az anyagi igazságra való törekvés követelménye, amelyet alátámaszt, hogy a bíróságnak a feleket ki kellett kérdeznie a lényeges tényállításokról és bizonyítékokról, valamint a bizonyítási teherről, a bizonyítási eljárás módjáról és a bírósági eljárás alapelveiről is tájékoztatnia kellett őket [SummV 25. § (2) bek.]. Tekintettel ugyanakkor arra, hogy a nyomozati elv hangsúlyos jelenléte alkalmas a perek elhúzására (az anyagi igazság adott esetben hosszadalmas kiderítése miatt), ezért a pátens az eljárásgyorsítás céljából lerövidítette a határidőket.⁴⁸

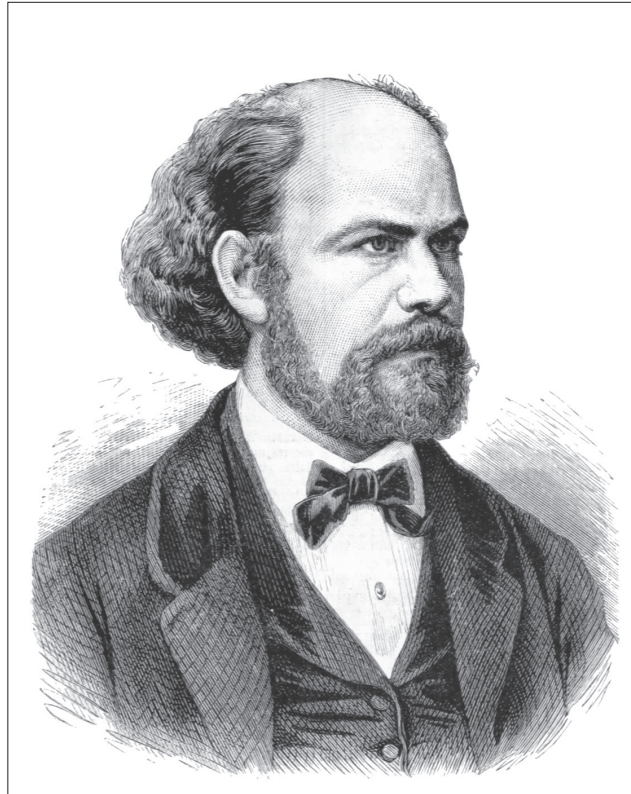
A szakma „kezdeti eufóriáját” hamar felváltották a kritikus hangok,⁴⁹ mivel a *Summarpatent* a szóbeliség bevezetése és az eshetőségi elv elejtése ellenére mégsem mondható teljes sikernek, ugyanis nem tudta megoldani a korábbi eljárási problémákat,⁵⁰ Canstein szerint nem felelt meg annak, amit az élet megkívánt.⁵¹ Az eljárások elhúzódtak, amelynek nem a szóbeli és nyilvános tárgyalás voltak az okai, hanem a közvetlenség elvének érvényesítése (például számos esetben előfordult, hogy nem volt olyan személy, aki leírhatta volna a jegyzőkönyvet, amit a bíró diktált).⁵²

3.2. Az 1873. évi bagatelleljárási törvény

Az 1850 utáni perjogi reformok kapcsán szükséges megjegyezni, hogy egyrészt az osztrákok a többi német területtől függetlenül, önállóan is dolgoztak a perrendtartási tervezet kidolgozásán, de delegáltjaik útján részt vettek a szóbeliség és nyilvánosság elvein alapuló össznémet reformmozgalomban, nevezetesen a hannoveri tervezet kidolgozásában is.⁵³ A jelentős perjogi „siker” ugyanakkor 1873-ig várható magára, amikor Julius Anton Glaser igazságügy-miniszternek sikerült elfogadtatnia a parlament két házával a bagatelleljárási törvényt (*Gesetz über das Bagatellverfahren* [GBV]).⁵⁴

Ez volt az első alkalom az osztrák perjogban, hogy a szóbeliség, nyilvánosság, közvetlenség és szabad bizonyítási elveit maradéktalanul érvényre juttatták.⁵⁶ Természetes ugyanakkor – mivel a bagatelleljárási is a sommás eljárások reformjához tartozott –, hogy a törvény a sommás

eljárási pátenssel több hasonlóságot is mutatott. Az egyik legfontosabb eltérésként a közvetlenség elvét szükségesség kiemelni, hiszen a GBV már nem különítette el egymástól az eljáró és a jogvitát eldöntő bíró személyét (GBV 19. és 70. §), ezzel is megvalósítva a közvetlenség elvének szemé-

Julius Anton Glaser (1831–1885)⁵⁵

mélyi vetületét. A törvény megosztotta a peranyag összegyűjtésének felelősségét a bíróság és a felek között azzal, hogy szűkítette a tárgyalási elv érvényesülését – ezzel erősítve a nyomozati elvet – az erős bírói pervezető jogosítványok biztosításával.⁵⁷ Az erős bírói pervezetés ugyanakkor nemcsak a peranyag-összegyűjtés vonatkozásában érhető tetten: például keresetváltogatás főszabály szerint csak az alperes beleegyezésével volt lehetséges, de a bíróság az alperes beleegyező nyilatkozatától függetlenül is engedélyezhette azt, ha az álláspontja szerint nem eredményezte az eljárás késedelmes befejezését [GBV 25. § (1)–(2) bekezdés].

Az elsőfokú eljárás szerkezetét illetően kiemelendő, hogy a törvény nemcsak

hogy nem alkalmazta az eshetőségi elvet, hanem kifejezetten megtagadta azt⁵⁸ és kimondta a szóbeli tárgyalás egységességének elvét: a tárgyalás berekesztéséig történő előterjesztések megfelelő időben (*rechtzeitig*) előadottaknak számítottak [GBV 67. § (1) bek.]. Azt is fontos megjegyezni, hogy már az első tárgyalás is lehetett érdemi tárgyalás, amennyiben a kereset előadásának napján a felek személyesen is megjelentek (GBV 15. §), ezzel is lehetővé téve a minél hamarabb történő elbírálást.

Perorvoslati szempontból érdekes megoldás volt a törvény részéről, hogy az ítélet ellen nem tette lehetővé a fellebbezést, hanem az ítélet megfellebbezhetetlenségének elvére helyezkedett (*Grundsatz der Inappellabilität des Urteils*),⁵⁹ azt csupán semmisségi panasszal (*Nullitätsbeschwerde*) lehetett megtámadni (GBV 78. §). Az osztrák perjogra nézve egyébként általánosan megállapítható, hogy a perkoncentráció megvalósításának egyik legfontosabb eszköze a felek előadásainak elsőfokú eljárási szakaszra való szorítása, valamint hogy vagy már magát a fellebbezési perorvoslati lehetőségeket korlátozza (mint a BGV), vagy ha meg is adja az ítéletek elleni fellebbezést, az új tényelőadásokat és bizonyítékok előterjesztését vagy teljesen kizárja (lásd AGO), vagy erősen korlátozza (lásd később ÖZPO).

A sommás eljárási pátenssel ellentétben az 1873. évi törvény nagy sikernek volt mondható és számos esetben

az 1895. évi öZPO által követendő példaként szolgált.⁶⁰ A bagatelleljárási bevezetése Glaser szándékai szerint „próbatörvény” volt a rendes eljárás reformja előtt⁶¹ (ehelyütt csak utalok a magyar sommás eljárási törvénnyel való párhuzamra).

4. Franz Klein és a perkoncentráció

A perjogtudományban általánosan elismert felosztás szerint az öZPO a szociális perrend mintakódexe lett azzal, hogy Klein, tanulva a német perrendtartás hibáiból, nagyobb pervezető hatalmat adott a bíróságnak, amelylyel egyfajta egyensúlyt teremtett a bíróság és a felek között.⁶² A tanulmány nem kizárólag ezen aspektusra kíván elsődlegesen fókuszálni, hanem arra, hogy milyen eszközöket vetett be Klein a per koncentrált lefolytatása érdekében.⁶³ Klein ugyanis már a *Pro futuró*ban világossá tette, hogy az eventualitás AGO-ban teret nyert széles körű alkalmazása tarthatatlan, az eljárás gyorsítását másképp kell elérni, a szóbeli per koncentrációja az eshetőségi elvvel nem valósítható meg.⁶⁴ Klein reformmunkája elsősorban a polgári peres eljárások gyakorlatának javítását célozta, az eljárás gyorsaságát és olcsóságát, valamint a hatékony és a valóságnak megfelelő tényállás-megállapítást helyezte a középpontba.⁶⁵ Az öZPO a perelhúzást részben megfelelő pervezetéssel, részben pedig olyan szabályokkal kívánta megakadályozni – és ezzel a koncentrált pert elérni –, amelyek a szóbeli eljárás egészére kihatnak, és különböző módon hivatottak elősegíteni az előadások rendszerezettségét.⁶⁶

4.1. A perkoncentráció biztosítása az előadások elsőfokú eljárásra szorításával

A perkoncentráció megvalósítása legfontosabb sarokpontjának az elsőfokú és a másodfokú eljárás közötti kapcsolatot számított,⁶⁸ az osztrák polgári perek gyors elbírálása – amely a perorvoslatokat is figyelembe veszi – ettől is függött.⁶⁹ Klein ugyanis a tényállítások és bizonyítékok előadását az elsőfokú eljárásra szorította, a fellebbezési eljárásban rendkívül leszűkítette annak lehetőségét, egyedül a fellebbezés indokainak alátámasztásául szolgáló novációt engedte [öZPO 482. § (2) bek.], azaz a kereset és a védekezés megerősítésére szolgáló tényelőadást és bizonyítékok rendelkezésre bocsátását a fellebbezési el-

járásban általánosan tiltotta,⁷⁰ mivel a fellebbezés célja az osztrák perjogban nem a kereset, hanem az elsőfokú ítélet revíziója volt.⁷¹ Klein nem tett különbséget az elsőfokú eljárás során már meglévő és az azt követően keletkezett tények és bizonyítékok között, valamennyit a nováció fogalma alá sorolta és főszabályként tiltotta.⁷²

A fentebb elmondottak adták a kleini novációs tilalom (*Neuerungsverbot*) rendszerét, amely – természetéből fakadóan – a törvény legvitatottabb rendelkezése lett.⁷³ Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy ez a szabály nem Klein „szüleménye” volt, hiszen az AGO korábban is ezt a sza-

Franz Klein (1854–1926)⁶⁷

bályt alkalmazta (AGO 257. §),⁷⁴ sőt Klein lazított is azon, hiszen rendkívül szűk körben bár, de legalább biztosított lehetőséget az új tények és bizonyítékok előadására. A rendelkezés megfelelően alkalmazva alkalmas lett az elvárt siker elérésére „a döntés minőségének lerontása nélkül”,⁷⁵ amelyet az is alátámaszt, hogy a szabály ma is változatlan szöveggel van hatályban.

Az alábbiakban annak bemutatására kerül sor, hogy a) a törvény hogyan próbálta meg közvetlenül a feleket „kordában tartani”, hogy ne is próbálják meg a perelhúzást; és b) ha mégis megpróbálták, a bíróság ezt hogyan akadályozhatta meg az eshetőségi elvet felváltó

pervezetési jogosítványaival (ezen eszközök is közvetetten a felekre irányultak).

4.2. A felek elsőfokú eljárási cselekményei és a perkoncentráció

4.2.1. Időbeli szabadság az előadások vonatkozásában

Az öZPO kimondta azt a „a szóbeli eljáráshoz elengedhetetlenül szükséges” szabályt, miszerint valamennyi, a szóbeli tárgyalás berekesztéséig megtett nyilatkozatot megfelelő időben (*rechtzeitig*) előterjesztettnek kellett tekinteni [öZPO 179. § (1) bek. 1. mondat],⁷⁶ amely a szóbeli tárgyalás egységességének megvalósítását jelentette immáron a rendes eljárásban is. Ezt ugyanakkor a törvény tartalmát tekintve korlátok közé szorította, amelyek a perkoncentráció megvalósításának fontos eszközei voltak.

4.2.2. Tartalmi követelmények a felek előadásainak vonatkozásában (özPO 178. §)

Az osztrák perjogi szakirodalom szerint „a polgári per célja a lehető legteljesebb és legpontosabb ténybeli alapon történő döntés a felek előadásainak keretei között.”⁷⁷ Az első eszköz, amellyel Klein a felek oldaláról közelítve el kívánta érni a perkoncentrációt, az az igazmondási és a teljes körű előadási kötelezettség (*Wahrheitspflicht* és *Vollständigkeitspflicht*) kimondása volt.

Azzal, hogy e két kötelezettség a felek előadásai keretében érvényesült, azt jelentette, az osztrák perjog – a némettel ellentétben – a felek „játékerét” már a törvény elfogadásakor is döntően korlátozta.⁷⁸ A felek igazmondási kötelezettsége nemcsak a bizonyítási eljárás során, hanem már az előterjesztések megtétele esetén is megkövetelt a felek részéről.⁷⁹ Az osztrák perjogban ugyanakkor ez nem jelentett nívumot, hanem a „történeti folytonosság” (*historische Continuität*) része volt.⁸⁰

4.2.3. Kizárási tartalmú rendelkezések

Kiemelendők továbbá az özPO kizárási tartalmú (azaz prekluzíós) rendelkezései. E szabályok negatív hatásukkal nem közvetlenül, pozitívan segítik elő a perkoncentrációt, hanem közvetetten azáltal, hogy a koncentrált per sérelmének hátrányait kívánják elkerülni.⁸¹ Ide számos szabály sorolható, de ehelyütt csak azzal a rendelkezéssel kívánok bővebben foglalkozni, amely kimondta, hogy ha az alperes válaszirátat kellő időben nem nyújtotta be, a bíróság csak a felperes kérelmére tűzött határnapot a szóbeli főtárgyalásra. A főtárgyalás ilyen esetben pedig csak az első határnapon bejelentett pergátló kifogásokra vonatkozott. Ha a bíróság e kifogásokat elvetette, az ügy érdemében a felperes kérelmére mulasztási ítéletet hozott [özPO 398. § (1)–(2) bekezdés].

Első pillantásra felmerülhet a gyanú, hogy ez nem az eshetőségi elv érvényesítése-e. Különösen érdekessé akkor válik a kérdés, miután elolvassuk Fodor Ármin véleményét, aki a Magyar Jogász Egyletben ezt a megoldást rendkívül éles kritikával illette.⁸² Ahogy fogalmazott:

„[a]z eventualitás elvének legrosszabb alakja az, a mit az osztrák perrend meghonosít. Az írásbeliség rendszerében helyes és kikerülhetetlen, hogy minden egyes perirrat meghatározott időben adassák és hogy e határidő után a mulasztó fél tovább nem védekezhetik. [...] Az osztrák perrend szerint azonban a válaszirat elmulasztása után főtárgyalást tűznek ki és azon tárgyalják az esetleg felhozott pergátló kifogásokat! Az ügy érdeméhez alperesnek nincs többé szava, abban őt a válaszirat elmulasztása a védekezéstől elzárja.”⁸³

A szabály elemzése előtt az osztrák perjog tárgyalási rendszerét illetően annyit szükséges kiemelni, hogy a keresetlevél benyújtását az első határnap (*erste Tagsatzung*) követte, amely a bírói tanács egyik tagja előtt zajlott [özPO 239. § (1) bek.], és a pergátló kifogások előterjesztésére (és nem elbírálására!), az egyezségkötés, joglemondás

vagy -elismerés, mulasztás alapján született döntések meghozatalára, a perköltség-biztosíték iránti kérelemre és a jogelőd megnevezésére szorítkozott [özPO 239. § (2) bek.]. Az első határnap és a főtárgyalás közötti időben az előkészítés többféleképpen is zajlhatott: *a)* az osztrák perjog – a magyar 1911. évi Pp.-hez hasonlóan – ismerte az előkészítő jellegű írásbeliséget, amely során a felek iratokat válthattak, és amelyeknek nem volt érdemi kihatása az eljárás menetére; *b)* lehetőség volt a kiküldött bíró előtti szóbeli előkészítésre – amit Fodor a törvény igazi nívumának nevezett⁸⁴ –, amely ugyanakkor nem vált be a gyakorlatban, és azt a jogalkotó később ki is vezette a törvényből;⁸⁵ *c)* a bíróság által elrendelt írásbeli alperesi védekezés benyújtása (Fodor ezt válasziratnak nevezte, amely a korábbi, *ius commune* szerinti terminológiát alapul véve nem túl szerencsés).⁸⁶

A jogszabályi rendelkezés vonatkozásában arra kell felhívni a figyelmet, hogy arról az esetről van szó, amikor mind a felperes, mind az alperes megjelent az első határnapon,⁸⁷ azon az alperes ugyan tett valamilyen előadást (így például pergátló kifogást terjesztett elő), ugyanakkor az írásbeli előkészítés során védekezést nem vagy nem határidőben terjesztett elő. Ennek következtében ugyanis bár az ügy érdemében mulasztott (így a mulasztási ítélet egyik feltétele fennállt), de tett olyan előadást az első határnapon, amelyet a főtárgyaláson el kellett bírálni.⁸⁸ Ebben az esetben a mulasztásnak egy olyan esete állt fenn, amikor nemcsak az „általános makacssági jogkövetkezmény” (*allgemeine Contumacialfolge*) – ami azt jelentette, hogy az eljárási cselekményt a későbbiekben nem lehet pótolni – volt alkalmazandó, hanem a mulasztáshoz ilyenkor minősített jogkövetkezmény is társult.⁸⁹ Az özPO ugyanis ebben az esetben az ellenérdekű felet egyoldalúan feljogosította a tárgyalásra, aki így másik fél meghallgatása nélkül érdemi ítéletet kérhetett (mulasztási ítélet).⁹⁰ Az alperes ilyenkor a főtárgyaláson már nem terjeszthetett elő védekezést, a bíróság ugyanakkor csak a felperes kérelmére tárgyalt, és ha nem adott helyt a pergátló kifogásoknak, a törvény védekezés hiányában lehetővé tette a mulasztási ítélet meghozatalát (*poena confessi*).⁹¹

Az özPO explicite nem kötelezte az alperest az alaki és érdemi védekezés együttes előadására – hiszen a pergátló kifogást az első határnapon, az érdemi védekezést pedig csak később, írásban tartozott előadni –, az *in eventum* jelleg erős érvényesülése miatt mégis az eshetőségi elv jelenlétéről beszélhetünk. A probléma gyökere álláspontom szerint abban rejlett, hogy a pergátló kifogások előadása az első határnapon egy bíró előtt történt, az elbírálás ugyanakkor már a főtárgyalásra, bírói tanács elé tartozott.⁹² Kiindulva abból, hogy a pergátló kifogásokról – és ezzel a per létrejöttéről – való döntés ugyanolyan érdemi döntés, mint a magánjogi jogvita tárgyában született ítélet, indokolt volt ugyanolyan bírósági összetétellel meghozni. Egy bíró akkor dönthetett volna az első határnapon, ha az egész eljárást ő folytatja le és dönti el a jogvitát (nem véletlen, hogy a Plósz-féle perrendtartás vonatkozásában is felmerült, hogy egy bírónak kellene a perfelvételi tárgyalást lefolytatnia, végül ez csak akkor valósult meg, amikor a teljes eljárás vonatkozásában bevezették az egyezségkötést).⁹³

4.3. A bírósági visszautasítási jog

A perkoncentráció vonatkozásában Klein felismerte, hogy a pereskedéssel járó jelentős gazdasági hátrányok, költségek és az eljárások hosszadalmasságának részben az az oka, hogy a felek számos irreleváns nyilatkozattal terhelik a peranyagot, amely ugyanakkor a passzív bírói szerep elkerülhetetlen következménye.⁹⁴ Ebből fakadóan a bírót erős pervezető jogosítványokkal ruházta fel, amely több elemet foglalt magában.⁹⁵ A pervezető jogosítványokat Magyary Géza többek között pozitív és negatív pervezetésre osztotta, előbbi alatt a felek rendelkező, indítványozó és adatszolgáltató tevékenységének fokozására, utóbbi alatt pedig az ezekkel való visszaélések megakadályozására hivatott pervezető cselekményeket értette.⁹⁶

Ehelyütt ugyanakkor csak arra a negatív pervezető jogosítványra kívánok kitérni, amellyel a bíróság a feleknek a „nem rendeltetésszerű előadásait” (*schikanöses Vorbringen*)⁹⁷ szankcionálhatta, ti. azt, hogy ha a fél visszaélt azzal az időbeli szabadsággal, amelyet a törvény biztosított számára. A koncentrált per biztosítása vonatkozásában a perelhúzás megakadályozásának eszközeként szolgáló bírói preklúzió az előterjesztés időbeli szabadságát korlátozta. A bíróság ugyanis azon új előadásokat és bizonyítékokat, amelyek figyelembevétele a tárgyalás elhalasztását tenné szükségessé, az ellenfél indítványára vagy hivatalból figyelmen kívül hagyhatta,

ha a fél azokat az ügy elintézésének késleltetése végett halogatta [öZPO 179. § (1) bek. 2. mondat]. A törvény szinte azonos tartalommal biztosított visszautasítási jogot a bíróságnak az eljárás szempontjából nem releváns bizonyítási eszköz vonatkozásában arra az esetre, ha azt a fél csak az eljárás elhúzásának szándékával ajánlotta fel [öZPO 275. § (2) bek.].⁹⁸

Klein e felfogása kétségkívül hatást gyakorolt a magyar perjog kodifikációjára is, hiszen míg a sommás eljárási törvényünk (1893. évi XVIII. tc.) – a liberális német perrendtartás hatásaként – csak a kérelemre történő figyelmen kívül hagyást ismerte (33. §), addig a Pp. ezt már hivatalból is lehetővé tette a bíróság számára [Pp. 222. § (1) bek.].

5. Összegzés

Azzal, hogy az osztrák perjog a szóbeliség és közvetlenség elveire helyezte át a hangsúlyt, a felektől és a bíróságtól is más attitűdöt követelt meg. Új feladat lett a felek szabadsága korlátainak meghatározása, amelynek nemcsak közvetlenül a törvényből fakadó eszközei voltak, hanem Klein a perelhúzó szándékkal tett nyilatkozatok kizárását a bíróság belátására bízta, ezzel rugalmasan, az adott helyzettől függően tette lehetővé a bíróság számára a szankció alkalmazását.

SZIVÓS, KRISTÓF

Die Entstehung von Mündlichkeit und Unmittelbarkeit im österreichischen Zivilprozess

(Zusammenfassung)

In Deutschland und Österreich waren der Kernpunkte den zivilprozessualen Reformen des 19. Jahrhunderts die Auflösung der sogenannte Eventualmaxime und die Realisierung der Mündlichkeit und Unmittelbarkeit. Die Studie prüft dieser Prozess und fängt mit der Allgemeine Gerichtsordnung von 1781 an, was wurde von der Verhandlungs- und Eventualmaxime beherrscht. Die österreichischen Reformen danach hatten zwei Richtungen: einerseits probierten sie, das ordentliche Verfahren zu reformieren. Weil sie darin unerfolgreich waren, kodifizierten sie andererseits das summarische Verfahren in

verschiedenen Gesetzen und Patenten. Zwei davon sind erwähnenswert: die Summarpatent von 1845 und das Gesetz über Bagatellverfahren von 1873. Die vorherige kannte das Mündlichkeitsprinzip, aber wurde noch auf die Mittelbarkeit aufgebaut, denn die Summarpatent trennte das erkannte und ermittelnde Richter. Zugleich war das Bagatellverfahren das erste Gesetz, das sowohl die Mündlichkeit als auch die Unmittelbarkeit kannte. Die Studie untersucht die Mittel auch, womit Franz Klein die Prozesskonzentrierung in seiner Gesetzwerk von 1895 erreichen mochte.

Jegyzetek

* A K 138618 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a K 21 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

¹ OGRIS, Werner: Die Rechtsentwicklung in Cisleithanien 1848–1918. In WANDRUSZKA, Adam – URBANTISCH, Peter (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Bd. II. Wien, 1975. Österreichische Akademie der Wissenschaften, 572–573. p.

² ENGELMANN, Arthur et al.: Germany and Austria. In MILLAR, Robert Wyness (Hrsg.): *A History of Continental Civil Procedure*. Boston, 1928. Little, Brown, and Company, 628. p.

³ SCHOIBL, Norbert: *Die Entwicklung des österreichischen Zivilverfahrensrechts*. Frankfurt am Main–Bern–New York, 1987. Peter Lang, 33. p.

⁴ OGRIS 1975. 572. p. A WGO megalkotásának körülményeiről lásd VON CANSTEIN, Raban Freiherr: *Lehrbuch der Geschichte und Theorie des österreichischen Civilprozessrechtes*. Bd. I. Berlin, 1880. Carl Heymann, 184–204. p.

⁵ Az AGO kodifikációtörténetét Michael Loschelder monografikus igénytel korábban feldolgozta, így a tanulmány e kérdést csak röviden érinti. LOSCHELDER, Michael: *Die österreichische Allgemeine Gerichtsordnung von 1781. Grundlagen und Kodifikationsgeschichte*.

- te. Berlin, 1978. Duncker & Humblot. <https://doi.org/10.3790/978-3-428-44229-4>.
- ⁶ CANSTEIN 1880. 163. p.
- ⁷ SCHNEIDER, Gabriele: *Das Bagatellverfahren im österreichischen Recht. Eine Studie zur Entwicklung von Verfahrensvorschriften für geringfügige Rechtsangelegenheiten unter besonderer Berücksichtigung des Bagatellverfahrens von 1873 als Vorreiter moderner Prozeßgrundsätze*. Wien, 2001. Manz, 8. p.
- ⁸ LOSCHELDER 1978. 25. p.
- ⁹ OBERHAMMER, Paul – DOMEJ, Tanja: Germany, Austria, Switzerland (ca. 1800–2005). In VAN RHEE, C. H. (ed.): *European Traditions of Civil Procedure*. Antwerpen–Oxford, 2005. Intersentia, 118. p.
- ¹⁰ SCHNEIDER 2001. 8. p. A bírósági szervezetrendszer egységes reformja az örökös tartományok ellenállásán bukott el. KLEIN-BRUCKSCHWAIGER, Franz: Zur Entstehung der Allgemeinen Gerichtsordnung. Das Werk des Schweizer J. H. Froidevo. *Juristische Blätter*, Nr. 7–8, 1967. 193. p.
- ¹¹ NÖRR, Knut Wolfgang: *Ein geschichtlicher Abriss des kontinental-europäischen Zivilprozesses in ausgewählten Kapiteln*. Tübingen, 2015. Mohr Siebeck, 43–44. p.
- ¹² A két jogszabály kihirdetése (AGO 1781. május 1.; CJF 1781. április 26.) között egyébként mindössze öt nap volt. ENGELMANN et al. 1928. 629. p.
- ¹³ A CJF az AGO-val ellentétben a nyomozati elvre épült. KENGYEL Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Budapest, 2003. Osiris, 191–198. p.
- ¹⁴ Joseph Hyazinth Ritter von Froidevo (1735–1811) Svájból származó (1768-ig francia írásmódú születési nevén: Froidevaux) birodalmi tanácsos volt. Karl Anton von Martini tanítványaként került közel a kompilációs munkához. 1774. március 12-én kapott megbízást arra, hogy az AGO következő (és mint kiderült, végső) tervezetét összeállítsa. Életéről és munkásságáról lásd bővebben KLEIN-BRUCKSCHWAIGER 1967. 192–196. p.
- ¹⁵ LOSCHELDER 1978. 46. p.
- ¹⁶ „[I]m vollen Umfange und mit Anwendung aller Prozeßförmlichkeiten.” ULLMANN, Dominik: *Das österreichische Zivilprozeßrecht*. Prag–Leipzig, 1887. Tempsin & Frentag, 3. p.
- ¹⁷ A felek az írásbeli eljárás helyett választhatták a szóbelit, vagy akár egy olyan eljárást is választhattak, amelyben szóbeli és írásbeli elemek is voltak. VAN CANSTEIN, Raban Freiherr: *Das Zivilprozessrecht unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Obersten Gerichtshofes für das Universitäts-Studium*. Bd. I. Berlin, 1885. Carl Heymann, 173. p.
- ¹⁸ LOSCHELDER 1978. 86. p.
- ¹⁹ ULLMANN 1887. 284. p.
- ²⁰ CANSTEIN 1880. 241. p.
- ²¹ ULLMANN 1887. 283. p.
- ²² KLEIN-BRUCKSCHWAIGER 1967. 193. p.
- ²³ JELINEK, Wolfgang: Einflüsse des österreichischen Zivilprozessrechts auf andere Rechtsordnungen. In: HABSCHEID, Walther J. (Hrsg.): *Das deutsche Zivilprozessrecht und seine Ausstrahlung auf andere Rechtsordnungen*. Bielefeld, 1991. Gieseking, 50. p. VAN RHEE, C. H.: Civil Litigation in Twentieth Century Europe. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, No. 3, 2007. 307–308. p. <https://doi.org/10.1163/157181907783054978>.
- ²⁴ KLEIN, Franz – ENGEL, Friedrich: *Der Zivilprozess Oesterreichs*. Mannheim–Berlin–Leipzig, 1927. Bensheimer, 31. p.
- ²⁵ CANSTEIN 1880. 241. p.
- ²⁶ ULLMANN 1887. 284. p.
- ²⁷ CANSTEIN 1880. 241. p.
- ²⁸ KLEIN–ENGEL 1927. 30. p.
- ²⁹ CANSTEIN 1880. 239. p.
- ³⁰ Lásd SZIVÓS Kristóf: Az eshetőségi elv alkalmazásának dogmatikai alapjai a polgári peres eljárásban. *Iustum Aequum Salutare*, 2021. 4. sz. 287–288. p.
- ³¹ CANSTEIN 1880. 240. p.
- ³² Uo. 240. p.
- ³³ ULLMANN 1887. 301. p.
- ³⁴ Uo. 301. p.
- ³⁵ SCHOIBL 1987. 35. p.
- ³⁶ CANSTEIN 1880. 243–244. p.
- ³⁷ KLEIN–ENGEL 1927. 30. p.
- ³⁸ OGRIS 1975. 574. p.
- ³⁹ SCHNEIDER 2001. 11. p.
- ⁴⁰ OBERHAMMER, Paul: Speeding up civil litigation in Austria: past and present instruments. In VAN RHEE, C. H. (ed.): *The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation*. Antwerpen–Groningen, 2004. Intersentia, 221. p.; OBERHAMMER–DOMEJ 2005. 118. SCHOIBL 1987. 41. A *leges fugitivae* kifejezésre lásd OBERHAMMER, Paul – DOMEJ, Tanja: Delay in Austrian Civil Procedure and the Legislator's Response. In VAN RHEE, C. H. (ed.): *Within a Reasonable Time: The History of Due and Undue Delay in Civil Litigation*. Berlin, 2010. Duncker & Humblot, 256. p. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1q69scv>.
- ⁴¹ FODOR Ármin: Az új osztrák polgári perrendtartás. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1896. 7. sz. 3. p.
- ⁴² CANSTEIN 1880. 218. p.; ULLMANN 1887. 3. p.
- ⁴³ Vorschrift über das summarische Verfahren in Civil-Rechtsstreitigkeiten vom 24. Oktober 1845. *Justiz-Gesetz-Sammlung* 906.
- ⁴⁴ SCHNEIDER 2001. 18–19. p.
- ⁴⁵ ENGELMANN et al. 1928. 632. p.
- ⁴⁶ VON CANSTEIN, Raban Freiherr: *Lehrbuch der Geschichte und Theorie des österreichischen Civilprozessrechtes*. Bd. II. Berlin, 1882. Carl Heymann, 630. p.
- ⁴⁷ KODEK, Georg E. – MAYR, Peter: *Zivilprozessrecht*. Wien, 2018. facultas, 66. p.
- ⁴⁸ SCHNEIDER 2001. 20. p.
- ⁴⁹ Uo. 20–21. p.
- ⁵⁰ KLAMETH, Julia: *Small Claims im Zivilprozess. Eine rechtshistorische, längerübergreifende und verfassungsrechtliche Betrachtung von Bagatellverfahren*. Wien, 2015. Univ. diss., 11. p.
- ⁵¹ CANSTEIN 1880. 220. p.
- ⁵² SCHNEIDER 2001. 21–22. p. A jegyzőkönyvezési kötelezettséggel kapcsolatos problémákról bővebben lásd GLASER, Julius Anton: *Gesammelte kleinere juristische Schriften. Beiträge zur Reform des österreichischen Civilprocesses*. Wien, 1883. Manz, 49–51. p.
- ⁵³ ENGELMANN et al. 1928. 633. p.
- ⁵⁴ Gesetz vom 27. April 1873, über das Verfahren in geringfügigen Rechtssachen (Bagatellverfahren). *RGBI Nr. 66/1873*. A törvény keletkeztörténetéről lásd SCHNEIDER 2001. 39–61. p.
- ⁵⁵ [www.wikidata.org/wiki/Q94672#/media/File:Dr. Julius Glaser_k.k_Minister_der_Justiz_1872_Wiener_Salonblatt.png](http://www.wikidata.org/wiki/Q94672#/media/File:Dr._Julius_Glaser_k.k_Minister_der_Justiz_1872_Wiener_Salonblatt.png).
- ⁵⁶ KLAMETH 2015. 12. p.
- ⁵⁷ SCHNEIDER 2001. 64. p.
- ⁵⁸ KASERER, Josef: *Das Gesetz vom 27. April 1873 über das Verfahren in geringfügigen Rechtssachen (Bagatellverfahren) mit Materialien*. Wien, 1873. Alfred Hölder, 77. p.
- ⁵⁹ KASERER 1873. 88. p.
- ⁶⁰ SCHOIBL 1987. 44. p.
- ⁶¹ KLAMETH 2015. 13. p.
- ⁶² TOLANI, Madelaine: *Parteiherrschaft und Richtermacht. Die Verhandlungs- und die Dispositionsmaxime im Lichte divergierender Prozessmodelle*. Tübingen, 2019. Mohr Siebeck, 122. p. <https://doi.org/10.1628/978-3-16-156534-2>. Az öZPO-ban ugyanis a *Sozialfunktion* volt a legmeghatározóbb, amely Klein liberális perfel fogásra adott válasza volt. Lásd VAN RHEE 2007. 308. p.
- ⁶³ Kengyel is kiemelte, hogy a törvény eredetisége nem a felépítésében, hanem a per céljának megvalósítására rendelt eszközökben rejlik. KENGYEL 2003. 101. p.
- ⁶⁴ KLEIN, Franz: *Pro futuro. Betrachtungen über Probleme der Civilprocessreform in Oesterreich*. Leipzig–Wien, 1891. Deuticke, 72. p. KLEIN–ENGEL 1927. 267. p.
- ⁶⁵ KRÁLIK, Winfried: Die Verwirklichung der Ideen Franz Kleins in der Zivilprozeßordnung von 1895. In: HOFMEISTER, Herbert (Hrsg.): *Forschungsband Franz Klein (1854–1926). Leben und Wirken. Beiträge des Symposiums „Franz Klein zum 60. Todestag”*. Wien, 1988. Manz, 89. p.

- ⁶⁶ KLEIN–ENGEL 1927. 267. p.
- ⁶⁷ www.geschichtewiki.wien.gv.at/images/ff/ff1/Franzklein.jpg.
- ⁶⁸ Uo. 273. p.
- ⁶⁹ RECHBERGER, Walter H.: Die Ideen Franz Kleins und ihre Bedeutung für die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Europa. *Ritsumeikan Law Review*, 2008. 104. p.
- ⁷⁰ NEUMANN, Georg: *Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen*. Bd. II. Wien, 1928. Manz, 1271. p.
- ⁷¹ GOLDSCHMIDT, James: *Zivilprozessrecht*. Berlin, 1932. Julius Springer, 30. p.; BECK, Berthold: *Zehn Abhandlungen zum neuen österreichischen Zivilprozessrecht*. Wien, 1898. Moritz Perles, 32–33. p.
- ⁷² NEUMANN 1928. 1271. p.
- ⁷³ KRALIK 1898. 95. p.
- ⁷⁴ RECHBERGER, Walter H.: Die Verfahrenskonzentration im österreichischen Zivilprozess. In YILDIRIM, Kamil (Hrsg.): *Zivilprozess im Lichte der Maximen*. Istanbul, 2001. Alkim, 6. p.
- ⁷⁵ KRALIK 1988. 95. p.
- ⁷⁶ *Materialien zu den neuen österreichischen Zivilprozessgesetzen*. Bd. I. Wien, 1897. Manz, 260. p.
- ⁷⁷ Uo. 259–260.; FASCHING, Hans W.: *Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrechts: Lehr- und Handbuch für Studium und Praxis*. Wien, 1990. Manz, 344. p.; KODEK – MAYR 2018. 249. p.
- ⁷⁸ FASCHING 1990. 344–345. p.
- ⁷⁹ KRALIK 1988. 91. p.
- ⁸⁰ KLEIN, Franz: *Die schuldhaftige Parteihandlung: Eine Untersuchung aus dem Civilprocessrechte*. Wien, 1885. Toeplitz & Deuticke, 118. p.
- ⁸¹ KLEIN–ENGEL 1927. 267. p.
- ⁸² Magyarországon egyébként is kezdetben „fanyalogva” fogadták az osztrák törvényt. KENGYEL 2003. 160. p.
- ⁸³ FODOR 1896. 12–13. p.
- ⁸⁴ Uo. 18. p.
- ⁸⁵ OBERHAMMER–DOMEJ 2010. 266. p.
- ⁸⁶ FODOR 1896. 11. p.
- ⁸⁷ KATZ, Heinrich: *Das Urtheil im neuen österreichischen Civilprocesse*. Wien, 1896. Carl Konegen, 71. p.
- ⁸⁸ NEUMANN 1928. 1140. p.
- ⁸⁹ SCHUSTER VON BONOTT, Maximilian: *Österreichisches Civilprocessrecht*. Wien, 1896. Manz, 411. p.
- ⁹⁰ Uo. 412. p.
- ⁹¹ WACH, Adolf: *Die Mündlichkeit im oesterreichischen Civilprocess-Entwurf*. Wien, 1895. Manz, 49–50. p.
- ⁹² Erre a problémára hívja fel a figyelmet FODOR 1896. 13. p.
- ⁹³ Az osztrák jogalkotó ugyanakkor érzékelte a problémát és már a törvény I. novellájával (1914) módosította a vitatott rendelkezést. Erről bővebben lásd NEUMANN 1928. 1140–1142. p.
- ⁹⁴ KLEIN 1891. 21–22. p.
- ⁹⁵ E vonatkozásban részletesen lásd KENGYEL 2003. 110–116. p.; TOLANI 2019. 126–134. p.; NÖRR 2015. 148–149. p.
- ⁹⁶ MAGYARY Géza: *Magyar polgári perjog*. Átdolg. NIZSALOVSKY Endre. Budapest, 1939. Franklin, 288. p.
- ⁹⁷ *Materialien zu den neuen österreichischen Zivilprozessgesetzen*. Bd. I. Wien, 1897. Manz, 261. p.
- ⁹⁸ Uo. 300. p.

A bécsi Justizpalast, 1900 (ÖNB Digital)

Riedl Olivér

A hatalom és az állam problematikája a 15–18. századi Oroszországban

Sashalmi Endre monográfiájáról

Sashalmi Endre: *A hatalom és az állam problematikája Oroszországban 1462–1725 között európai perspektívából*
Budapest, 2020. Dialóg Campus, 143 p.
ISBN 978 963 531 181 1

„A kormányzás ottani módjában Felsőged ne csupán egy nagyon különös, de egy valóban létező formáját méltóztassék látni a zsarnoki államnak.” – ezekkel a szavakkal jellemezte Giles Fletcher diplomata a Moszkvában a 16. század végén uralkodó hatalmi viszonyokat az angol királynőhöz írott levelében. És mintha a levél további részében is az autokrácia Sashalmi Endre monográfiájában adott definíciójának belső logikája mentén ismertetné az ottani állapotokat. Amennyiben – talán megengedhető módon – a drámairodalomból vett analógiával élünk, úgy érezhetjük, hogy a fenti sorok, illetve maga a helyzet az ehelyütt ismertett mű egyfajta expozíciójának tekinthető. Így van ez különösen, ha az európai perspektívára, az összehasonlító jellegű megközelítésre és az eltérő felfogás okán érzékelhető szükség szerű távolságra gondolunk. Természetesen Sashalmi munkája az árnyaltabb logikai összefüggésrendszer, a kitágított időkeret révén és a napjainkra még inkább kiforrott releváns fogalmak birtokában, tisztán tudományos alapon sokkalta differenciáltabb következtetésekre jut a vizsgált problémát illetően.

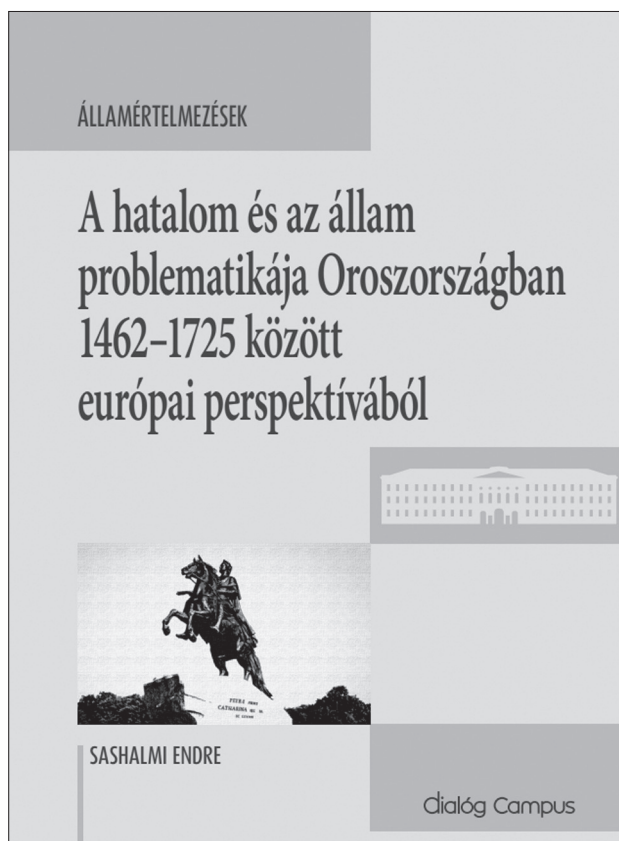
Előbbi benyomásunk még inkább helytállóknak tűnhet, miután a mű az „orosz eszme” értelmezésével foglalkozó, illetve az „orosz államnarratíva” jelentését taglaló részében, Filippov Szergejnek az orosz eszmetörténetet tárgyaló könyvére hivatkozva rámutat arra, hogy az „orosz eszme” egy bizonyos koncepció jegyében tudományos vizsgálódás tárgyává tehető. Noha az vallásos-messianisztikus felfogása, az isteni tervre vonatkozó jóslatok és egyéb, már-már transzcendentális összetevői okán racionálisan nehezen ragadható meg, mélyén mégis az orosz történelem alapvető és reális problémája húzódik, nevezetesen a régió és a Nyugat összetett és ellentmondásos viszonya. Az „orosz államnarratíva” pedig lényegében ebből kiindulva vizsgálja az autokrácia Oroszország létében betöltött szerepét és azt, hogy mennyire lehetséges számára a nyugati politikai modellek követése, intézmények átvétele.

Sashalmi Endre monográfiája a jó kormányzást megalapozni hivatott projekt államelméleti alap kutatása keretében született, azon belül is az *Államértelmezések* című könyvsorozat része. Ennek megfelelően célja elsősorban az orosz államiság kora újkori eszmeiségének vizsgálata.

Komparatív módszere folytán a mű az orosz állam- és hatalomfogalom tárgyalásánál a nyugati keresztény kultúrkörben ekkorra már nagyjából kialakult politikai fogalomkészletet mint viszonyítási alapot helyezi a középpontba. Ezt egy olyan korszakra koncentrálva teszi, amelynek utolsó évtizedeiben, főként Nagy Péter cár törekvései révén, megindult a Nyugat releváns fogalmainak orosz politikai gondolkodás általi átvétele. Eppen ezért figyelembe veszi egyrészt a tény, hogy azoknak Európában történt kialakulása is egy lassú és korántsem egyértelmű folyamat része volt. Másrészt rámutat az egyes fogalmak orosz közegben bekövetkezett átalakulására, helyenként torzulására, továbbá előbbieket determinánsaira. Az elemzés során törekszik a fogalmakat az adott korszakban, illetve régióban fennálló valós jelentésük mentén megragadni. Mindezt – az összehasonlító szemlélet mellett – a források középpontba helyezésével, valamint a művet végig

jellemző aprólékos nyelvészeti, illetve szemantikai elemzés révén éri el.

A kötet előszavában, illetve bevezetésében fentiekben – tehát az alapprobléma vázlatos bemutatásán és a mű céljának meghatározásán, valamint a módszerek ismerte-

tésén – túl kiter a címben szereplő évszámok jelentőségére. 1462-ben került a Moszkvai Nagyfejedelemség élére III. Iván, aki állítólag már nem kért *jarlikot* a tatároktól fejedelmi hatalmának elismerése érdekében, emellett lényegében az ő nevéhez köthető a hatalom autokratikus keretek közti újraértelmezése és az „orosz földek egybegyűjtésének” nagyarányú folytatása. A kronológiai keretnek a mű további részeiben újabb dimenzióit mutatja be Sashalmi. Így utal arra, hogy az 1725-ös évszám nem csupán Nagy Péter halála miatt jelentős, hanem azért is, mert ekkor került középpontba az állam jellege és az államok közti viszonyok kérdése az oroszok számára is. Továbbá az Európa-fogalom éppen ebben az időszakban ment át fontos jelentésbeli változáson és nyert végül új tartalmat. Emellett a modern állam fogalmának európai kialakulása szempontjából is az 1450 és 1700 közötti időszaknak van jelentősége.

Az előszóban utalás történik a Kijevi Rusz, a Moszkvai Fejedelemség, a Moszkvai Oroszország mint államalakulatok, valamint a birodalmi keretek között létező állam kontinuitásának kérdésére, a dinasztia származására mint legitimációs tényezőre, továbbá az orosz jelző alkalmazhatóságára. Ennek során alapos elemzés révén mutat rá a szerző a *russzkij* és a *rosszjiskij* jelzők eltérő jelentésspektusaira. Mindezek nyomán már itt hangsúlyozza, hogy Oroszország megnevezése tekintetében a *Rosszija* alak 18. századra datálható állandósulása mellett az alattvalókra alkalmazott *rosszjanyin* neologizmus is fontos szerepet játszott a személytelen és „népek feletti”, etnikailag semleges államfogalom kialakulásában. Emellett sor kerül az állam megnevezései, illetve az uralkodói titulátúra elemeire utalás révén a fogalomfejlődés állomásainak érintőleges ismertetésére, valamint a mű már ehelyütt rámutat az állam orosz fogalmának (*goszudarsztvo*) személyes jellegére és az ebből adódó monarchikus konnotációra. A bevezetés röviden utal az állam *testként*, illetve *személyként* való, középkori eredetű felfogására, továbbá *aktorként* történő, reneszánsz eredetű megjelenítésére, előbbieken keresztül pedig *metaforikus*, illetve *allegorikus* felfogásának és ábrázolásának jelentőségére, mindezeknek a politikai közösség lojalitása, illetve az állam önreflexiója tekintetében betöltött szerepére. Az ikonográfiával kapcsolatos jelentős fejlemények részletes tárgyalására külön fejezetben is sor kerül.

A könyv első fejezetében magyarázatot kap az olvasó a vizsgált korszak Európa-fogalmára. Sashalmi rámutat arra, hogy a kezdetben a nyugati keresztény kultúrkör kapcsán csupán alternatív jelleggel használt szó miként és milyen folyamatok révén vált a mindennapi beszéd részévé, míg végül a kulturális közösség megjelölése terén kiszorította a korábbi, elsősorban a közös vallásra utaló kifejezéseket. Ennek során szükségszerűen szekularizálódott és politikai tartalmat is nyert, a 18. század elejére pedig már a szuverén államok közösségét jelentette, melyek közt hatalmi egyensúly érvényesült.

Ezzel párhuzamosan kerül sor Európának orosz szemzőgből történő bemutatására. Sashalmi röviden utal az oroszok 18. század előtti viszonylagos érdektelenségének okaira, valamint rámutat arra, hogy ezt követően,

résben az Európa-eszme belső tartalmának ismertetett átalakulása folytán, miképp vált számukra is fontosá az Európához mint közös politikai kerethez tartozás. Olyannyira, hogy a két kontinens földrajzi határának ekkoriban lezajlott megváltoztatása is az oroszokhoz köthető. Egyidejűleg, Nagy Péter svédek felett aratott politikai győzelmét (1709) követően kezdett Európa is már nem mint keleti despotikus jellegű rendszerre, hanem európai hatalomként tekinteni Oroszországra.

A szerző viszonylag részletesen mutatja be Pjotr Pavlovics Safirov 1717-ben született művét mint az első orosz nemzetközi jogi írást, melynek elsődleges célja a svédek elleni északi háború igazságos voltának bizonyítása. A *ius gentium* elvei szerint vívott *bellum iustum*, ennek kritériumai ugyanis a korban kiemelten fontosak voltak a keresztény, civilizált Európához tartozás szempontjából. Safirov műve, emellett, hogy előbbi törekvése mentén Oroszország kulturális hovatartozását hivatott bizonyítani – ennek érdekében már az állam hasznát és a *policiális* (jól berendezett) állam kívánalmát is említi –, Sashalmi szerint azért is kiemelendő, mert az abban érzékelhető, a dinasztikus igénytől a területiális szuverenitás irányába történő elmozdulás szintén jelentős fejlemény a (személytelen) államfogalom orosz kialakulásának folyamatában.

Nem tekinthetjük véletlennek, hogy éppen az európai perspektíváról szóló fejezetben kerül sor – Richard S. Wortmantól kölcsönzött kifejezés, illetve bizonyos mértékig az ő meglátásai nyomán – a már említett „orosz államnarratíva” problémájának tárgyalására. Az állam szemléletére vonatkozó előbbi megközelítést Nagy Péter uralma alatt az a Feofan Prokopovics fogalmazta meg, aki az autokrácia ideológiáját nyugati politikai fogalmak felhasználásával megteremtette. (A könyv az ő személyének és munkásságának külön fejezetet szentel.) Lényege, hogy Oroszország egységének, jólétének és integritásának biztosítékát a kormányzat autokratikus modelljében látja. Ennek nyomán ellenzi az egyszemélyi hatalom bármifajta – akár területi, akár jogi, illetve intézményes – korlátozását, avagy megosztását. A könyv által kiemelt egyik következménye pedig az lett, hogy amikor az orosz történetírás a *goszudarsztvo* fogalmát felfedezte, azt lényegében csupán állam jelentésében vizsgálta, mellőzve a szó egyéb, történetileg szintén releváns aspektusait. Ez pedig az állam szerepének túlhangsúlyozásához vezetett, melynek hatásai az orosz (politikai) gondolkodásban napjainkig érezhetőek.

Ezt követően Sashalmi – a címbeli perspektíva elmélyítése, illetve az orosz viszonyok árnyaltabb vizsgálhatósága érdekében – szükségesnek látja, hogy röviden felvázolja a modern államfogalom európai kialakulásának állomásait. Ennek során először államdefiníciók egyes releváns összetevőit, továbbá ezek alapján egy államstruktúra lehetséges tipológiai elemeit vonultatja fel, jelentős modern kori történészekre történő hivatkozással. Célja ezzel az állam történeti változások mentén történő vizsgálata, valamint a korszak határainak kitapintása, melyben már annak eszméjéről, realitásáról beszélhetünk, eljutva végül modern fogalmához. Ennek alapján

a mű a modern államfogalom születését az 1450 és 1700 közötti időszakra teszi. Rámutat az ún. „szuverén területi állam”, illetve a 14. századra a latin kereszténység területileg szervezett, legfelső hatalom által kormányzott politikai közösségei realitásának jelentőségére. Felvázolja a latin *status* szó népnyelvi változatai (angol *state*, francia *état* etc.) állam jelentésben való használatának kezdeteit, valamint utal a fogalmi tisztázás szempontjából jelentős politikai gondolkodókra. Kiemeli egyebek mellett Jean Bodin *Hat könyv az államról* című művének fontosságát, amely az állam definiálása mellett a szuverenitás fogalmát is meghatározta. Eközben egyértelművé teszi, hogy az adekvát fogalmak „fellelése” után sem volt mindig konzekvens a szóhasználat, maguknál a korabeli szerzőknél sem. Végül néhány olyan történelmi eseményre, folyamatra világít rá, melyek szükségszerűen és végérvényesen elvezettek oda, hogy a királytól többé nem saját státusának fenntartását várta elsősorban a politikai közösség, hanem az állam jó állapotának garantálását. Ez a lojalitás elszemélytelenedését eredményezte, amennyiben az egyre inkább az alattvalók és az állam mint absztrakt entitás (tehát nem az uralkodó) közötti viszonyként vált értelmezhetővé.

A modern állam európai kialakulását tárgyaló fejezetet követően a mű a 18. század előtti Moszkvai Oroszország hatalomértelmezésével foglalkozik. Mint azt Sashalmi megállapítja, ebben a korszakban nem csupán a *goszudarsztvo* állam értelemben való használata hiányzott, valamint – értelemszerűen – a szuverenitás fogalma volt ismeretlen, hanem az állam adott terület feletti személytelen és szekuláris legfőbb hatalomként való értelmezése sem bírt jelentőséggel. A középpontban – miként arra Paul Bushkovitchra hivatkozva rámutat – „a cár morális személyisége” állott. Mindez azt jelentette, hogy a dinasztia- és istenközpontú hatalomértelmezés a múltra koncentrált, az uralkodócsalád isteni kiválasztottságára, melynek útja generációkon át vezet a tökéletességig (utóbbit mindenkor az aktuális cár testesítette meg). Hangsúlyos volt uralkodó és az egyház – a bizánci szimfónia elvének megfelelő – szoros együttműködése. A mű hivatkozik a IV. Iván uralma alatt született *Fokozatok könyvére*; ez afféle krónikaként a maga végleges formájában állítja elénk a hatalomfelfogást. (És nem melleleg már ekkor utal az orosz földek egyetlen uralkodó általi kormányzásának kívánalmára.) Említés történik továbbá a – szintén az egyház által az uralkodóval szemben megfogalmazott – intelmekről. Sashalmi rámutat arra, hogy ezekben sem történt meg az uralkodó személye és hivatala közötti megkülönböztetés – miként az Nyugaton a koronaeszme révén végbement –, és nem is tőle függetlenül létező jogok tiszteletben tartására intették a cárt, pusztán a bűnös és rossz cselekedetektől kívánták óvni. Így formalizált jogi korlátot semmiképp nem jelenthettek. A cár uralma személyes maradt, még a rossz cárral (*mucsityel*) szemben sem volt egyértelmű az ellenállás joga.

A mű az orosz hatalomfelfogást ehelyütt a skolasztikus értelemben vett politikai gondolkodás alapkérdésein keresztül vizsgálja, és a források alapján rámutat arra,

hogy 1700 előtt ezek közül csupán a hatalom eredetére, illetve céljára vonatkozó kérdések fogalmazódtak meg, esetleg annak bizonyos korlátaira történt utalás.

Ezt követően megadja az autokrácia (*szamogyerzsavije*) definícióját, tisztában lévén azzal, hogy a nyugati jog- és intézménytörténeti fogalomkészlet az orosz viszonyokra korlátozottan alkalmazható. Sashalmi szerint az autokrácia olyan tekintélyt és politikai berendezkedést jelent, amely mentes a jogi-intézményes, valamint a jogi-alkotmányos korlátoktól, emellett a közvélemény ítétele alól. Ugyanakkor rámutat arra, hogy az 1700 előtti orosz terminológiában a – főként az egyház által alkalmazott – *szamogyerzsec* (mint az *autokratór* tükörfordítása) inkább az uralkodói hatalom eredetére utalt, és csak később vált hivatalos titulussá. Ekkor a *goszudar* szó volt az, amely – jogi jellege mellett – az uralkodó korlátlan hatalmát érzékeltette.

Itt mutatja be a mű azt a közeget, melyben az autokrácia kialakulhatott. Az amorf társadalmi környezet, a korporációk és a rendi gyűlések (ekként a politikai jogok és önazonosság) hiánya, egyház és állam szoros összefonódása, az uralkodói hatalom egyház általi ideológiai alátámasztása tekinthető Sashalmi szerint ezzel kapcsolatban alapvető tényezőknél. (A sokszor hangsúlyozott bizánci, illetve mongol minták csupán másodlagosak.) Az uralkodó hatalmát sem a politikai önszerveződés, sem intézmények, sem alkotmányos normák nem korlátozták tehát – a szerző álláspontja szerint ez a körülmény kell, hogy alapját képezze a Nyugattal való összehasonlításnak.

A fejezet végén a hatalomértelmezés moszkvai kontextusának, azaz lényegében a kormányzat önmagáról alkotott képének bemutatására kerül sor. Úgy érezhetjük, hogy sajátos „nehézségi erő” vezet bennünket ismét az Isten által inspirált cárhoz, egyben egy olyan hatalomfelfogás kereteihez, amely a nyugati kultúrkörrel ellentétben – Ernst H. Kantorowicz fogalmaival élve – nem vált jogközpontúvá, illetve politikai közösség központúvá. Sashalmi rámutat arra, hogy az oroszoknál nem történt meg a politikai szféra szekularizálódása, az uralkodó *officiumának*, elidegeníthetetlen kormányzati jogainak kialakulása. A cár személyes hatalma mindenek felett állt, mint országa tulajdonosa, az ortodoxia őre, illetve atya jelent meg – Istennel egyetemben. Imázsának építése során megfogalmazódtak ugyan rá vonatkozóan bizonyos elvárások. Ám a kívánatos harmónia „valláserkölcsei” harmónia volt (alkotmányos helyett), és vele szemben a tanácsadás, egyes ügyek megvitatása is – bojárjaival, illetve az európai rendi gyűlés jogi-intézményes jellegzetességeivel nem rendelkező *zemszkij szobor* keretében – kötelezettség volt, nem pedig jog.

A soron következő fejezetek között sajátos logikai egységet teremt annak ténye, hogy a szerző azok releváns fogalmait – a Nyugat és Oroszország közötti összehasonlításra koncentrálna – John H. Shennan munkájából kiindulva vizsgálja. Előbbi, a 17–18. századi Franciaországot és Oroszországot összehasonlító mű a királyi hatalom elemzésének sajátos szempontját választotta. Ennek alapján a királyság három aspektusára (a tu-

lajdonosira, a hivatalra és az isteni jogalap kérdésére) helyezi a hangsúlyt mint olyanokra, amelyek alapvető jelentőségűek az orosz állam- és hatalomfelfogás szempontjából.

Mindenekelőtt Herbert H. Rowen nyomán utal Sashalmi a „tulajdonosi dinaszticizmus” fogalmára, és arra a tényre, hogy az 1450 és 1789 közt tartó időszakban az uralkodók – dacára annak, hogy ezzel párhuzamosan kialakulóban volt azok absztrakt entitásként felfogható, illetve elszemélytelenedett fogalma – mind az államot, mind a politikai közhatalmat mintegy saját, illetve dinasztiajuk tulajdonaként fogták fel, melyeknek az ő érdekeiket kell szolgálniuk. Ennek eredményei lettek a területekért folytatott, illetve az örökösödési háborúk, amelyek a szuverén államok hatalmi egyensúlyán nyugvó Európához elvezettek, így végső soron szintén hozzájárultak az államfogalom fejlődéséhez. (A kötet rávilágít ugyanakkor arra, hogy Nagy Péterig az orosz uralkodókat nem fűzték dinasztikus kapcsolatok az európai uralkodóházakhoz, így azok vetélkedésében sem volt érdekelt az orosz állam – tehát nem érintették az ismertetett, állam- és hatalomfelfogásra gyakorolt hatások sem.) Hangsúlyozza, hogy Nyugaton újra és újra előtérbe került a szemlélet, mely különbséget tett *imperium* és *dominium* között, ennek révén az uralkodó politikai hatalmát elismerve – az orosz felfogással szemben – kiemelte az alattvalók jogait és önálló tulajdonának létjogosultságát. Egyértelműen kirajzolódtak tehát a közjog és a magánjog határai. Az ehhez vezető folyamat Oroszországban szintén csak későn, Nagy Péter uralkodásától vette kezdetét.

A nyugati uralkodói hatalom egyes tulajdonosi jellegzetességeinek ismertetését követően Sashalmi kritikával illeti Richard Pipes koncepcióját, mely szerint a patrimonális felfogás az orosz államnak azt a Nyugattól egyértelműen megkülönböztető sajátossága lenne, amennyiben a 17. század előtt a szuverenitás és a tulajdon elválasztása az oroszoknál hézagosan ment végbe, a *goszudarsztvo* kvázi a cár birtoka volt, és mindenfajta jogi jelleget nélkülözött. Rámutat arra, hogy nem maga a tulajdonosi dinaszticizmus, hanem annak az orosz állam tekintetében markánsnak mondható jelenléte volt a megkülönböztető ismérv. Míg az ellentmondások dacára az állam a 17. század végére Nyugaton alapvető jelentőségű fogalommá vált, arra maguk az uralkodók is hivatkoztak mint saját személyes hatalmukon túlmutató entitásra, addig a cárok „névlegesen univerzális tulajdonlásának” elve Oroszországban ellentmondásossá tette a fejlődést.

A tulajdonosi szemlélet és a hivatal fogalmának viszonyát taglaló fejezet rávilágít arra, hogy ugyan már a 17. század második felében – tehát Nagy Péter reformjai előtt – érzékelhető volt az orosz politikai gondolkodásban egyes nyugati fogalmak átvétele, azonban a jog és a filozófia itteni fejletlensége, az absztrakció, illetve a diskurzus hiánya nem tették lehetővé ezek megfelelő kibontakozását. A cár uralmának meghatározása során végig jellemző volt a vallási elem túltengése, és valóban úgy tekintették, hogy a cár mindennek, még saját alattvalóinak is (legalábbis névlegesen) tulajdonosa. Ez a sa-

játos jogviszony, az uralkodót és az alattvalót összekötő vertikális kapocs – miként azt a könyv kiemeli – fontos szerepet játszott a politikai önazonosság kialakulásában egy cár- és istenközpontú uralmi rendben.

Ezt követően Sashalmi – támaszkodva Oleg Harhorgin ezzel kapcsolatos komparatív elemzéseire – a *goszudarsztvo* 17. századi fogalmának szemantikai vizsgálata révén nem csupán az államfogalom fejlődésének újabb aspektusaira mutat rá, hanem ezen keresztül veszi górcső alá az uralkodói hivatal elvével (annak oroszországi hiányával) kapcsolatos releváns kérdéseket. Mindenekelőtt ismételt utal a cári hatalom végletesen személyes mivoltára, mellyel kapcsolatosan felhívja a figyelmet a *goszudarsztvo* tekintetében a tulajdonosi jelleg fokozottan hangsúlyos voltára, a jogi vonatkozás hiányára és arra, hogy maga az állam az orosz felfogásban – nyelvi eredete (*goszudar*) révén is – az uralkodó személyének mintegy kivetülése. Ismét említi a fejlődésnek azt a Nyugatra jellemző mozzanatát, melynek során az uralkodóval szemben mindinkább elvárassá vált, hogy a saját státusa (*status regis*) fenntartásakor a királyság jó állapotára (*status regni*) koncentráljon. Mindez elősegítette a személyen túli közfunkció kialakulását, az uralkodó kötelezettségei révén szerepet játszott a szerződéses gondolat fejlődésében, illetve fontos lépés volt az „állam objektívalódása” felé vezető úton. Az oroszoknál ezzel szemben nem alakulhatott ki egy személytelen közhatalom, illetve maga az állam mint entitás egészen a 17. századig nem képezhetette a cári hatalom ellensúlyát. Az elemzés során utalás történik a *goszudarsztvo* egyéb jelentéseire (hatalmi pozíció, uralkodói méltóság, uralkodói tevékenység, hatalom alatt álló terület) is.

A mű a továbbiakban rámutat az 1598 és 1613 közötti, a Romanovok trónra kerülése előtti zavaros időszak (*szmuta*) szerepére, kiemelve, hogy ekkor vált először nyilvánvalóvá a *Moszkovszkoje Goszudarsztvo* uralkodótól független létezésének lehetősége. A prikázok joggyakorlatából vett példákkal, esküszövegekkel, az 1649-es törvénykönyv (*Ulozsenyije*) politikai bűncselekmény tényállására történő kitekintés, illetve egyéb forrásokra való hivatkozás révén érzékelteti a folyamat állomásait, melynek során az uralkodó személye és az állam fogalma egymástól a 18. század elejére lassan elváltak, utóbbi pedig önálló alannyá alakult és fokozatosan elszemélytelenedett. (Az állam és egyház, a vallási és a politikai szféra részbeni szétválására utaló tényezők ismertetésére is sor kerül.) Utalás történik az állam kifejezés jelző nélküli használatára, az állam ügyeinek, ezen keresztül az államérdeknek a felbukkanására, és arra, hogy az apparátus létszámának növekedése milyen szerepet játszott az intézményesülés folyamatában, mígnem az állam – kvázi saját érdekei révén – akár az uralkodóval szembeni kritika eszközüvé is válhatott. A mű már itt érinti azt a kérdést, hogy mindezek milyen keretek között tették lehetővé később a hatalmi ideológia Nagy Péter alatti újraértelmezését.

Az isteni jogalap mentén történő összehasonlítás révén Sashalmi mindenekelőtt arra mutat rá, hogy az uralkodói hatalom isteni eredetének túlhangsúlyozása – az

addigra itt nagyjából kialakult szerződéses gondolat, illetve a hivatal eszméje ellenében – a 15. század közepétől Nyugaton is jellemző volt. Az uralkodó hatalma szent, Istentől rendelt, öröklés útján száll át elsőszülött utódjára, az uralkodó csakis Istennek felelős, a törvények nem kötik – mindezen elgondolások révén a személy ebben az időszakban itt is mintegy elnyelte az uralkodói hivatalt. Viszont az sosem szorult teljesen háttérbe (a szerző e körben a koronázási eskü, a fundamentális törvények, az isteni jog, illetve a természetjog jelentőségére utal). Erre tekintettel pedig az 1648 és 1789 közötti időszakban Európában mégiscsak (és végérvényesen) elkülönült az uralkodó személye és az állam.

Sashalmi rávilágít arra is, hogy az orosz hatalomfelfogásban ezzel szemben nem a hatalom isteni eredete volt hangsúlyos, hanem annak cár- és istenközpontúsága; az uralkodó szinte maga az Isten, utóbbi pedig a kormányzásnak aktív résztvevője és alakítója. A társadalom itt sokkal inkább vallási, mintsem politikai közösségként fogható fel. Kiemeli, hogy Nagy Péter az államot (és egyéb nyugati fogalmakat) részben csak saját korlátlan hatalma további legitimációs forrásaként, aktív politika erőként fogta fel, nem tudva elvonatkoztatni a tulajdonosi szemlélettől, illetve az uralkodó saját érdekeitől. Kitekintő jelleggel utal Szperanszkij reformjaira és a dekabristáknak a fennálló hatalomértelmezést gyökeresen elutasító felfogására. Megállapítja azonban, hogy az orosz politikai gondolkodás elveire nem ezek a teóriák, hanem az autokrácia fő ideológusának, Feofan Prokopovicsnak az elmélete volt máig tartó hatással.

Feofan Prokopovicsnak kiemelkedő szerep jut a könyvben. Amellett, hogy Sashalmi művében gyakran hivatkozik rá, külön fejezetben tárgyalja állammal és hatalommal kapcsolatos gondolatait, munkásságában jelölve meg az orosz állam- és jogelmélet kezdeteit. Az elemzés során egy 1716-ban, illetve 1718-ban elhangzott szónoklat, az 1721-ben keletkezett *Egyházsabályzat*, illetve Prokopovicsnak a hatalom új ideológiájának megalapozása szempontjából leginkább fontos, 1722. évi műve, *Az uralkodó akaratainak joga állama örökösének meghatározására* című írás kapnak főszerepet.

Prokopovics jelentőségét a mű egyrészt abban látja, hogy új típusú gondolkodó volt: ideológus, aki a hatalom keletkezésének kérdését vetette fel, a válaszadás során pedig már nem csupán az isteni elrendelésre koncentrált, hanem olyan, Nyugatról átvett politikai fogalmakat is figyelembe vett – illetve bizonyos esetben oroszul először használt –, mint a szuverenitás, a társadalmi szerződés. Felvetette a közjó kérdését, értekezett a különböző államformákról (kormányzati formákról), foglalkozott a jog(ok) természetével. Az uralkodó morális személyisége helyett az örökletes monarchia eszméjét helyezte a politikai gondolkodás középpontjába. Sashalmi ugyanakkor rámutat arra, hogy elsősorban teológus és szerzetes volt, így államelmélete nem a filozófiai és jogi absztrakciókat helyezi előtérbe, sokkal inkább a Szentírás elveit. Hangsúlyozza: Prokopovics egyebek mellett aztal, hogy a kormányzati formákról való értekezés során – amelyek közül természetesen a monarchikust tekintet-

te orosz szempontból leginkább hasznosnak – bemutatta ezek létező fajtáit, sajátos módon járult hozzá a *goszudarsztvo* elszemélytelenedéséhez, az absztrakt államfogalom kialakulásához. (Hasonló hatása volt az uralkodó megjelölésére általa először használt, mindenfajta konnotációtól mentes *monarh* szónak.)

A könyv kiemeli, hogy a nyugati fogalmak átvételének célja nem csupán Nagy Péter új imázsának kialakítása, európai uralkodóként való elfogadtatása volt, hanem az autokráciának Európa előtt annak saját (jogi) eszközeivel történő igazolása. Ennek eredménye aztán, első látásra talán ellentmondásosnak tűnő módon, az egy személyi uralom további megerősítése lett. Cél volt továbbá a beszivárgó nyugati politikai elméletekkel (mint amilyen például a hierokratikus tan, illetve a szerződéses teóriákból eredeztethető ellenállási jog) szembeni, teoretikus alapon történő védekezés, illetve önigazolás.

Mint arra Sashalmi utal, a nyugati politikai fogalmak átvétele ennek megfelelően szelektív módon történt, emellett azok az orosz fogalmi rendszer, illetve gondolatosság „szövetében” átértelmeződtek, sajátos „nehézségi erő” révén a cári egyeduralmat még inkább elmélyítették, értelemszerűen differenciáltabb módon. Szemléletesen mutat rá erre a könyv az *otyecsesztvo* (haza) újonnan felbukkant fogalmának kapcsán, mely mint az uralkodótól független, absztrakt entitás, a lojalitás új tárgyává, adott esetben a hatalom kritikájának eszközévé válhatott (volna). Az *Otyec Otyecsesztva (pater patriae)* című Nagy Péter általi felvétele azonban mindezt relativizálta, sőt – a kifejezés egyházi gyökerei révén – az uralkodó ezáltal a „*püspökök püspökévé*” vált, a hierokratikus tanok esetleges hatásait ellensúlyozandó. Sashalmi kiemeli, hogy a nyugati hatások révén az uralkodói hatalom szakralizációja még jelentősebb lett.

Hasonló jelenségre mutat rá a szerző a természeti törvény/természetjog fogalmának alkalmazása, az államhatalom (uralkodói hatalom) ebből történő levezetése kapcsán. Kiemeli, hogy Prokopovics a természetjogot is Istenre, illetve a Szentírásra vezette vissza. Másrészt célja az volt, hogy ennek révén bizonyítsa az uralkodói hatalom szükségességét; a természetjog tehát nem a joguralmat volt hivatott biztosítani, nem jogokat garantált, pusztán az alattvalók engedelmisségének bizonyítékául szolgált. Sashalmi megállapítja, hogy mivel a természetjog ennek folytán „Istentől függött”, nem töltötte be azt a közvetítő szerepet, mint a jogok skolasztikus hierarchiájában. Nem is válhatott ekként a pozitív jog mércéjévé, ez utóbbi pedig ennek következtében elsődlegességre tett szert, az uralkodó eszközként alkalmazhatta azt a társadalmi viszonyok saját akaratainak megfelelő alakítására.

A szerződéses gondolat kapcsán hasonló torzulásra utal a mű, amennyiben kiemeli, hogy az ún. eredeti szerződéses teória átvétele során is azt hangsúlyozta Prokopovics, hogy a hatalom – legyen akár örökletes, akár választott monarchiáról szó – Istentől ered. Tehát annak szerződéses aktussal történő átruházása során sem a nép akarata tekinthető elsődlegesnek, az csupán az isteni akarat közvetítője, illetve megnyilvánulása. Ennek révén a szerződés nem hatálytalanítható, nem lehet az

ellenállás eszköze – mint Nyugaton –; hisz a nép azzal isteni inspirációra teremtett korlátlan hatalmat.

Amellett, hogy rámutat az idoneitás Prokopovics szempontjából történő megközelítésére – az 1722-es mű elsődleges célja a korlátlan uralkodói jogosultság bizonyítása volt az utódkijelölés terén! –, a mű viszonylag részletesen elemzi a szuverenitás orosz fogalmának általa történt átvételét, illetve annak értelmezését. Sashalmi kiemeli, hogy az ezzel kapcsolatos fejtegetésekben felbukkan mind Bodinre, mind Grotiusra történő hivatkozás, valamint a három hatalmi ág említése révén megtörténik a szuverenitás hatókörének ismertetése. Ám rámutat arra is, hogy ez esetben sem maga a szuverenitás, hanem az alattvalók erre vonatkoztatott engedelmessége volt a lényeg, másrészt jogi absztrakciók helyett itt is a Szentírás volt jellemző hivatkozási alap. A szuverenitás jegyeiről már nem is történik említés Prokopovicsnál, hisz célja a sem más hatalomnak, sem törvényeknek nem alávetett, független és felelősség nélküli (egyedül Istennek felelős, de felelősségre nem vonható!) uralkodói hatalom megkonstruálása volt. Ezt a hatalmat sem fundamentális törvények (koronázási eskü), sem természeti törvények nem kötik. Prokopovics a nyugati abszolutista elméleteket úgy vette át, hogy kiragadta azokat joguralmi kereteikből; az uralkodó nem állami intézmény, hanem a hatalom birtokosa – emeli ki Sashalmi. A patriarchalizmus, az uralkodónak a nyugati államelméletekben is felbukkanó atyai hatalma Oroszországban mélyen gyökerező realitássá vált.

A monográfia külön fejezetet szentel az orosz állam női allegóriájának, illetve az uralkodói hatalom alattvalók felé ceremóniák révén, valamint az ikonográfia eszközeivel történő reprezentálásának. (Miként arra Sashalmi rámutat, a jelenségre Richard S. Wortman a hatalom szcenáriói kifejezést alkalmazza). Ehelyütt is utalás történik az állam, illetve a szuverenitás mint absztrakt fogalmak megszemélyesítésének szükségességére. Több korabeli ábrázolás ismertetésére, helyenként elemzésére is sor kerül. A szerző utal az Európában szokásos, nőalakban történő, mitologikus jellegű ábrázolás oroszországi kezdeti hiányának okaira, illetve az utóbb bekövetke-

zett elterjedését determináló tényezőkre. Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy már a Moszkvai Oroszországban felbukkant a cár és országa közti házasság mint jelkép. Azonban mindegyik nem a jogi-filozófiai fejtegetések, illetve a Nyugatra jellemző politikai teológia következtében került sor. Már a cári cím felvétele, illetve a koronázás ténye (*venscsanyije*

na carsztvo, Sashalmi hangsúlyozza a *venscsanyije* szó esküvő jelentését) mint reálpolitikai fejlemények okot adhattak olyan elképzelésre, hogy a cár Krisztus, országa pedig az ő menyasszonya. A *szmuta*, illetve az interregnum ideje alatt ez az elgondolás fokozható volt (magára hagyott ország mint özvegy képe). Előbbiek példaként történő illusztrálását követően a könyv utal a Péter korában bekövetkezett fordulatokra, amikor is az uralkodó és a *goszudarsztvo* közti megkülönböztetés révén előbbi szimbolika még inkább elmélyülhetett, illetve árnyaltabbá válhatott, valamint a képi ábrázolás által alakot ölthetett. Említés történik a női cárok időszakáról (1725–1796), ekkor a nőalak mint az

Nagy Péter

isten gondviselés megszemélyesítője, egyben mint az adott személy legitimációs eszköze szolgált. Utóbb pedig Oroszország állandó szimbólumává vált, egyben még inkább kidomborította, hogy az állam a *cár állama*, az uralkodó személye azt mint intézményt szinte elnyeli.

A *Kitekintés* című fejezet a jelenleg is hatályban lévő orosz alkotmány preambulumból, illetve törzsszövegéből említ néhány, a mű szempontjából is jelentős kifejezést. A *Rosszija* és a *goszudarsztvo* mellett ilyenek a *céloszty* (vagy *célosztnoszty*), illetve a *jegyinsztvo*, amelyek mint karizmatikus, transzcendens jelentést hordozó, tekintélyre utaló, kevésbé jogi, mint inkább kulturális jellegű fogalmak, az állam egységére, illetve jó állapotára utalnak. Érdekes, hogy Sashalmi itt emlékeztet arra: az orosz politikai kultúrában ezek záloga az erős egyszemélyi hatalom. Ennek fényében pedig figyelemre méltó, hogy a fogalmak mind az alkotmánynak az elnök jogköreit taglaló részében, mind pedig az elnöki eskü szövegében – a szuverenitással és a függetlenséggel együtt – felbukkannak. Nem beszélve Vlagyimir Putyin politikai retorikájáról.

Sashalmi Endre könyvének jelentősége nem csupán abban áll, hogy a címben szereplő problémát tömören és közérthetően, a források széles körére támaszkodva, mértékadó történeti és politikai filozófiai munkákra hivatkozva – nem mellőzve a kritikát – végzi el, a leginkább releváns fogalmakra és tényezőkre koncentrálna, az ezekkel kapcsolatos elemzéseket többszörösen egymásra vonatkoztatva. Jelentős azért is, mert mindezek révén választ ad arra a kérdésre, hogy az autokrácia mint hatalmi berendezkedés miért csak egy határig tette (és teszi) lehetővé a nyugat-európai politikai fogalmak kifejlődését, illetve intézmények átvételét, minek folytán

nem csupán Oroszország, de talán Közép-Kelet-Európa mint geopolitikai térség is valamiképp determinált az egyszemélyi hatalomra. Emellett, mivel abban az orosz politikai gondolkodás és nyelvezet elemzésére – a címben jelzett korszakhatárokon túlterjeszkedve – olyan időbeli szemszögből kerül sor, amelynek végső vizsgálódási pontját a jelen képezi, a művet szükségszerűen fémjelzi az orosz politikai kultúra, ennek napjainkig tartó áthagyományozódása révén a politikai tradíció, mindezek folytán pedig a mentalitás főbb jellegzetességeire történő kitekintés, az eredetileg deklarált célokon túlmutató kontextus.

Oroszország allegóriája (Philipp Veit festménye)

Különleges tudományos könyvsorozatot indított útjára a Line Design Kiadó 2018-ban, amely segíthet a hazai tudományos eredmények hatékonyabb külföldi becsatornázásában. A sorozat ugyanis a magyar kutatást érintő idegennyelvi korlátokat hivatott áttörni azáltal, hogy a külföldi kutatók által is haszonnal forgatható kétnyelvű tudományos munkákat jelentet meg.

A sorozat első darabja, Tuza Csilla két, hosszú évtizedes kutatómunkájának gyümölcse, amely az állami céhszabályozás alakulását tárja fel III. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt magyar és a magyar szöveggel teljes mértékben megegyező módon német nyelven. A mű azonban mégsem ragad le a szűk értelemben vett kodifikációtörténetnél. Ennél jóval többre vállalkozik, hiszen egy olyan komplex viszonyrendszerben kell a szerzőnek a céhek történetét vizsgálnia, amelynek figyelmen kívül hagyása hatalmas félreértésekhez vezetne. A szerzőnek és mindenkinek, aki hazai témát kutat, tehát kényszerűségből kell nemcsak a Magyar Királyság, hanem kifelé a Habsburg Monarchia, azaz a birodalmi érdekek, míg befelé a vármegyék érdekeit elemeznie. A vallási, a nemzetiségi, a személyi stb. érdekellentéteket, Erdély különállását pedig még nem is illettük. Miközben maga a céhes kézművesipar és a termékeire épülő kereskedelem önmagában a versenyről, a termékek és áruk értékesítéséből, tehát versengő érdekekből áll, még akkor is, ha a keretek messze vannak attól, hogy kapitalistának nevezhessük őket. A kutatónak ezért olyan módszertant kell találnia, amely *pars pro toto* jelleggel mégis a lehető legteljesebben mutatja be vizsgálat tárgyát.

Tuza Csilla levéltárosként a rendeletek ismertetése mellett érthető módon alapvetően levéltári forrásokra hagyatkozik. A céhek felügyeletét az egész országra kiterjedő módon ellátó Helytartótanács levéltári anyagából (Helytartótanácsi Levéltár) például kb. 80 iratfolyóméternyi anyagot dolgozott fel, amelyet kiegészített Buda, Pest és Óbuda továbbá Pozsony–Kassa és Temesvár teljes céhes anyagával. Utóbbi városok leánycéhhálózata (Temesvár kivételével) tulajdonképpen az ország jelentős részét lefedték, így az egész országra levont megállapítások hitelessége indokoltan látszik, még akkor is, ha a Bánát, Horvátország és Erdély vizsgálata, az eltérő fejlődés vagy éppen a céhek jelenlétének megkérdésesége, sőt hiánya miatt, külön kutatás tárgyát képezi, így elmaradt. A szerző a bevezetésben ugyanakkor többször szabadkozik, hogy általános érvényű kijelentéseket tehet-e, ha pedig nem, akkor megállapításainak milyen érvénye lehet. Holott ő

Rigó Balázs

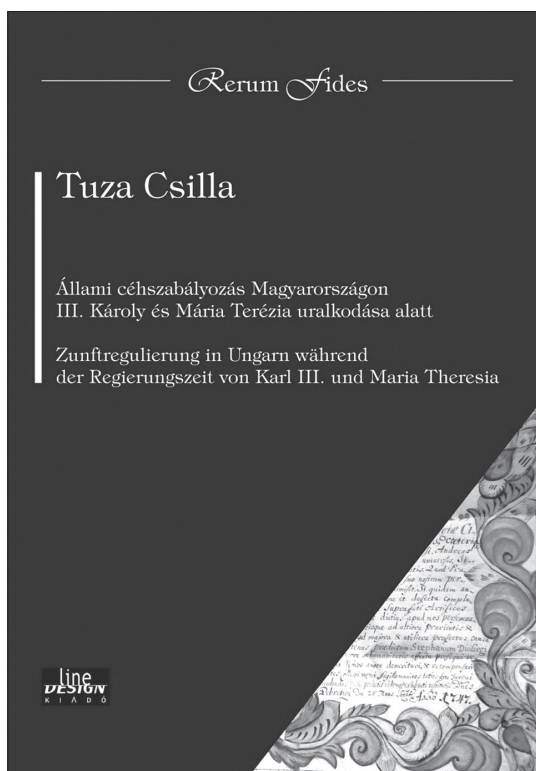
A céhes keretek áttörése?

Új sorozat a hazai tudományos életben. Recenzió Tuza Csilla *Állami céhszabályozás Magyarországon III. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt* című művéről

Tuza Csilla: *Állami céhszabályozás Magyarországon III. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt.*
Zunftregulierung in Ungarn während der Regierungszeit von Karl III. und Maria Theresia.
Budapest, 2018. Line Design, p. 296
ISBN 978 963 480 002 6

maga ismeri be a forrásadottságok elégtelenségét, szórtóságát, végeredményben azt, hogy a múlt totalitása megírhatatlan. Jóllehet ennek a beismerésnek az őszinteségét dicséretesnek tartjuk, mégsem látjuk értelmét, mivel a szerző a mű címében és bevezetésében is felvállaltan szabályozás- és nem céhtörténetet akar bemutatni. Jóllehet detektálja a további kutatási lehetőségeket a céhlegények migrációkutatásától kezdve, a céhen belüli karrierlehetőségeken vagy céh és a helyhatóság peres ügyein át, az anya- és leánycéhek kapcsolatainak stb. vizsgálatáig, ezek alapvetően nem képezik a szabályozástörténet tárgyát, mivel ahhoz csak kivételesen, kifejezetten a kodifikációt kiváltó, tehát szabályozás útján megoldandó problémaként, tehát egyedi esetben kapcsolódhatnak.

A szerző a források és a fenti problémák bemutatása után a magyar céhek helyzetét vizsgálja a 17–18. század fordulóján. Ez a fejezetcím azonban nem szerencsés, mivel a fejezetnek csak az első alfejezetét fedi le, holott a fejezet valójában azt a kontextust adja, amelynek keretében a teljes 18. századi szabályozás, vagyis a szerző kutatásának és a műnek a teljes tárgya áll. Így még mindig bevezető jelleggel a szerző megemlíti a céheket országos szinten először szabályozó 1679:71. tc.-et, abból is különös tekintettel az árszabás (limitáció) vármegyék hatáskörébe utalását, majd a céheket később is jellemző általános problémákat és azok összefüggéseit az országnak az oszmán hódoltság

utáni újratelepülésével/betelepítésével. Az iparfejlesztésre is súlyt helyez, a Magyar Királyság új berendezkedésével foglalkozó *Einrichtungswerk* céheket és ipart illető javaslatának is, szintén csak kontextus gyanánt, sajnos csak egy bővebb bekezdés jut. Holott a kodifikációtörténetnek a magyar jogtörténetben megszokott, ám hatályba soha sem lépett, rendezési javaslatok is a szerves részét képezik.

Éppen a szabályozástörténelmi cél végett lehetett volna mind az *Einrichtungswerk*nek, mind a rendek által beterjesztett, végül mind Esterházy Pál nádor saját tervezetének nagyobb teret szentelni. Szintén ebben a fejezetben kapott teret az európai céhek helyzetét régióként egy-egy bekezdés erejéig összefoglaló alfejezet, amely valójában a 16. századtól, a Német-római Birodalomban az 1530. évi *Reichspolizeiordnung*tól, Angliában az 1563. évi *Statute of Artificierstöl*, Franciaországban 1581-től indul. Spanyol területekről egy 1545-ös összeírást említ a szerző, míg Csehországban már a manufaktúrákról és nem a céhekről ír, végül a lengyel-ukrán területeket a 14. századtól kezdve 1840-ig foglalja össze. Sajnos ez az alfejezet nagyon a kötelező kör jelleget hordozza magán. Ráadásul sem térben, sem időben nem illeszkedik a mű céljához, mivel a szerző következetesen ragaszkodik ahhoz, hogy a céhszabályozást csak az 1720-as évektől az 1761-es céhreformig vizsgálja. Tehát a nemzetközi háttér bemutatni szándékozó alfejezet valójában egy szűk előzményt, kvázi kiindulópontot sejtet, miközben a régiók leírását a 16. századtól indítja.

A következő alfejezet viszont nemcsak hiánypótló, hanem rendkívül jól is sikerült a műben. A szerző az osztrák merkantilista (kameralista) gazdaságpolitika részletes leírását adja. Így a céhekre koncentrálnak mutatja be Johann Joachim Becher (1635–1682) *Politischer Discurs* című 1668-as munkáját, amely az országok gazdaságának alapját a benépesítésben, a mezőgazdaság állami támogatásában, végeredményben a kellő élelem- és nyersanyagbiztonságban látja.

Leírja továbbá Philipp Wilhelm von Hörnigk (1640–1714) 1684. évi *Österreich über alles* című munkáját, amelyben Hörnigk az osztrák monarchiát egy gazdasági egységként látta. Szerinte az ország gazdagságát nem a nemesfém tartalék adja, hanem az előállított termékek mennyisége és minősége. Ugyanakkor elsősorban nem a (kül) kereskedelem fejlesztésére, hanem a hazai nyersanyagokból, otthon előállított termékek hazai felhasználására kell törekedni, míg kereskedni csak a felesleggel kellene. Hörnigk egy kilenc pontból álló tervet dolgozott ki, amely a hazai termékek védelmét tűzte célul, még az esetben is, ha gyengébb minőségűek. A harmadik gondolkodó Wilhelm von Schröder (1640–1688), akinek fő műve a *Fürstliche Schatz- und Rentkammer* (1686). Ennek a munkának az első mondata az a tévesen III. Károlynak/Mária Teréziának tulajdonított megállapítás miszerint „[e]tetni kell a birkát, ha nyírni akarjuk”. A mű nem a gazdaság egészéről tesz megállapításokat, hanem kifejezetten az iparfejlesztésre, ezért hosszasan és részletekbe menően elemzi a céheket, és jóllehet nem a magyar viszonyokat vizsgálja, a német céhekre tett észrevételei sok esetben a magyar cé-

hekre éppen úgy érvényesek – állapítja meg Tuza Csilla. Schröder fő javaslata a céhprivilegiumok letörésében és a manufaktúrák fejlesztésében mutatkozik meg.

A szerző mindezek után tér munkájának fő célkitűzésére, a céhszabályozás történetének leírására. A fejezetek szerkezete inntól kezdve megegyezik. A jogszabályi rendezés után, vagy inkább helytállóbb módon, jogszabályi megalapozásra építve a Helytartótanács felméréseket kezdeményezve körlevelet írt a vármegyéknek, amelyre válaszul a vármegyék leírták az iparral kapcsolatos észrevételeiket vagy problémákat, avagy azt, hogy egyáltalán nincsen semmi változtatnivaló. Természetesen számos vármegye válasza sem méltatta a Helytartótanácsot. Ez a jogalkotás–felmérés–körlevél–válasz kommunikációs kör az 1720-as évektől kezdve tulajdonképpen a nagy, 1761-es céhrendezésig évtizedenként lezajlott. A szerző címszavakban leírja az 1715:79. tc., majd az azt megerősítő 1723:74., illetve az 1723:115. és 117. tc. ipart vagy céheket illető rendelkezéseit. Majd vármegyékre és városokra bontva bemutatja az 1725. évi helytartótanácsi körlevélre érkezett válaszokat, amely levélnek az volt a célja, hogy a beérkezett vármegyei és szabad királyi városi jelentések alapján, felmérje az adott törvényhatóság területén az ipar állapotát és további iparfejlesztési igényeit.

„Az országosan kibontakozó kép a jelentések beküldésekor: a legtöbb helyen nyersanyaghiány és munkaerőhiány uralkodott, pontosabban a meglévő erőforrásokat nem aknázták ki és nem használták ki megfelelően, így a nyersanyag és a munkaerő nem találkozott, a gazdasági élet szereplői szakképzettségüket és lehetőségeiket tekintve más-más színvonalon álltak.” (39–40. p.)

A helytartótanács 1724 után több visszaélést megvizsgált, orvosolt, és előkészítette az 1731. évi birodalmi céhreform magyarországi átültetését. A Helytartótanács azzal is egységesítette a céhrendszert, hogy a hasonló ügyeket hasonló módon, vagy éppen ugyanúgy igyekeztek megoldani, eldönteni. Előfordult természetesen olyan eset is, amikor egyedi esetből általános érvényű királyi rendelet született, ezek azok a bizonyos fent említett, kodifikációt meghatározó egyedi esetek. A tipikus megoldandó ügyek, leginkább visszaélések a céhbe jutás vagy a vásárokon való részvétel akadályozása, utóbbin belül főként a látópénz szedésével, az áruk elkobzásával, az árusítás akadályozásával, a vásárra érkező külföldiekkel kapcsolatos panaszok. Emellett a legényekkel kapcsolatos panaszok és a céhek egymás közötti rendezetlen ügyei különösen a legények átcsábítása, a rokon szakmák hatásköri vitája, vagy például a konkurenciaharc jelentkezett.

III. Károly 1733. évi céhreformja a következő nagy fejezet, amelyet a szerző alaposan körbejár. A reform az 1731. évi birodalmi céhreform hazai átültetésének az eredménye, amely Sauska Ferenc, a Helytartótanács céhügyekért felelős referensének az érdemét, szakértelmét és elhivatottságát dicséri. A fejezet Sauska tervezetét lábjegyzetben latin eredetiben közli, míg magyarul tömör, mégis részletes kifejtését adja. A tervezetből egyértelműen látszik, hogy a Helytartótanács a céhreform végrehajtásában

és ellenőrzésében a törvényhatóságoktól, a vármegyéktől és a szabad királyi városoktól várt segítséget, és törekedett a lehető legharmonikusabb együttműködésre. Sauska tervezetéből végül az egész országra nézve irányadó rendelet született. Talán nem lett volna hiábavaló, ha a szerző a szabályozás jelentőségére nézve a rendelet számát (vagy legalább napra pontos kiadási dátumát) is közli, nemcsak Sauska tervezetének levéltári megjelölését. Hasonlóképpen, az 1733. évi szabályozás előtti és utáni helytartótanácsi rendeletek száma, napra pontos kiadási dátuma és így visszakereshetőségének az elősegítése is megért volna egy lábjegyzetet, ha már a szerző külön alfejezetet szán III. Károly rendeleteinek, és külön kiemeli azok egyedi esetből kiinduló, ám országos, azaz általános rendelkezéssé válását. Az 1733. évi reform következményének, sikerének felmérése érdekében a Helytartótanács 1736-ban újabb felmérést és körlevelet intézett a törvényhatóságokhoz. Érdekes módon kevés átfedés volt a választ beküldő törvényhatóságok között. Az egy évtizeddel korábbi jelentést beküldők feleslegesnek tarthatták újabb jelentés írását, míg az akkor tartózkodók fejlődhetnek annyit, hogy érdemben tudjanak reagálni a felmérésre. A két jelentés eredményének összképe között végeredményben alig mutatkozik eltérés. A kézműipar többnyire a mindennapi igényeket kielégítő és főként ruházati termékeket előállító iparágakra korlátozódott. Ugyanakkor bizonyos helyeken ezeket a hétköznapi igényeket sem tudta kellő számú iparos kielégíteni. Negatívum továbbá, hogy „az iparosok tekintetében a törvényhatóságok mindig csupán a céhes kereteken belül gondolkodtak, és egyedül Nagyszombat esetében találunk említést arról, hogy céhen kívüli iparosokkal is dolgoztattak”. (76. p.) A reform óta eltelt 3 év tehát kevésnek bizonyult az eredmények eléréséhez. A következő fejezet levéltári forrásokra támaszkodva nyújt a kevés eredményből, illetve a szabályozás ellenére megmaradó visszasságokból, tehát a joggyakorlatból egy csokrot az olvasónak.

A másik nagy szerkezeti egység a céhek helyzetének feltárása Mária Terézia uralkodásának kezdetén. Az 1740-es és 1750-es évek céheket érintő panaszok jellege az előző két évtizediekéhez képest megváltozott. Jóllehet a főbb problémakörök a céhbejutás akadályozása, a legényekkel kapcsolatos panaszok és a céhek egymás közötti rendezetlen ügyei most is jelen voltak, de ezek az ügyek már kevésbé tekinthetők egyedieknek – állapítja meg a szerző (89. p.). Az új esetekben a panaszok már többnyire a céhek piacának, a megszerzett kiváltságoknak és a nyersanyaghoz jutás lehetőségének a féltéséből származtak. Jóllehet a vásárokkal, a látópénzzel, az áruekobzásokkal kapcsolatos ügyek szinte teljesen eltűntek, új ügytípusként jelent meg a taxákkal kapcsolatos rendezés és az addig be nem mutatott céhlevelek megerősítése. Végül, habár a céhszabályzatok támogatták a mester özvegyét, illetve engedték neki a céh (műhely) továbbvitelét, az 1740-es években már ők is azt a konkurenciát jelentették, akit ki kellett szorítani. Ebből kifolyólag az özvegyek többször fordultak a Helytartótanácsához védelemért.

A Helytartótanács működése az 1720-as és 1730-as években nem csupán egy felsőbb bírói fórumot jelentett

a céhes panaszok intézése során, hanem a Helytartótanács azok kivizsgálásával és helyreigazításával próbálta a céhek helyzetét felmérni és a tipikus problémákat elhárítani. Ugyanez igaz az 1740-es és az 1750-es évekre is.

„A Helytartótanács arra törekedett, hogy a beérkező ügyeket egyfajta állapotfelmérésre használja fel, és nem az egyes ügyek egyedi megoldását preferálta, hanem minden esetben általános orvoslást keresett egy-egy tipikusnak mondható bajra.”

Az 1750-es években a céhpolitika szigorodott, határozottabbá vált. 1750-ben helytartótanácsi vizsgálatot rendeltek el. Ennek a vizsgálatnak kulcsszereplője Fabiankovics György helytartótanácsi tanácsos volt. 1750-ben kettő iratot tett le a királynő elé. Első irat, az 1733-as tervezet, illetve rendelet magyar viszonyokra továbbra is hasznosítható és aktuális változata. Erről megállapítható, hogy Fabiankovics lényegében egyetértett Sauska tervezetével. A második irat az örökös tartományokban és a birodalomban elfogadott céhszabályozás pontokba szedett rendelkezéseit tartalmazta aszerint, hogy belőlük mi a valós helyzet Magyarországon, mennyiben hasonlít avagy tér el a hazai állapot a birodalmi gyakorlattól.

„Az 1750-es vizsgálat megerősítette a céhpolitika addigi irányvonalát, a Helytartótanács folytatta a céhrendeletek érvényre juttatását, a céhek egységesítését, a céhes keretek kitágítását. Mivel a század közepére az államhatalom megerősödött, a helytartótanács elnyerte a magisztrátusok és a megyék támogatását, ezért egyre hatékonyabban tudott fellépni a céhek visszaéléseivel szemben”

– értékel a szerző (110. p.).

A céhek történetét nézve a kulcsszó az előző idézetben az egyre szó. Az 1750-es években ugyanis a gondot az okozta, hogy nem minden törvényhatóság tartotta vagy tartotta be a szabályokat, és az is elfordult, hogy a jogkövető magatartás ellenére is tehetetlenek bizonyultak a renitens céhekkel szemben. Így Mária Terézia mind az 1751. évi, mind az 1756. évi felszólítása végeredményben hatástalan maradt a céhek engedelmességre kényszerítésében.

Az évtized végére jóllehet még mindig voltak problémák, de már főként csak Észak-Magyarországon, a bányavárosokban és a szabad királyi városok céheiben. 1760 januárjában Mária Terézia Gosztonyi István helytartótanácsi tanácsost kérte fel egy összefoglaló és erre építve egy megoldási javaslat készítésére, egyben utasította a Szepesi Kamarát, a területén lévő céhek felülvizsgálatára. Gosztonyi a következő évben, januárban és februárban két referátumot terjesztett az uralkodó elé, ugyanakkor az idő rövidsége miatt átfogó, alapos vizsgálatot nem végezhetett, ezért munkáját az 1750-es évek állapotának és az elért eredmények összegzéseként értelmezhetjük (114. p.). Gosztonyi az egyedi problémák megoldása helyett az egységes, országos, tehát általános szabályozásban látta a megoldást a céhek elavult és ártalmas kiváltságaival

szemben, amelyek akadályozzák a szabad iparfejlődést és kereskedelmet. Végül tíz pontból álló szabályozási javaslatot tett le az asztalra, amelyből 1761. március 16-án rendelet is született. 1764-ben Gosztonyi újabb tervezetet nyújtott be, amely a céhprivilegiumok egységesítését célozta meg rendezni, a tervezetet *Supplementum* névvel illették, mivel az 1761. évi rendeletek kiegészítéseként tekintettek rá. A tervezetet az uralkodó lényegében változatlan formában elfogadta, és királyi rendeletként 1764. augusztus 1-jén kiadta. A céhlevelek egységesítése, a régiiek bevonása, újak kiadása ezzel befejeződött.

„Az 1761-es céhszabályozás tehát egy négy éves folyamatos volt, mely befejezte az 1733-ban elkezdődött egységesítési törekvéseket, beillesztette a céheket az általános gazdaságfejlesztési elképzelésekbe, egyúttal szabad utat adott a céhen kívüli ipar fejlődésének. Az 1770-es évekre megindult az a gazdasági fejlődés, melyben a céhek már nem jelentettek visszahúzó erőt, hanem beépültek az iparfejlesztésbe és -fejlődésbe. Mindvégig hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a céhes ipar a XVIII. századi gazdaságban nem a fejlődés hátráltatója, nem a múltban megragadt csökevény, nem egy nélkülözhető jelenség volt, hanem az ország népességéhez, lehetőségeihez és ipari fejlettségéhez mérten egy létjogosultsággal rendelkező intézmény”

– zárja művét a szerző, amellyel maximálisan egyetértünk.

A művet, ha egy mondatban szeretnénk összefoglalni, akkor a címadó kérdést tartjuk a leginkább találónak. Jelenti ugyanis azt a tartalmi kérdést, hogy áttörték-e a céhes kereteket a 18. századi szabályozások?

A válaszuk határozott nem, ugyanis Tuza Csilla meggyőzően mutatja be, hogy nem áttörték, hanem tágitották, a céhek, köszönhetően az ország újraegyesítésének és a betelepülésnek, másodvirágzásnak indultak, a század utolsó harmadára a gazdasági fejlődés tapasztalhatóvá vált.

Módszertanilag azonban már vegyesebb a kép. Az imponáló mértékű levéltári forrás felhasználása a hagyományos szabályozástörténelmi megközelítés módszertanát mindenképpen kitágította, hiszen az események sorozatával, a történések empirikus feltárásával és tömegével olyan dimenzióját nyitotta meg a szabályozástörténetnek,

ami legalábbis jogtörténészként tekintve nem szokványos. Hívhatnánk jogászai nyelven akár a kodifikáció történelmi (jog)szociológiájának, tehát annak, hogy az adott jogi jelenség (norma) a múltban miként érvényesül a társadalomban, ez a jelenség adott esetben a kodifikációs szándék. Ugyanakkor a szerző saját diszciplínájának, a levéltárosi céhnek a csapdájába is esik, és ebben a tekintetben valóban zárt céhként viselkedik. Nem történik meg, vagy csak csekély mértékben, a vizsgálata a jogszabályok szövegének, sőt néhol csak a rendeletek kulcsszavainak a felsorolását kapjuk, pedig egy kodifikáció során a korábbi szabályozást mindenképpen figyelembe veszik, azaz elolvassák. Mi is megtettük volna.

A rengeteg levéltári forrás mellett mind az általánosabb elméleti, például a Habsburg Birodalomról szóló, azt egységként leíró, mind a gazdasági megalapozást elvágzó, vagy akár a törvényhatóságok általános jogi helyzetéről szóló irodalom eltöprel, vagy hiányzik. Egyetlen, ám annál kifejezőbb példa: egy szabályozástörténelmi munka nem nélkülözheti Lippay István: *Az ipartestületekről és az ipartestületek országos központjáról. A céhszabályzatok jogtörténelmi fejlődése, valamint az 1932. évi VIII. t.-c. magyarázata* (Budapest, 1932. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.) című művét.

A harmadik szint, ahol nem tudjuk, csak erősen reméljük, hogy a hagyományos tudományos könyvkiadás kereteit áttörte-e a szerző és a kiadó, az a kétnyelvű tudományos kötetek favorizálása. A kiadó Tuza Csilla műve óta is publikált tudományos kötetei ezt a reményt éltetik, és bízunk benne, hogy a kereteket kitágítva a többi kiadót is maguk mellé emelik ebben a nemes vállalkozásban. A mű irodalmi gyengeségei ellenére és a levéltári források gazdagsága miatt rendkívül közel hozza hozzánk a céhek életét, a céhtagok sorsát, stratégiáját, szándékait. Miközben úgy tárgyalja egy hatalmas birodalom és benne egy szintén nagy királyság gazdaságát, hogy tulajdonképpen apró vármegyék, törvényhatóságok, pár ezer vagy száz fős települések kézműveseinek gazdasági döntéseiről és életéről olvashatunk. Tuza Csilla munkája haszonnal forgatható mindazoknak, akik a céhekről plasztikusan, emberközeli léptékben, ugyanakkor minimális gazdaságpolitikai és jogtörténelmi háttértudás birtokában akarnak tájékozódni, miközben szeretnék a 18. századi Magyar Királyság újjáépítésének egy szeletét is végigkövetni.

A hazai jogtörténet-tudomány hagyományosan sokat merített a nagy műveltségű közjogászok munkáiból. A dualizmus időszakának utolsó évtizedeiben és a két világháború között számos olyan mű jelent meg, amelynek szerzője az aktuális alkotmányjogi kérdések tudományos feldolgozása során alapos történeti kutatásokat végzett, és új megállapításokkal gazdagította a jogtörténet-tudományt is. Elég csupán Csekey Istvánra gondolnunk, aki az Országos Levéltárban megtalálta a *Pragmatica Sanctio* eredeti példányát, és az erről való történeti gondolkodást alapjaiban változtatta meg.

Idesorolható a historikus szemléletű Nagy Ernő is, akinek az alaptörvény-fogalom értelmezését a dualizmus időszakának tudományos irodalmában hosszú ideig mérvadónak tekintették. Lexikonismeretű és tananyagga szervesült nézete szerint a magyar államban, „mely az alkotmányosságtól soha sem tért el, és másrészt fejlődésében megmaradt a történelmi alapokon, szoros értelemben vett, külön jogi természettel bíró alaptörvények, általában szólva, nincsenek”. A szerző e megállapítását – későbbi művében – úgy magyarázta, hogy a magyar közjog az alaptörvény alatt olyan fontos jogi normát értett, amely örök időre szól, tehát fundamentumát képezheti állami életünknek. Az aktuális közjogi viszonyainkat történelmi szempontok szerint is vizsgáló Nagy Ernő készített ugyan egy alaptörvény-katalógust, de nagy nyomatékkal utalt arra, hogy a kortársak „rendszerinti” álláspontjáról van szó. A szilárd történelmi alapokon alkotó Tomcsányi Móric, Molnár Kálmán és Kuncz Ignác is ebbe a körbe sorolható.

A történelmi módszer és a jogtörténeti szempontok az 1945 utáni időszakban még alkotmányjogi relevanciával bírtak, de röviddel ezután megváltozott a szemlélet, és a történelmi múlt már nem volt a jogképzést formáló szempont, az alkotmányjog is eltávolodott a szerves fejlődés igényétől, és nagy intenzitással előzmény nélküli új utakat keresett.

Voltak és vannak azonban néhányan, akik tudományos munkásságukban a jelenlegi alkotmányos rendünk kiépítése terén szerepet szántak a történelmi múltunk érvényesülő és érvényesíthető tendenciáinak. Kukorelli István számos műve igazolja, hogy ő is ebbe a körbe tartozik.¹

*

A címben jelzett könyvhöz Gyarmati György történész írt értő előszót, rámutatva, hogy mindhárom kiemelkedő

Stipta István

Alkotmányjog történeti alapokon

Három István, három nemzeti ünnep, három példakép

Írta és szerkesztette KUKORELLI ISTVÁN

Budapest, 2021. Méry Ratio Kiadó, 228. p.

ISBN 978 615 6284 09 9

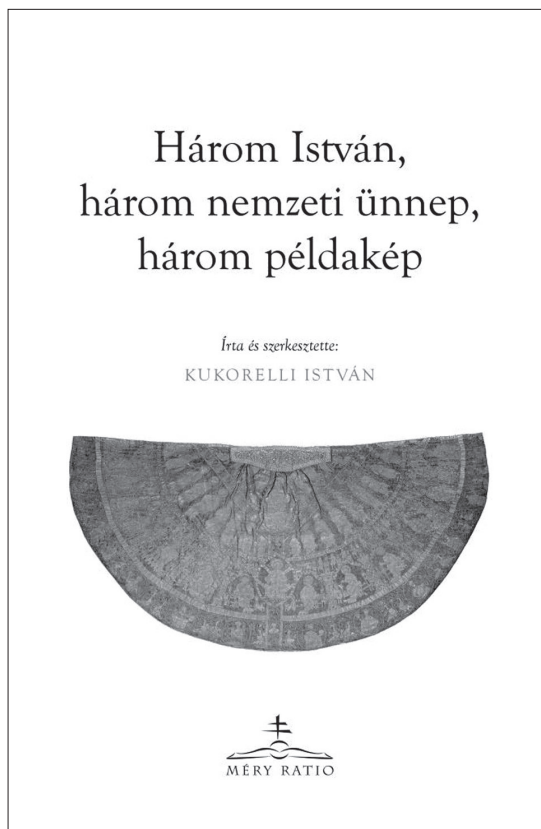
történelmi személyiség keresztnévük – és tegyük hozzá – a megélt 68 évük azonossága mellett jelentősen eltérő szerepet játszott nemzetünk intézmény- és eszmetörténetében. Közös volt viszont meghatározó szerepük a magyar alkotmányos élet megalapozásában és az is, hogy alkotásaik, műveik napjainkig iránymutatók annak értelmezésében. Abban is rokonítható a három történelmi személyiség életútja, hogy hatalmas kihívások és döntéskényszerek terhe alatt, rendszerváltó időszakban éltek. Első királyunk-

nak 38 év, Széchenyi Istvánnak bő négy hónap, Bibó Istvánnak négy nap adatott közjogi tisztességük betöltésére, eszméik valósággá formálására. Közös tehát bennük az is, hogy gondolataikat valamilyen mértékben a közpolitikai valóságban is érvényesíteni tudták. Az állam- és jogéletben egyaránt jelentős hatásuk volt, Szent István a tartós államszervezet alapjait rakta le, Széchenyi István a polgári kori modernizáció tevékeny szereplője volt, Bibó István teoretikus jogásként a 20. századi sorsforduló iránymutató gondolatait hagyta ránk.

A Bevezetés (13–49. p.) szerzői önvallomás, amelyben az író-szerkesztő három meghatározó példaképhez való viszonyát, kiválasztásuk szempontjait és indokait ismerteti. Az olvasó számára egyértelművé válik, hogy a személyválasztás elvi alapon áll: Kukorelli István olyan történelmi személyisége-

ket tart példaképeinek, akik a hazai tradíciók megtartásának hívei voltak, de a modernizációs igények egyidejű érvényesítésére is törekedtek.

A mű első fejezete (51–93. p.) Szent István király jelentőségét méltatja. A tárgybeli oldalakon először személyes vallomást, a szerző szellemi reflexióit, az államalapító tevékenység jelentőségére vonatkozó gondolatait olvashatjuk. Ezt követően korábbi beszédekből és a korszak

kutatóinak műveiből közölt szemelvények segítségével összegezi az államalapítás legfontosabb mozzanatait, az augusztus 20-i ünnep napjainkig érvényes üzeneteit, és bemutatja az istváni közjogi örökség egyik legfontosabb elemét, a törvénylátó napokból kialakult törvényhozási tevékenységet. Szó esik az egyházszervezésről, az Intelmekről, a központi hatalom szervezetének kialakításáról. A jogtörténet-tudomány ezen túl idesorolja a központi hatalom helyhez kötését, a királyi vármegyerendszer kiépítését. A korszakos uralkodók ösztönösen olyan utat választott, amelyet az államelmélet csupán a 15. században alapozott meg. Machiavelli álláspontja szerint a központi hatalom területi tagolása nélkül nincs erős állam, ez a szervezés nálunk a királyi vármegyék kiépítésével István idejében megtörtént. Ez az államszervezeti egység a legrégebbi és leghosszabb ideig fennmaradt közjogi intézményünk.

A könyvben olvasható az Intelmek Kurcz Ágnes korszerű fordítású szövege, amely hűen tükrözi a morális útmutatás jogi elemeit is, különösen az ítélezésre vonatkozó részeiben. Ezt követi Szűcs Jenő klasszikus tanulmánya az Intelmek államelméleti tartalmának elemzéséről. A következő oldalakon a pannonhalmi apátság alapító okleveléről, a szerző bencés időszakának emléket állító jogi dokumentumról olvashatunk. Az első királyról szóló megemlékezések zömmel a kutató kortársak megállapításait tartalmazzák, melyek között méltó terjedelmet kaptak Györffy György gondolatai. Ezek lényege, hogy a magyar államalapításhoz az alapot a belső fejlődés teremtette meg. Első királyunk nagy műve lényegében a nemzetségi szervezetnek területi szervezeté, a nemzetségfők uralmi területének vármegyévé való átállítása volt. A törvényei szigorúak, de igazságosak voltak, jogbiztonságot teremtettek. A könyvben olvashatjuk az államalkotó királyunk emlékére hozott 1938. évi XXXIII. tc. és a 2000. évi I. tv. szövegét. Mindkét emlékező és emléket megőrkítő dokumentum első királyunk emberi nagyságát és államférfiúi bölcsességét hangsúlyozza.

A könyv második fejezete (95–165. p.) a szerző „Széchenyi István alkotmányfilozófiája” című tanulmányával kezdődik. A *Magyarország sarkalatos törvényei s államjogi fejlődése 1848-ig* című 1864-ben posztumusz megjelent mű kevésbé ismert, de gyakran hivatkozott opusa a magyar alkotmánytörténetnek. Idézői azt sem mindig tudják, hogy ebben az esetben az író hagyatékából utólag összeállított és halála után megjelentetett munkáról van szó, másrészt a válogatás alapvetően arra irányult, hogy a magyar rendi alkotmány és közjogi önállóság jogi garanciáit szembeállítsa a birodalmi abszolutista törekvésekkel. A Széchenyi által készített kivonatok, a neki tulajdonítható gondolatok ráadásul nélkülözik a kor neves jogtudósainak közelítésmódját és alkalmazott rendszerét, hiszen szerzője nem volt jogász, törekvései főleg arra irányultak, hogy a magyar rendi korszak alkotmánybiztosítékait az angol fejlődés garanciális elemeivel rokonítsa. Kukorelli István kiváló történelmi érzékkel jellemzi a rendi alkotmány sajátosságait, és azt a folyamatot, amelynek során Széchenyi a rendi szerkezetünk elmaradottságának felismerése

révén cselekvési reformprogramját kidolgozta. Fontos megemlíteni, hogy az alkotmányos, közjogi rendszerünk átalakításának szükségessége leghangúlyosabban a *Stádiumban* jelent meg, ebben sűrűsödnek angliai utazásának cselekvésre ösztönző tapasztalatai is. A jogtörténészek számára is újszerű megállapítás, hogy Jeremy Bentham 1818-ban Londonban megjelent *Plan of Parliamentary Reform* című műve közvetlen hatást gyakorolt Széchenyi eszmevilágára és reformterveire. Újszerű és tanulságos az a gondolatsor is, amely Széchenyi alkotmányjogi szempontból releváns könyveinek áttekintésével igazolja, hogy a példakép már az 1830-as években ismerte a nyugat-európai alkotmányok jelentős részét.

A könyvben olvashatjuk a legnagyobb magyar emlékének törvénybe iktatásáról szóló 1925. évi XLV. tc. szövegét, miniszteri indokolását. A korabeli nemzetgyűlés tagjai hosszasan méltatták Széchenyi gazdasági, társadalmi és kulturális életben betöltött pozitív szerepét, katalizáló aktivitását, bátor kiállását. Az alkotmányjogi reformjavaslatairól nem esett szó, Kukorelli István ezt hangsúlyozó gondolatai ezért is jelentősek.

A jogtörténészek között is vitatott, hogy 1848-ban a jogi vagy törvényes forradalom révén alkotmányos, vagy parlamentáris monarchia rendszere, későbbi terminológiával kormányformája jött létre. Kukorelli István meggyőző érvekkel szól arról, hogy a harmincegy áprilisi törvény szövegéből az alkotmányos monarchia létrehozatalának szándéka olvasható ki. Széchenyi, aki valamennyi törvény létrehozatalában részt vett, maga is ezt követelte, hiszen az organikus államfejlődés híve volt, és nem kívánt szakítani a dinasztikus keretekkel. Olvashatjuk az is, hogy a kortársak Széchenyit – még mielőtt megkapta a legnagyobb magyar jelzőt – a legnagyobb reformernek nevezték.

A könyv harmadik része (167–228. p.) Bibó István alkotmányjogi munkásságáról szól. Ez egyben a legszemélyesebb összefoglalás, hiszen a szerző a nagy gondolkodó műveinek interpretálásában tanárként, tudósként és közéleti szereplőként aktív szerepet vállalt. A fejezet oldalain alapos alkotmányjogi elemzéseket és hiteles kortársi véleményeket olvashatunk a láthatatlan alkotmányról, 1956 alkotmányjogi relevanciáiról, Bibó István politikai tízparancsolatáról, a Bibó kollégium szervezéséről és útkereséséről. Az utolsó tanulmányok egyikében Pozsár-Szentmiklósi Zoltán arról írt, hogy a bibói életműnek van egy olyan rétege, amelyből a jogági szakterületek napjainkban is meghatározó inspirációt nyerhetnek. E felsorolásban a büntetőjog, a közigazgatási jog, az alkotmányjog, a nemzetközi jog, a polgári jog, az állam- és jogelmélet és a politológia szerepel. Egészítsük ki e szaktudományi listát az állam- és jogtörténettel, hiszen a rendkívül művelt Bibó István csaknem minden művében a történelmi kontextust is vizsgálta, és a tudományos alkotás történelmi módszerét alkalmazta. Ezen az alapon hangsúlyozta például a közigazgatási bíráskodás fontosságát, és ajánlotta a közigazgatási reformok hazai történelmi tapasztalatainak hasznosítását. Kovács István az Állam- és Jogtudományi Intézet akkori igazgatója nem véletlenül kérte fel az 1960-as évek végén formálódó településhálózat-fejlesztési koncepció

elkészítésében való közreműködésre, hiszen a nevéhez kötődő (történelmi hagyományokat érvényesíteni kívánó) város-megyei közigazgatási terv egyes elemeinek átvételére – akkor legalábbis úgy tűnt – lehetőség kínálkozott.

*

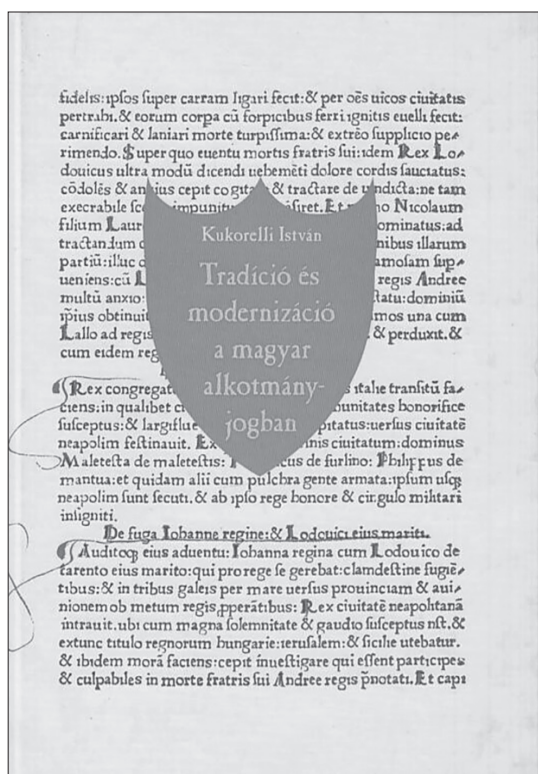
Kukorelli István könyve sajátos műfajú szellemi alkotás. Egyidejűleg komoly tudósi tapasztalataira épített ismert-

közlés és egyéni élményeket közvetítő esszéisztikus gondolatfűzér. Forrásközlés és logikusan egymásba illesztett tudományos szöveggyűjtemény. Fiataloknak ajánlható erkölcsi példatár és tankönyv-kiegészítő érdekes olvasmány. Hasznos adalék az igényes alkotmánytörténet műveléséhez és elgondolkodtató közjogi háttérolvasmány a jogtörténetet kedvelőknek, a magyar közjogi múlt igényes kutatóinak és mindazoknak, akik tisztelik történelmünk haladó hagyományait.

Jegyzet

¹ Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban. In KUKORELLI István (szerk.): *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*. Budapest, 2006. Századvég Kiadó, 2006. 17. p.; A magyar Alkotmánybíróság előzményei, létrejötte és jellemzői. In KUKORELLI István – TÓTH Károly (szerk.): *A rendszerváltás államszervezeti kompromisszumai*. Retörki Könyvek 13. Lakitelek, 2016. Antológia,

389. p.; Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet... In *A magyar jog fejlődésének fél évezrede: Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. Budapest, 2014. Nemzeti Közszerkesztési Egyetem, 403–411. p.; Werbőczy „közjoga.” *Jogtörténelmi Szemle*, 2014–2015. 4–5. sz. 62–64. p.

Gosztonyi Gergely

A kivételes hatalom elméleti és történelmi rendszere, valamint gyakorlati megvalósulása az 1914 és 1922 közötti sajtószabályozás és sajtórendészet tükrében

Kelemen Roland doktori értekezésének vitájáról

A Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájához benyújtott disszertációjában Kelemen Roland elsősorban a kivételes hatalom elméleti és történelmi rendszerét kívánta bemutatni. Alapállítása, hogy a kivételes hatalom a védelmi jogi intézményrendszeren belül az elmúlt évtizedekben a vizsgálódásoknak nem állt a fókuszában. Az intézmény szisztematikus megújítása hazánkban két alkotmányozási időszakban sem történt meg, ehelyett inkább ad hoc korrekciók és konkrét, aktuális kihívásokra reagáló módosítások valósultak csak meg. Ugyanakkor a világpolitikai helyzet folyamatos turbulenciája miatt megjelent az igény a kivételes hatalom 21. századi kihívásokhoz igazítására.

Am hamar világossá vált, hogy a területen évtizedes hiányszakmákat kell pótolni mind elméleti, mind szakmai vonalon. A fogalomrendszer számtalan fehér foltot tartalmazott, a történelmi tapasztalások feldolgozása hiányos volt, vagy egyáltalán nem történt meg. A jelölt így dolgozata első részében ezt a hiást kívánta orvosolni.

Kiemelte Giorgio Agamben állítását, miszerint a kivételes hatalom gyökereit nem az abszolutizmusban, hanem a francia forradalmi hagyományokban kell keresni. Ennek az állításnak a vizsgálata során a jelölt arra jutott, hogy az Agamben által általánosságban elvárt francia forradalmi kivételes hatalmi örökség az angolszász területek esetében nem valós, sőt ott egyértelműen az abszolutizmus időszakáig kell visszatekinteni. Ez pedig továbbítte a jelölt jogtörténelmi érdeklődését abba az irányba, hogy milyen eredeti modelleket lehetne felállítani.

Első modellként a francia ostromállapot szabályozást tételezi, míg ettől eltérően írja le a német területeken kialakult ún. kontinentális modellt, ahol az államfő erős jogosítványai mellé a katonai közigazgatás és igazságszolgáltatás széles körű kialakítását figyelte meg. A harmadik, az angolszász modellt is két ágra bontja: az angol szabályozásfejlődés az első világháború elején a törvényi szabályozás megteremtése mellett foglalt állást, míg az amerikai modell a lincolni polgárháborús elnöki jogkör-értelmezésen nyugszik. Mindezen elméleti megalapozást felhasználva, a dolgozat második részében a jelölt egy speciális időszak és tématerület vizsgálatával kívánta alátámasztani állításait: az 1914 és 1922 közötti időszak magyar sajtórendészeti viszonyait elemezte, elválasztva egymástól az alkotmányos és legitimációs időszak jogi szabályozását és gyakorlatát.

Kelemen Roland *Kivételes hatalom elméleti és történelmi rendszere, valamint gyakorlati megvalósulása az 1914 és 1922 közötti sajtószabályozás és sajtórendészet tükrében* című doktori értekezésének nyilvános vitáját – a pandémiás helyzetre tekintettel hibrid formában, azaz egyidejűleg személyes és online jelenléttel – 2022. február 22-én rendezték meg.

Az ülést Stipta István DSc egyetemi tanár (KRE ÁJK), Szabó István tanácskezelő egyetemi tanár (PPKE JÁK), Balogh Elemér DSc egyetemi tanár (SZTE AJTK) és Erdős Csaba PhD egyetemi docens (SZE DFK) tartották. A jelölt témavezetői Kukorelli István DSc egyetemi tanár (ELTE ÁJK) és Révész T. Mihály

CSc egyetemi tanár (SZE DFK) voltak. Az ülés kezdetén a bizottság titkára röviden ismertette a jelölt szakmai életrajzát.

A Doktori Iskola szabályai alapján először a jelölt választotta doktori értekezésének téziseit. Bemutatta, hogy a dolgozata tíz nagyobb kérdéskört foglal magában:

1. Mít nevezünk normálnak, különösnek és kivételesnek?
2. Általánosságban mit is nevezünk kivételes hatalomnak?
3. A jogállami kivételes hatalom gyökerei hol nyugszanak?
4. Milyen történelmi modellek alakultak ki, mik azok főbb jellemzői?
5. A kivételes állapotnak milyen megjelenési formái vannak?
6. Mik a kivételes hatalom egyes rétegei?
7. Hol húzódik a határ kivételes hatalom mint jogintézmény és a kivételes hatalom mint hatalomelméleti rendszer között?
8. A magyar polgári állam jogrendszerében miként jelent meg a kivételes hatalom eszközparkja, példaként állítva a kivételes hatalmi sajtórendészet témakörét?
9. Az első világháborús sajtórendészet gyakorlása során figyelembe vették-e a jogállami posztulátumokat?
10. Miben különböztek a fentitől a forradalmi időszak sajtórendészeti szabályai és gyakorlata?

Ezután az opponensi álláspontok bemutatása következett. A doktori értekezés egyik opponense, Gosztonyi Gergely PhD egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK) szerint a jelölt doktori értekezése releváns és egyben izgalmas témával foglalkozik. Bár a kivételes hatalom kivételessége elveszőben van napjainkban, és a kivételesség normalitássá válik, a kérdés vizsgálata hozzásegítheti az olvasót napjaink folyamatainak pontosabb megértéséhez. Kiemelte, hogy a munkahelyi vitán felhozott kritikákat, módosítási javaslatokat a jelölt beépítette a dolgozatba. Az értekezés komoly erényének tartotta, hogy metodológiájában nem csupán a releváns jogforrásokat, hanem a vonatkozó joggyakorlatot is megpróbálja minél teljes körűbben bemutatni. A vizsgált kivételes helyzeti állapottal kapcsolatban a disszertáns jó érzékkel lép vissza egyet, és tesz vizsgálódásának első tárgyává olyan kérdéseket, mint hogy mi a normál, a különös és a kivételes állapot, amelyekre általában kevesebb figyelem irányul. Kiemelte, hogy jogtörténészként a jelölt tisztában van azzal – és ezt számos helyen jelzi is értekezésében –, hogy a fenti hármas fogalmi megosztás nem univerzális állapotokat jelöl: állam- és kormányformától, társadalmi berendezkedéstől, történelmi helyzettől, jogi tradícióktól és természetesen a jövő kutatóinak percepcióitól is függenek.

Az opponens kritikaként jegyezte meg ugyanakkor, hogy a kivételes állapotok és a kivételes hatalom alapos, tudományosan alátámasztott és végiggondolt vizsgálata – amely a dolgozat első részét képezi – ugyanúgy önmagában is egy doktori értekezés vizsgálatát képezhetne volna, mint a dolgozat második nagy egysége, az 1914 és 1922 közötti sajtószabályozás és sajtórendészet. Az első rész általános vizsgálat, míg a második rész a kivételes hatalmi eszközök egyik – bár nyilván jelentős – szegletét jelenti. Az opponens álláspontja szerint a jelölt dolgozatában a két rész átkötése között nem adott kellő indokolást arra

vonatkoztatva, hogy miért pont ezt a területet választotta, hogy a részletszabályokban elmerüljön. A bíráló így nem a választás jogát, hanem annak kellő alátámasztottságát hiányolta.

A kutatási módszertan kapcsán kiemelte azt a forrásmennyiséget, amelyet a jelölt értekezésében érdemben felhasznált. A katonai és egyéb védelmet jelentő helyzetrel kapcsolatos szabályrendszerek bemutatását alaposnak és megfelelőnek tartotta, bár felvetette – leginkább a törvényhatóságokkal kapcsolatos fejtegetéseknél – a *vis inertiae*-vel való kapcsolódás vizsgálatának hiányát. Tartalmilag kiemelte azt a heroikus munkát, amellyel a jelölt az első felhatalmazási törvényhez vezető utat felvázolja az olvasó számára, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy néhol nehéz volt követni atörvények és javaslatok sorát. A dolgozat második részével kapcsolatban felhívta a figyelmet arra, hogy egységben olvasva nagyon szépen kirajzolódik a kivételes helyzetekre vonatkozó hatalmi állapot és sajtószabályozás viszonyrendszere, amely számos tanulsággal szolgál(hatna) a mai jogalkotó számára is. Kiemelte, hogy e részben jelenik meg leginkább az a kitaró és fáradhatatlan kutatói alázat, amely a jelölt egész dolgozatát áthatja. Összegésképpen elmondta, hogy a doktori értekezés mindenféleképpen hiánypótló, és minden elismerés megilleti a jelöltet az elvégzett munkáért: érdemben gazdagította meglévő tudásunkat.

Az értekezés másik opponense, dr. Farkas Ádám PhD tudományos munkatárs (NKE HHK) az értekezés témaválasztásának aktualitását emelte ki, illetve felvetette, hogy látszólag két önálló és egymástól elkülönült téma feldolgozását tartalmazza a dolgozat. Ez a kettősség azonban csak első ránézésre tűnhet problematikusnak, hiszen az értekezés második fele a hazai történelmi példa részletező elemzésével egyértelműen alátámasztja a disszertáció első felét. Így megközelítve a kérdést, az értekezés témaválasztása kettős vonulattal ugyan, de koherens egészként ragadható meg. Elmondta, hogy a választott téma ilyen részletességű, ilyen rendszerezettségű és ilyen komplex megközelítésű feldolgozásával Magyarországon az elmúlt évtizedekben, de megkockáztatható, hogy az intézmény 1912-es törvénybe iktatása óta nem találkozhatott az olvasó- és kutató közönség.

Az opponens nagy hangsúlyt helyezett a dolgozat multidiszciplináris jellegére is. Kiemelte, hogy az értekezés az elméleti és rendszertani alapkérdés viszonylatában a teljesség felé mutató, az intézmény történelmi evolúcióját, sajátos természetét megértető ívet ad az olvasó számára. E körben a jelölt elsőként a normál, a különös és a kivételes kategóriáinak témára vetített elhatárolására fókuszált, amihez több tudományterületen is átívelő megközelítést alkalmazott, és ezzel a kivételes hatalom/különleges jogrend témakörében már a dolgozat felütésénél egy olyan alapprobléma tisztázására törekedett, amely nélkül mélységében maga a jogintézmény (és annak politikától való elhatárolhatósága) nem vagy nem megfelelően képzelhető el. Az értekezés következő, történelmi részét a bíráló nagy ívű vállalásnak tartotta, amely kiválóan vezeti el az olvasót a mai szabályozás területére is. Ezzel kapcsolatban felhívta a figyelmet a

külföldi történeti mintákra, amelyek különösen értékes részét képezik a jelölt munkásságának.

Az opponens álláspontja szerint az értekezés második része – kifejezetten az első világháborús és azt követő forradalmi, majd konszolidációs időszak kivételes hatalmi rendszerének sajtójogi fókuszú elemzésével – szintén példásan felépített elemzést tükröz. Ezzel a jelölt ráadásul nem csupán a jogtörténeti múlthoz, hanem a jelenhez is szól.

Az opponens összefoglalóan megállapította, hogy az értekezés aktuális és hiánypótló témaválasztással, ezen felül pedig újszerű, komplex, multidiszciplináris megközelítéssel dolgoz fel egy olyan történelmileg és aktuálisan is kritikus témát, amelyet hasonló mélységben hazánkban korábban még nem dolgoztak fel. Az elvégzett kutatásért, annak sokrétű és mélyreható megvalósításáért, illetve a munkahelyi vitát követő pontosítások megtételéért a jelöltet elismerés illeti.

Az értekezés és a pályázó korábbi tudományos munkássága alapján mindkét opponens javasolta a PhD-fokozat odaítélését Kelemen Roland számára.

Az opponensi véleményekre reagálva a jelölt elmondta, hogy a kutatóhelyi vita során szóban, majd írásban kifejtett vélemények tanulságait és javaslatait igyekezett a nyilvános vitára beadott változatba beépíteni. Kiemelte, hogy az opponensi javaslatokat megfogadva, az értekezés későbbi, javított változatában megkísérli a felmerült kritikákkal kapcsolatos részeket javítani. A dolgozat terjedelmével kapcsolatban elmondta, hogy álláspontja szerint a második rész kiegészíti, alátámasztja az első rész elméleti gondolatmenetét, és érdemben járul hozzá a téma megértéséhez.

A jelölt válasza után a bizottság elnöke megkérdezte az értekezés opponenseit, hogy kívánnak-e élni a viszonzás lehetőségével, illetve fenntartják-e pozitív értékelésüket. Az opponensek a viszonzás lehetőségével nem kívántak élni, és a válasz után is fenntartották pozitív értékelésüket. A bizottság zárt ülésen Kelemen Rolandnak a doktori fokozat *summa cum laude* minősítéssel való odaítélését javasolta az Egyetemi Doktori Tanács számára.

ü

A *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (PTE KPVK)* kiadványsorozatának 9. köteteként jelent meg 2021-ben az eszéki *Zrínyi Magyar Kultúrkör* kiadásában a Jukić Zita eszéki levéltáros által sajtó alá rendezett drávaszögi és szlavóniai református ígéretlevelek és házassági egyezségek forráskiadása „*Őszve eskettettek ilyen egyezkedés mellett...*” címmel.

A kötetet Szekszárdon egy nemzetközi konferencián – a horvát résztvevők érdeklődése mellett – 2022. április 13-án már ismertette a kutatócsoport elnöke, dr. Nagy Janka Teodóra tanszékvezető egyetemi tanár, de különösen örömteli, hogy 2022. május 18-án Eszéken is sor került a könyv bemutatására a *Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Kara* és a *Zrínyi Magyar Kultúrkör* szervezésében.

A dr. Njari Denis (Nyári Denisz) egyetemi docens, a Pre-modern Történelem Tanszék vezetője által szervezett programon a dísztermet betöltő nagyszámú közönség soraiban jelen volt Fuzik János Sándor, Magyarország eszéki főkonzulja, dr. Lehocki-Samardžić Anna egyetemi docens, a Magyar nyelv és irodalom tanszék vezetője, dr. Lovas Eldina és dr. Rajković-Pejić Ana, a Horvát Történettudományi Intézet munkatársai, Magdika Dániel, az eszéki Népkör Magyar Kultúregyesület elnöke és Fe-

Nagy Janka Teodóra

Könyvbemutató Eszéken: a szlavóniai magyarok és a jogi néprajz ünnepe

Drávaszögi és szlavóniai református ígéretlevelek és házassági egyezségek mint jogi néprajzi források

renczy Nikolett, az eszéki Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ tanára.

Dr. Njari Denis a szlavóniai magyarság történetéről tartott előadást. Ezt követően Hegediš Karolina, az eszéki kar magyar-történelem szakos hallgatója az Eszéki Állami Levéltár forrásait közreadó Jukić Zita, a technikai

szerkesztő Szabó Ernő és a források jogi néprajzi értékelését jelentő tanulmány szerzői (dr. Bognár Szabina tudományos főmunkatárs, Bölcsészettudományi Kutatóköz-

pont, PTE KPVK; dr. Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE ÁJTK; dr. Nagy Janka Teodóra tanszékvezető egyetemi tanár, PTE KPVK) közül a könyvbemutatón jelen lévő dr. Nagy Janka Teodórával és dr. Bogárné Szabinával beszélgetett, akik felhívták a figyelmet a közölt források kutatás- és tudománytörténeti jelentőségére a jogi néprajz, a néprajz és a jogtörténet szempontjából.

A jövőbeli tervekről, további együttműködési lehetőségekről szólva elhangzott, hogy a kötet a szlavóniai és drávaszegi magyarság kulturális értékei feltárásának,

megismertetésének egyik fontos, új eredménye. Kulcsot ad a szlavóniai házasságkötési szokások alaposabb megismeréséhez – egy tervezett horvát fordítás elkészültével nemcsak az ott élő magyarok, hanem a horvátok széles köre számára is.

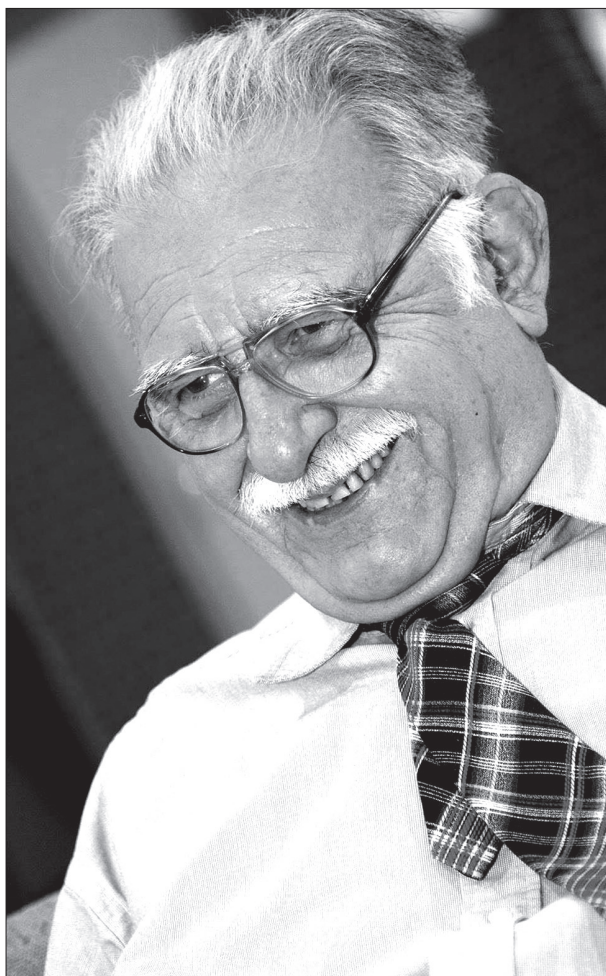
Az eseményről az eszéki napilapban megjelent hír: www.glas-slavonije.hr/494451/3/Knjiga-o-zenidbenim-obicajima-Madjara.

- **Életének 80. évében elhunyt B. Kállay István** jogász, jogtörténész, a történelmi családi tradíciók és a római jog jelentős tanáregyenése.

Több mint két évtizedes, sikeres, addigi egyetemi oktatói pályája 1997. február 1-jén Győrben, az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Széchenyi István Főiskola közös, az Universitas-Győr Alapítvány anyagi támogatásával a győri jogászképzésre létrehozott Oktatási Intézetében folytatódott. B. Kállay István kiválóan ismerte, alkalmazta az ELTE jogászképzésének követelményeit, tanrendjét. A római jog tudós oktatójaként színesen, élmenydúsan tartotta előadásait, szemináriumait. Több évet töltött vendégprofesszorként a Tokiói Egyetemen, s maradandó élményként az elsőéves joghallgatókat is kimonóban avatta be a jogtörténet alapjaiba, fejezeteibe. A római jog mellett japán nyelvet is tanított. Tanári irodája nyitott könyvtár és dokumentumtár, tanulószoba volt. Hallgatóival folyamatos tanulmányi kapcsolatot épített ki, napközben kutató, olvasó, munkálkodó joghallgatókat fogadott.

Mindig büszkén mutatta dokumentumai között az egyik legjelesebbet, a tekintélyes felmenője, Bocskai István Bécsben őrzött koronájáról készült fényképet. A Bocskai nevet, a kötődést a családi neve előtti „B” betű őrzi és jelzi. Szívesen és részletesen beszélt nagyapjáról, a Monarchia utolsó pénzügyminiszteréről, aki 1914-ben Ferenc Ferdinándot kormánybiztosként Szarajevóban

fogadta. Több évtizedes kutatómunka során összegyűjtötte, rendszerezte, közkinccsé tette családjá, a Kállayak sok évszázados történetét, szerepüket a magyar évszázadokban.

- **2022. április 1-jén** a jogtörténet iránt érdeklődőknek tartott előadást az ELTE Allam- és Jogtudományi Karán Prof. Dr. Aniceto Masferrer, az Universidad de Valencia egyetemi tanára *Criminal Law and Morality: Friends, Enemies or Allies?* címmel. Aniceto Masferrer a European Society for Comparative Legal History alapítója és korábbi elnöke, a valenciai egyetemen jogtörténetet és összehasonlító jogot oktat.

Masferrer professzor álláspontja szerint a jogtörténetek egy komplex vizsgálati perspektívát alkalmaznak kutatásaik során, hiszen mind a múlt történéseit, mind a jelenkor joganyagát ismerniük kell. Előadásában az erkölcs és a jog kapcsolatával, illetve e kapcsolat megvalósulási nehézségeinek történelmi bemutatásával foglalkozott. A gondolati ív folytatásaként nem csupán általában véve a jog, hanem azon belül a büntetőjog és az erkölcs vonatkozásait szemlélte. Az előadás végén – a spanyol egyetemi hagyományoknak megfelelően – Masferrer professzor arra kérte a hallgatókat, hogy fejték ki véleményüket, meglátásukat az elhangzottakról.

- **2022. április 6-án** került sor dr. Herger Csabáné egyetemi tanár (PTE ÁJK Jogtörténelmi Tanszék) *A modern magyar házassági vagyoni jog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében* című doktori értekezésének nyilvános védésére a Magyar Tudományos Akadémia Elnöki Tanácstermében. A doktori értekezés opponensei dr. Jakab Éva egyetemi tanár (NKE ÁNTK), az MTA doktora, dr. Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK), az MTA doktora és dr. Stipta István egyetemi tanár (KRE ÁJK), az MTA doktora voltak. Gratulálunk az MTA doktora cím elnyeréséhez!

- **2022. április 9-én** *150 Jahre – deutsche Einheit* címmel tartott nemzetközi tudományos tanácskozást a PPKE JÁK Jogtörténelmi Tanszéke, ahol a következő előadások hangzottak el: O. Univ. Prof. em. Dr. Wilhelm Brauner (Universität Wien, Juridicum): *Deutschlands Einigung: diplomatisches Kunstwerk mit einfacher Rechtskonstruktion*; Prof. Dr. Hans-Christof Kraus (Universität Passau, Philosophische Fakultät, Lehrstuhl für Neuere und Neueste Geschichte): *Historische Rahmenbedingungen der deutschen Einigung von 1871*; Dr. Hamza Gábor prof. emeritus (ELTE ÁJK): *Zum Verhältnis zwischen dem Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn und der Deutschen Einheit*; Bódiné dr. Beliznai Kinga habil. egyetemi docens (ELTE ÁJK): *Disziplinäre Verantwortlichkeit der Richter in Preußen*

und Bayern in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, mit einem Überblick über die ungarische Regelung; Dr. Balogh Judit habil. egyetemi docens (DE ÁJK): *Staatliche Einheit und Rechtseinheit – Der Zivilkodex als Voraussetzung und/oder Durchführungsmittel*; Dr. Szigeti Magdolna egyetemi docens (PPKE JÁK): *Gedanken über die deutsche Einheit in historischer Hinsicht*; Dr. Komáromi László egyetemi docens (PPKE JÁK): *Karl Kautsky über die direkte Demokratie*; Dr. Szabó István tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK): *Die Auswirkungen der monarchischen Staatsform auf die deutsche Einheit*. Az előadásokat élénk diskusszió követte.

- **2022. április 11-én** a 70 éves Stipta István professzor tiszteletére szervezett ünnepséget a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara. Trócsányi László rektor köszöntőjében visszaemlékezett a Szegedi Tudományegyetem egykori OTDK-díjas hallgatójára, aki fiatalon vette át a stafétabotot a nagy tekintélyű jogtörténész professzoroktól, majd utalt Stipta Istvánnak az Igazságügyi Minisztériumban végzett szakértői munkáira, különösen a közigazgatási bíráskodás történeti fejlődését feltáró kutatásaira, végül kiemelte rektori tanácsadóként a Károli Gáspár Református Egyetemen végzett eredményes munkáját. Miskolczi-Bodnár Péter dékán emlékeztetett arra, hogy a jogász és történész diplomával is rendelkező ünnepelt joghallgatók generációinak volt tanítómestere Miskolcon, Szegeden és Budapesten. Birher Nándor tanszékvezető Stipta István oktatói elhivatottságáról szólt, és hallgatói vélemények idézésével illusztrálta, hogy mennyire népszerűek Stipta professzor előadásai. Az ünnepség keretében adták át Stipta Istvánnak azt a kötetet, amely szakmai életrajzát, közleményeinek listáját, a rektori köszöntőt, a kötet szerkesztőinek üdvözlő sorait és negyvenöt pályatárs, illetve tanítvány tudományos írását tartalmazza.

- **2022. május 6-án** a Doktoranduszok Országos Szövetsége idén 25. alkalommal rendezte meg a *Tavaszi Szél Konferenciát* a Pécsi Tudományegyetemen. Az Állam- és Jogtudományi Szekció Jogtörténet és Jogelmélet Alszekciójában összesen kilenc előadás hangzott el, a tanácskozást Monori Gábor egyetemi adjunktus (PTE ÁJK, Jogbölcseleti és Társadalomelméleti Tanszék) és Maczonkai Mihály egyetemi docens (PTE ÁJK, Nemzetközi és Európai jogi Tanszék) vezették.

Az alszekció ülését Schmidt László nyitotta meg *Comparison of the Hungarian civil law and the canon law and some decisions of the European Court of Human Rights* című előadásával. Ezután két jogtörténeti fejtegetés hangzott el: László Gábor *A királyi jog elemei IV. László törvényeiben* címmel, míg Joó László Ádám *Összegzésrűségi kérdések a második bécsi döntés utáni kárenyhítési eljárásokban* címmel tartott előadást. Kiss Rebeka prezentálta a Kúria Werbőczy István Kutatóintézetének PhD-programjában végzett kvantitatív kutatásának eredményeit a Kúria jogalkalmazásában megjelenő teleologikus jogértelmezésről. Ezt követően Lőrinczi Lilla tartotta meg *A láthatatlan kánon – a jogi és irodalmi szövegek érintkezési pontjai* című előadását, majd Niklai Patrícia Dominika következett *A Német Császárság közoktatásügyi reformjai (1871–1914)* címmel. Pap Péter *A külföldi határozatok magyarországi elismerésének és végrehajtásának jogi szabályozásáról* tartott előadást a 18. századtól a dualizmus végéig terjedő időszakot bemutató. Schlachta Boglárka Lilla *Fejezetek a bírói hivatás történetéből – különös tekintettel a bírák fegyelmi ügyeire (1890–1938)* adott elő. Végül Szabó Mátyás az osztrák–magyar vám- és kereskedelmi szövetség újratárgyalásai során kidolgozott osztrák közjogi koncepciókat ismertette Richard Riedl osztrálfőnök hagyatékából.

A zsűri Kiss Rebekának I., Niklai Patrícianak II., míg Pap Péternek III. helyezést ítelt meg.

- **2022. május 24–26-án** a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete rendezett konferenciát a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumban (Východoslovenské múzeum) *History of Crime in Central and Eastern Europe from the Middle Ages to 1848* címmel. A konferencia társszervezői a Szlovák Történettudományi Társaság és a pozsonyi Comenius Egyetem Jogtörténeti és Összehasonlító Jogi Tanszéke voltak. A konferencián Bathó Gábor egyetemi adjunktus (NKE ÁNTK, Állam- és Jogtörténeti Tanszék) *Criminal Responsibility of Ministers in Hungary as of 1848 in Historical and International Comparison* címmel tartott előadást, emellett levezető elnökként közreműködött a Political & Military Crimes, Ottoman Warzone panel lebonyolításában. Előadást tartott továbbá Peres Zsuzsanna egyetemi docens (NKE ÁNTK, Állam- és Jogtörténeti Tanszék) *The Overlap of Ecclesiastical and State Law in the Protection of the Marriage Bond* címmel, aki a konferencián egyúttal a *Women, Witchcraft, Magic* című panelt is vezette.

A háromnapos tanácskozáson elhangzott előadások írott változata a szervezők tervei szerint egy angol nyelvű kötetben lesznek olvashatók.

- **2022. június 17-én** a Magyar Tudományos Akadémia Nagyertermében rendeztek tudományos seregszemlét az MTA Jogtörténeti Albizottság és MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) szervezésében és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, illetve a Batthyány Lajos Alapítvány támogatásával.

A *Magyar Jogtörténészek PhD Konferenciája* lehetőséget nyújtott a tudományos eredményei bemutatására minden magyar felsőoktatási intézmény doktori iskolájában jogtörténeti tárgyú doktori képzést folytató, a tudományos fokozatát még meg nem szerzett PhD-hallgatónak. A konferencián nyolc egyetem tizenhat doktorandája és doktorandusza vett részt, akik négy szekcióban tartották meg felszólalásaikat. A rendezvényt Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport vezetője nyitotta meg. A délelőtti első szekció levezető elnöke Szabó István tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK), a második tagozat pedig Stipta István DSc egyetemi tanár (KRE ÁJK) voltak. A délutáni első szekciót Mát-

hé Gábor professor emeritus (ELTE ÁJK) vezette, míg a negyedik szekcióban Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK) elnökölt.

A konferencia másnapján, június 18-án a szimpóziumon részt vevő doktoranduszok közül kilencen szándéknyilatkozatot tettek, amelyben vállalták, hogy egymással együttműködve dolgoznak a magyar jogtörténet-tudomány jövőjéért. Terveikben szerepel egy jogtörténész doktoranduszokat tömörítő szakmai egyesület alapítása. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem kampuszán a szándéknyilatkozatot Burger Boris Bende-gúz (PPKE Jog- és Államtudományi Doktori Iskola), Heil Kristóf Mihály (ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola), Joó László Ádám (DE Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola), Kádár Éva (ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola), Niklai Patrícia Dominika (PTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola), Schlachta Boglárka Lilla (KRE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola), Szabó Mátyás (NKE Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola), Szivós Kristóf (SZTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola) és Urbán Kristóf (ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola) írták alá.

A nyilatkozattevők várják minden csatlakozni kívánó magyar felsőoktatási intézményben jogtörténeti témában kutató PhD-hallgató jelentkezését!

- **2022. június 22–24-én** a portugál fővárosban került sor a *European Society for Comparative Legal History* hatodik konferenciájára, amelynek a Lisszaboni Egyetem Jogi Kara adott otthont. A nemzetközi konferencián a magyar jogtörténészek képviselőiben előadást tartott Képegy Imre tanársegéd (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék) *Between Scylla and Charybdis – Lawyers of the High Judge Conference in Hungary in 1861*, Beke-Martos Judit tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH) *Did British Lawyers become American Statesmen in the Late 18th century?*, Peres Zsuzsanna egyetemi docens (NKE ÁNTK Állam- és Jogtörténeti Tanszék) *The Career Paths of Legally Qualified Hungarian Nobles during the 17th and 18th Centuries in a Comparative Perspective*, Bathó Gábor adjunktus (NKE ÁNTK Állam- és Jogtörténeti Tanszék) *Is it Necessary for the Minister of Justice to be a Jurist*, valamint Biczó András PhD-hallgató (DE Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola) *What does it mean to be interpreted as interpreter? A Hermeneutical Analysis of a 17th Century German Jurisprudent's effect on 18th Century Criminal Case Law of a Hungarian Free Royal City* címmel.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bódiné Beliznai Kinga PhD habilitált egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszék; **Gosztonyi Gergely** PhD adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszék; **Hollósi Gábor** PhD tudományos főmunkatárs, VERITAS Történetkutató Intézet; **Kovács-Szépölgyi Enikő** PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, tudományos segédmunkatárs, MTA–ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport (ELKH); **Liktor Zoltán Attila** PhD megbízott oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Jogtörténelmi Tanszék; **Matla Gabriella** PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Nagy Janka Teodóra** tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szociális Tanulmányok Tanszék; **Riedl Olivér** PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Rigó Balázs** PhD egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténelmi Tanszék; **Stipta István** DSc egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténelmi, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék; **Szívós Kristóf** PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

E számunk megjelenését a Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara támogatta.

SZÉCHENYI ISTVÁN
EGYETEM

TISZTELT SZERZŐINK!

A Jogtörténelmi Szemle Szerkesztőbizottsága a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en a beliznai.kinga@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A tanulmányokhoz szükséges egy 1000–1500 karakter terjedelmű német nyelvű összefoglaló csatolása.

A szerkesztőség kéri a következők szíves figyelembevételét:

- A szöveget Word programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal írva kérjük megküldeni.
- A szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurziválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását. A szövegben ezen túlmenően minden más formázás mellőzését kérjük.
- A szövegben kérjük a kiskötőjelek (például büntetés-végrehajtás), a nagykötőjelek (például 1990–2020, 24–29. p., Osztrák–Magyar Monarchia, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.) és a gondolatjel – mondaton belüli közbeékelés esetén – megkülönböztetését.
- A jegyzeteket végjegyzet formájában kérjük elhelyezni.
- Az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni az alábbi módon:
  - Szerző(k) (kiskapitális), cím (kurzíválva), alcím (ha van, kurzíválva), (ha van, fordító), kiadás helye, ideje, kiadó, az egész kötet vagy a hivatkozott idézet oldalszáma, sorozatcím. Például KRIPPENDORFF, James: *Az új-guineai shehmedmuk élete*. Ford. BARTOS Tibor. Budapest, 2002. Gondolat, 340. p.
  - Folyóiratban megjelent tanulmány esetében: szerző (kiskapitális), cím, a folyóirat címe (kurzíválva), kiadási év, hányadik szám (napilapoknál dátum), oldalszám. Például FEJTŐ Ferenc: Négy száz éve született Descartes. *Jelenkor*, 1993. 1. sz. 17–250. p.
  - Ha gyűjteményes kötetben megjelent írásra utal: szerző, cím, „In” szócska (kettőspont nélkül), a gyűjteményes kötet szerzője vagy szerkesztője (kiskapitális), a gyűjteményes kötet címe, illetve alcíme (kurzíválva), kiadás helye, ideje, kiadó neve, oldalszám, sorozatcím. Például KOMORÓCZY Géza: A babilóni fogság. In Kovács Géza (szerk.): *Hagyományok ütközése*. Budapest, 1998. Blanko, 56–99. p.
  - A végjegyzetekben már szereplő műre történő rövidített hivatkozás: szerző vezetékneve és a mű kiadásának évszáma, oldalszám. Például KOMORÓCZY 1998. 98. p.
  - Amennyiben a hivatkozott mű rendelkezik DOI-azonosítóval, kérjük annak feltüntetését is! Például OLECHOWSKI, Thomas: Die Diskussion um die Kompetenzverteilung bei der Entstehung des Bundes-Verfassungsgesetzes. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs (BRGÖ)*, 2021. 2. sz. 271–283. p. <https://doi.org/10.1553/BRGOE2021-2s271>.
- Az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni.

Kérjük a szerzőket, hogy a tanulmányokhoz szíveskedjenek illusztrációként képanyagot küldeni. Nyomdatechnikai okokból csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban) kérjük megküldeni.

Kérjük a szerzőket, hogy a kézirat benyújtásakor tegyenek nyilatkozatot arról, hogy írásukat még nem ajánlották közlésre más kiadónak, és hogy az nem is jelent meg korábban (lényegileg hasonló formában).

Ha a megküldött tanulmányok a fenti követelményeknek nem felelnek meg, úgy azt a Szerzőhöz visszajuttatjuk.

Köszönettel

a Szerkesztőbizottság

KÖLCSÖNHATÁSOK EURÓPA ÉS MAGYARORSZÁG A JOGTÖRTÉNELEM SODRÁSÁBAN Mezey Barna (szerk.)

A 10–11. századra Europa Occidens keleti peremén kialakult azoknak az államoknak az összefüggő sora, melyek kijelölték a keresztény Európa határait Ázsia felé, s melyek védőpajzsként oltalmazták a belső régiókat a becsvágyó keleti nagyhatalmakkal szemben. Ugyanakkor önkaratukból a társadalomfejlődés, az alkotmányos és jogélet Európa-centrumból vezényelt útjára tértek, s a későbbiekben a fennsík peremzónájaként időről időre végrehajtották modernizációs kísérleteiket, melyek a felzárkózást célozták. Ez a helyzet folyamatosan napirenden tartotta a szuverenitás kérdéseit, a központhoz fűződő viszony alakítását és alakulását, a szélső nemzeti lét jellegzetes vonásainak érvényesítését. A kötet szerzői a jogtörténettudomány szemszögéből tekintve Kelet-Közép-Európa pozíciójára, e köré a probléma köré fűzték gondolataikat, rögzítették megállapításait, egyben az ötven esztendeje útjára indított Jogtörténeti Értekezések félévszázados jubileumát is köszöntve az 50. kötetel.

ISBN 9789635562046, Gondolat Kiadó, 2021. 361 p.

HORVÁTH BOLDIZSÁR: EMLÉKTÖREDÉKEK KÖZ- ÉS MAGÁNÉLETEMBŐL Czieger András – Matolcsi Réka (sajtó alá rendezte)

A kötet, amelyet az olvasó a kezében tart, Magyarország kiegyezést követő első igazságügyi miniszterének, Horváth Boldizsárnak (1822–1898) a végakarátát teljesíti születésének 200. évfordulója alkalmából. Jelen szövegközlés központi részét az a visszaemlékezés képezi, amelyen a politikus haláláig dolgozott, és amelyben közéleti tevékenységét tekinti át az 1848/49-es szabadságharcot követő bujdosásától 1871-ben bekövetkezett miniszteri lemondásáig. Az emlékirat meghatározó témája a polgári jogállam kiépítésének nehézségei: például a sajtószabadság, a vallásszabadság és az alkotmányos rend védelme a kiegyezés körüli években. A forrásközlést olyan dokumentumok egészítik ki, amelyek betekintést engednek a közéleti szereplő személyes gondolataiba és láttatni engedik érzéseit: borúlátásra hajlamos érzékeny lelkivilágát. A szerelemre lobbanó ifjú feljegyzései és a halálra készülő idős ember gondosan megszerkesztett, emléktárgyakra is kiterjedő végrendelete mellett helyet kapott a kötetben egy válogatás lányának, Horváth Gizellának a naplójából is. (*Jogtörténeti Értekezések* 52.)

ISBN 9789635561940, Gondolat Kiadó, 2021. 137 p.

FESTSCHRIFT GERNOT KOCHER ZUM 80. GEBURTSTAG FÜR DEN INTERPRETEN DER BILDSPRACHEN Eszter Cs. Herger – Borut Holcman – Markus Steppan (Hrsg.)

Gernot Kocher hat einen wesentlichen Beitrag dazu geleistet, die Tradition der Rechtsikonographie, welche von Karl von Amira zu Beginn des 20. Jahrhunderts begründet wurde, ins neue Jahrtausend zu transferieren. Über das zentrale Forschungsthema, die Sachenspiegel-Bilderhandschriften hinaus, hat Gernot Kocher mit seinen Arbeiten zur rechtlichen Interpretation von Bildern ein umfassendes, erweitertes Forschungsfeld eröffnet. Der vorliegende Sammelband, von Kolleginnen und Kollegen aus Deutschland, Slowenien, Ungarn und Österreich gestaltet, belegt nicht nur das weite geographische Wirkungsfeld des Jubilars, sondern zeigt auch deutlich, dass die Forschungsin-teressen Gernot Kochers – im Sinne bester rechtsikonographischer Tradition – thematisch weit gestreut und diszipl-inübergreifend angelegt sind. (*Grazer Rechtswissenschaftliche Studien Bd. 69*)

ISBN 9783701104710, Leykam Buchverlag, 2022. 444 p.

Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) keretében működő MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport – amely a kontinens regionális fejlődésének tükrében a 19. századi Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között alkotmányos helyét kereső Magyarország jogalkotási, jogalkalmazási, jogtudományi önállóságát vizsgálja – folyamatosan megújuló tartalommal várja a jogtörténeti kutatások legújabb eredményei iránt érdeklődőket honlapján.

mtajogtortenet.elte.hu

